

T.C
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SOSYAL HARCAMALARIN DEVLET
BORÇLANMASI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: OECD ÖRNEĞİ

Zeki Kaplan

ZONGULDAK 2017

T.C
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SOSYAL HARCAMALARIN DEVLET
BORÇLANMASI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: OECD ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Zeki Kaplan

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gökhan Dökmen

ZONGULDAK 2017

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

21/12/2017

Zeki KAPLAN

T.C
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Maliye Anabilim Dalında 145282107003 numaralı Zeki KAPLAN'ın hazırladığı "Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 01/12/2017 günü saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan _____

Doç. Dr. Tarık VURAL

Üye _____

Doç. Dr. Gökhan DÖKMEN (Danışman)

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Tezcan ABASIZ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

21/12/2017
Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: B.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Örneği
Tez Yazarı	: Zeki Kaplan
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Gökhan Dökmen
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2017
Sayfa Adedi	: 99

Kamunun ve toplumun ihtiyaçlarının her geçen gün artması, devlet borçlanmasında artışı beraberinde getirmektedir. Nitekim refah devlet anlayışı gereği gerçekleştirilen sosyal harcamalar kamu harcamalarını arttıran en önemli nedenler arasında yer almaktadır. Kamu harcamalarının artması, devletin daha fazla kaynağa ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. İşte bu noktada, devletin üstlendiği görevler nedeniyle devlet borçlanma politikaları büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, OECD ülkelerinde 1999-2015 yılları arasında kamu borçlanması ile sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişki incelendikten sonra ise farklı sosyal harcama kalemlerinin kamu borcuna etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın amacını gerçekleştirilmek için öncelikle hipotezler belirlenmiş sonrasında ise hipotezler panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal harcamalarda ortaya çıkacak bir artışın kamu borçlanmasını arttırmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal güvenlik harcamalarının alt bileşenlerine bakıldığında ise işsizlik harcamalarına yönelik yardımlar ile kamu borçlanması arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Harcamalar, Devlet Borçlanması, Panel Veri, Statik Panel

ABSTRACT

Institution : B.E.U Institute of Social Sciences, Department of Finance
Title : Impact of Social Expenditure on Public Debt: OECD Example
Author : Zeki Kaplan
Adviser : Assoc. Prof. Gökhan Dökmen
Type of Thesis, Year : MSc. Thesis, 2017
Total Number : 99

Day by day, increasing the needs of the public and the society brings with it the public debt. As a matter of fact, social expenditure is one of the most important reasons to increase public spending for welfare. Increasing public expenditures has caused the public to need more resources. At this point, the government's debt policies are of great importance.

The purpose of this study is to examine the relationship between public borrowing and social expenditures in OECD countries between 1999 and 2015 and then to examine the effect of different social expenditure items on public debt. In this study panel data analysis is used for testing research hypotheses which are made up to attain the aim of the study. Findings Show that an increase on social expenditures has a positive effect on public debt and when analysis of subcomponent of social security expenditures, there is a negative relationship between labor aid expenditure and public debt.

Keywords: Social Expenditures, Government Debt, Panel Data, Static Panel

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans çalışmalarım süresince değerli zamanını bana ayırarak yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Gökhan DÖKMEN'e çalışmalarım sırasında bana her türlü kolaylığı sağlayan tüm değerli hocalarıma çok teşekkür ederim.

Bana her türlü konuda yardımcı olan, maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan, beni her zaman her konuda destekleyen, babam Turan KAPLAN, ablam Mürvet KAPLAN, kardeşlerim Emre KAPLAN ve Poyraz KAPLAN, amcam Aytekin KAPLAN ve halalarım Dilek MİRZA ile Nilgün ÖLMEZ'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Zeki KAPLAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

TEZ ONAYI

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. KAMU BORÇLANMASININ KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	3
1.1. Kamu Borçlanması Tanımı ve Önemi	3
1.2. Kamu Gelirleri ve Borçlanma	4
1.2.1. Borçlanma ile Vergiler Arasındaki Farklar.....	5
1.2.2. Devlet Borçlanması ile Özel Borçlanma Arasındaki Farklar	6
1.3. Kamu Borçlanmasının Sınıflandırılması.....	7
1.3.1. Zorunluluklarına Göre Borçlar	8
1.3.1.1. İsteğe Bağlı Borçlar	8
1.3.1.2. Zorunlu Borçlar	8
1.3.1.2.1. Tam Zorlama ile Alınan Borçlar.....	9
1.3.1.2.2. Zorlama Tehdidine Dayanan Borçlar	10
1.3.1.2.3. Manevi Cebre Dayalı Borçlanma	10
1.3.1.2.4. Tasarrufa Zorlanarak Alınan Borçlar.....	11
1.3.2. Vadelerine Göre Borçlar	11
1.3.2.1. Kısa Vadeli Borçlar	12
1.3.2.2. Uzun Vadeli Borçlar.....	15
1.3.2.2.1. Süresiz Borçlar.....	15
1.3.2.2.2. Süreli Borçlar.....	16

1.3.3. Alınış Şekillerine Göre Borçlar	16
1.3.3.1. İç Borçlanma	17
1.3.3.2. Dış Borçlanma	19
1.4. İktisat Okullarının Borçlanmaya İlişkin Görüşleri.....	21
1.4.1. Klasik İktisadi Paradigma	22
1.4.2. Keynesyen Yaklaşım	23
1.4.3. Monetarist Yaklaşım.....	25
1.4.4. Yeni Klasik Yaklaşım (Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı)	27
1.4.5. Post Keynesyen Yaklaşım.....	28
2. KAMU BORÇLANMASI VE SOSYAL GÜVENLİK	
   HARCAMALARI İLİŞKİSİ.....	30
2.1. Kamu Borçlanmasının Nedenleri.....	30
2.1.1. Bütçenin Cari Giderleri İle Gelirleri Arasındaki Uyumun Sağlanması	30
2.1.2. Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma.....	31
2.1.3. Kalkınmanın Finansmanı	32
2.1.4. Süresi Gelmiş Borçların Ödenebilmesi İçin Borçlanma.....	32
2.1.5. Doğal Felaketler ve Savunmanın Finansmanı İçin Borçlanma.....	33
2.1.6. Sosyal Güvenlik Açığının Karşlanması İçin Borçlanma	34
2.2. Kamu Sosyal Harcamalarının Gelişimi ve Türleri.....	34
2.2.1. Kamu Sosyal Harcamaları Kapsamı	36
2.2.2. Kamu Sosyal Harcamaların İşlevi	38
2.2.2.1. Sosyal Gereksinimleri Karşılama	38
2.2.2.2. Sosyal Sorunları Çözümleme	39
2.2.2.2.1. Yoksulluğu ve İşsizliği Azaltma.....	39
2.2.2.2.2. Gelir Dağılımını İyileştirme	48
2.2.2.2.3. Ayrıcalıkları Ortadan Kaldırma.....	49
2.2.3. Kamu Sosyal Harcama Türleri.....	50
2.2.3.1. Yaşlılık Yardımları.....	51
2.2.3.2. Emeklilik maaşı ve cenaze giderleri.....	52
2.2.3.3. Engellilik ile ilgili faydalar.....	52
2.2.3.4. Sağlık Harcamaları	53
2.2.3.5. Aile Yardımları.....	55
2.2.3.6. Aktif İş Programları.....	55

2.2.3.7. İşsizlik Harcamaları.....	56
2.2.3.8. Konut Harcamaları	57
2.2.3.9. Diğer Sosyal Politika Alanları.....	58
3. SOSYAL HARCAMALARIN DEVLET BORÇLANMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	59
3.1. Devlet Borçlanması ve Sosyal Harcamalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür.....	59
3.2. Panel Veri Analizinde Seçilen Yönteme İlişkin Açıklamalar.....	61
3.2.1. Panel Veri Avantaj ve Dezavantajları.....	61
3.2.2. Panel Veri Regresyon Modelleri.....	62
3.2.2.1. Klasik Model	63
3.2.2.2. Sabit Etkili Model.....	64
3.2.2.3. Rassal Etkiler Modeli	65
3.2.2.4. Model Seçiminde Kullanılacak Testler	66
3.2.2.4.1. F Testi	66
3.2.2.4.2. Breush ve Pagan LM Testi (Lagrange Multiplier) ..	67
3.2.2.4.3. Hausman Testi	68
3.2.3. Panel Veri Durağanlık Testleri	68
3.2.3.1. Levin-Lin-Chu Birim Kök Testi.....	69
3.2.3.2. Im, Pesaran ve Shin (IPS) Birim Kök Testi	70
3.2.3.3. CHOİ Birim Kök Testi	70
3.2.3.4. Fisher ADF (Maddala ve Wu) Birikim Kök Testi.....	71
3.2.4. Panel Veri Modellerin Varsayımlardan Sapmalar ve Testleri	72
3.2.4.1. Değiştirilmiş Wald Testi.....	72
3.2.4.2. Wooldridge'in Testi.....	72
3.2.5. Varsayımdan Sapmaların Düzeltilmesi.....	73
3.3. Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisinin Statik Panel Yöntemiyle Analizi	75
3.3.1. Veri Seti ve Modeller	75
3.3.2. Ekonometrik Sonuçlar	77
3.3.2.1. Panel Birim Kök Testleri.....	78
3.3.2.2. Model Seçiminde Kullanılan Testler.....	81
3.3.2.3. Varsayımdan Sapma Testleri.....	82
3.3.2.4. Regresyon Tahmin Sonuçları	83

SONUÇ	88
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ	99

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1:	Sosyal Niteliği Bakımından Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması	37
Tablo 2.2:	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2014)	40
Tablo 2.3:	Bazı OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranı	42
Tablo 2.4:	Türkiye’de Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	43
Tablo 2.5:	OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları.....	44
Tablo 2.6:	OECD Ülkelerinde Genç Nüfus İşsizlik Oranı.....	45
Tablo 2.7:	İşsizlik Harcamasının GSYİH İçerisindeki Payı (Yüzde).....	47
Tablo 3.1:	Analizde Kullanılan Değişken ve Kaynakları	75
Tablo 3.2:	Model 1 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	78
Tablo 3.3:	Model 2-3-4-5-6 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları.....	78
Tablo 3.4:	Model 7 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	79
Tablo 3.5:	Model 8 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	79
Tablo 3.6:	Model 9 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	80
Tablo 3.7:	Model 10 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları	80
Tablo 3.8:	Hausman Testi Sonuçları.....	81
Tablo 3.9:	Standart F Testi Sonuçları	82
Tablo 3.10:	Sabit Etkiler Modeli Değişen Varyans ve Otokolerasyon Testi Sonuçları	82
Tablo 3.11:	Sabit Etkiler Tahmin Sonuçları	84

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACTIVE	: Aktif İş Programları Harcamaları GSYİH İçindeki Payı
ADF	: Augmented Dickey- Fuller
DEBT	: Kamu Borcunun GSYİH İçindeki Payı
EKK	: En Küçük Kareler
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
FAMILY	: Aile Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı
FEM	: Fixed Effect Model
GDP	: Gross Domestic Product (Ekonomik Büyüme)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HEALTH	: Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı
HIPC	: Heavily Indebted Poor Countries (Aşırı Borçlu Fakir Ülkeler)
HOUSING	: Konut Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı
IBRD	: Dünya Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INCAPACITY	: Engellilik Nakit Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı
INF	: Enflasyon Tüketici Fiyatları (Yıllık %)
IPS	: Im-Pesaran-Shin
KEY	: Konut Edindirme Yardımı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
L_DEBT	: Kamu Borcunun Gecikme Değeri
LLC	: Levin-Lin-Chu
LM	: Lagrange Multiplier
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OLDAGE	: Yaşlılık Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı
OTHER	: Diğer Sosyal Politika Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı
PP	: Phillips-Perron
SOCIAL	: Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Payı
SSA	: Amerikan Sosyal Güvenlik Yönetimi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
SURVIVORS	: Emeklilik Maaşları ve Cenaze Giderlerinin GSYİH İçindeki Payı
TAX	: Vergi Gelirlerinin GSYİH içindeki Payı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNEMPLOYMENT	: İşsizlik Harcamasının GSYİH İçindeki Payı

GİRİŞ

Geçmişten günümüze ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak, devletin ekonomideki yeri artmış, jandarma devlet anlayışı yerini sosyal devlet anlayışına bırakmıştır. Bu durum devletin üstlenmiş olduğu kamu hizmetleri alanını da bir hayli geliştirmiş ve kamu harcamalarında ciddi artışlara neden olmuştur. Artan kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin yetersiz kalması kamu borçlanmasını gündeme getirmiş ve akabinde kamu borçlanmasında artışlar görülmeye başlanmıştır.

Her ülkenin kamu borçlanmasına başvurma sebebi aynı olmayabilir. Bu durumun sebebi ise ülkelerin gelişmişlik seviyesidir. Nitekim azgelişmiş ülkeler; yetersiz sermaye birikimi, iç tasarrufların yetersizliği, sanayi harcamalarının büyük finansman gerektirmesi, yüksek askeri harcamalar, bütçe ve dış ticaret açıkları gibi yapısal sorunlar nedeniyle kamu borçlanmasına başvurmakta; gelişmiş ülkeler; daha çok geçici sorunlara dayalı olarak borçlanmaya gitmektedir.

Günümüzde, Refah devleti anlayışı gereği sosyal harcamalardan devlet sorumlu tutulmaktadır. Nitekim, sosyal nitelikteki kamu harcamaları ihtiyaç sahipleri için büyük önem arz edebilmektedir. Bu durum devletten beklenen hizmetlerin artmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, emeklilere sağlanan ek güvenceler, yaşlı ve güçsüzlere yönelik yapılan yardımlar, yoksullara yardımlar, işsizlik tazminatı gibi sosyal nitelikte transfer harcamalarında artışlar görülmektedir. Devletin artan bu sosyal nitelikteki harcamaları mevcut gelirleriyle karşılayamaması durumunda bu harcamalarda sürekliliğini sağlayabilmek için borçlanma yoluna başvurduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı ise refah devleti bağlamında artan sosyal harcamalarının finansmanında borçlanmanın etkisini incelemektir. Bunun için ise sosyal harcamalarının alt bileşenleri incelenerek devlet borçlanması üzerinde meydana getirdiği etki ayrı ayrı modeller çerçevesinde açıklanacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde kamu borçlanmasına dair genel bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle borçların sınıflandırmasına bakılmış olup devlet borçları gönüllü (isteğe bağlı) ve zorunlu(cebri) borçlar; vade yapılarına

bakıldığında ise kısa vadeli(dalgalı) ve uzun vadeli(konsolide) borçlar; sağlandığı kaynağa göre ise iç borçlar ve dış borçlar olarak ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle kamu borçlanmasının nedenleri incelenmiştir. Bu bağlamda, kamu borçlanmasının bir nedeni olarak görülen sosyal harcamalardan bahsedilmiştir ve refah devleti bağlamında devletin yaptığı sosyal nitelikteki harcamalarda meydana gelen artışların önemine vurgu yapılmıştır. Daha sonra sosyal harcama kapsamında yapılan; yaşlılık yardımları, emeklilik maaşı ve cenaze giderleri, engellilikle ilgili faydalar, sağlık harcamaları, aile yardımları, aktif iş programları, işsizlik harcamaları, konut harcamaları ve diğer sosyal politikalara değinilerek OECD ülkelerinin bu bağlamda uyguladığı programlardan söz edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 35 OECD ülkesi ve 1999-2015 yılları aralığı için OECD ve IMF veri tabanlarından elde edilen kamu borcu ile sosyal harcama ve alt bileşenleri verileri ayrı ayrı modellenerek panel veri analizi yapılmıştır. Analizde öncelikle veriler arasındaki ilişkiyi gözlemek için, Levin, Lin ve Chu(LLC), Maddala ve Wu (ADF) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS) birim kök testleri uygulanarak durağanlık testleri yapılmıştır. Yapılan test sonucunda kamu borcunun 1. farkta durağan olduğu görüldüğü için fark alma işlemi yapılarak modele koyulmuştur. Daha sonra, belirlenen 10 model için varsayımdan sapmalara bakılmıştır. Bu bağlamda, değişen varyans için Modified wald testi; otokolerasyon için Wooldridge testi yapılmıştır. Testlerden elde edilen sonuçlara göre varsayımdan sapmalar düzeltilerek kamu borcu ve sosyal harcama arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır.

1. KAMU BORÇLANMASININ KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Kamu borcu, devletin ve kamu tüzel kişilerinin belirlenen bir takvime göre hak sahiplerine anapara ve faiz ödemesini gerçekleştirdiği hukuki yükümlülükleri ifade eder. Devletin finansman araçları arasında en büyük payı vergiler oluştursa da yeteri kadar gelir sağlayamadığı durumlarda borçlanma da kamu gelirleri arasında yer alır. Devlet yapacağı harcamaları finanse edebilmek için başvuracağı gelir türlerinden hangisini seçeceğini ise ekonomik, mali ve sosyal koşullara göre belirlemektedir.

1.1. Kamu Borçlanması Tanımı ve Önemi

Literatürde borçlanmanın çok çeşitli tanımları mevcuttur. Esas olarak borçlanma kavramı borç kelimesinden gelmektedir. Borç, taraflar arasında varılan bir anlaşma ile bir tarafın para gibi değerli bir şeyi bir süre için diğer tarafa ödünç vermesidir. Borçlanma ise, bir kişi, şirket, kurum veya hükümetin diğerlerinden ödünç mali kaynak sağlamasıdır (Seyidoğdu, 1999:65).

Kamu borçlanması, devletin belirli bir zaman aralığında, borç verenlere anapara ve faiz ödemesini gerçekleştirmesini ifade etmektedir. Devlet, kamu borçlanmasına kişiler, birlikler, kurumlar ve diğer idarelerden borçlanarak gerçekleştirmektedir. Borçlanma, borç verenlerin ellerindeki fonları devlete transferi ve devletin ise borçlanmanın ortaya çıkmasından sonraki zaman kısıtında kamu gelirleri üzerinde sahip olduğu hakları temsil eden borçlanma araçlarını borç verenlere transferi şeklinde gerçekleşen iki taraflı bir mübadele sürecidir. Bilanço terimleriyle kamu borçlanması ise, kamu hesabında bir borç kalemi ve borçlanma araçlarının sahiplerinin birleşik hesaplarında bir alacak kalemi olarak ifade edilebilmektedir (Buchanan, 2004:1).

Borçlanma yakın zamana kadar kamu maliyesinde olağanüstü durumlara özgü, istisnai bir kaynak sağlama (finansman) biçimi olarak kabul edilmiştir (Erol, 1992:2). Ancak, uluslararası mali ve iktisadi ilişkilerde meydana gelen gelişmeler, devletin fonksiyonlarındaki artış ve sosyo-ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi gibi nedenler ister gelişmiş, ister gelişmekte olan isterse az gelişmiş ülkeler için

borçlanmayı her zaman başvurulabilir bir finansman kaynağı haline getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, borçlanma eskisi gibi olağanüstü bir gelir kaynağı olma niteliğini kaybetmiş ve her zaman başvurulabilir bir görünüm elde etmiştir (Akdoğan, 2009:451).

Günümüz devlet anlayışı gereği, kamunun üstlendiği görevler neticesinde harcamalarda hızla artmaktadır. Artan bu harcamalar ise daha çok gelir etme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Devlet bu harcamaları mevcut gelirleriyle karşılayamadığı durumda borçlanma yolunu tercih etmiştir. Borçlanma konusunda asıl önemli konu, borçlanma ile görülen kamu hizmetinin gelecek nesiller için birer külfet oluşudur. Zira alınan borçların sonunda normal sayılacak olan vergi ve benzeri gelirlerle karşılanması gerekecektir (Çataloluk, 2009:242).

1.2. Kamu Gelirleri ve Borçlanma

Devletin bir takım mali, ekonomik ve sosyal nitelikteki fonksiyonları bulunmaktadır. Bu fonksiyonların yerine getirilebilmesi, önemli finansal kaynakları gerektirir. İşte devletin yüklendiği fonksiyonları gerçekleştirmek amacıyla, anayasal sınırlar içerisinde başvurduğu çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne, kamu gelirleri denmektedir. Kamu ile ilgili olarak benimsenen genel yaklaşım tarzı da göz önünde tutulmak suretiyle kamu gelirleri de, kamu giderleri paralelinde kapsam bakımından dar veya geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu gelirleri, merkezi yönetim tarafından çeşitli gelir kaynaklarından elde edilen gelirleri ifade etmektedir. Geniş anlamda ise, yerel yönetim kuruluşlarının, parafiskal kuruluşların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirlerinin de dikkate alınması gerekir (Akdoğan, 2009:101).

Ulus devletlerin ortaya çıkışından beri kamu maliyesi alanında yapılan gözlemler, kamu harcamalarının ciddi artışlar gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. (Ulusoy, 2009:1). Devletin artan bu kamu harcamalarını finanse etmek için gelir temin etmesi gerekmektedir. Bu durumda da devletin başvurabileceği çeşitli finansal kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar; vergiler, harçlar, şerefiyeler, parafiskal gelirler, para ve ergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, borçlanma gelirleri, fonlar, para basmaktan doğan gelirler, bağışlar, ganimetler gibi gelirlerden

oluşmaktadır (Akdoğan, 2009:103). Bu bağlamda borçlanma gelirleri, kamu gelirleri içerisinde yer almakta ve verginin alternatifi olarak görülmektedir.

Kamu borçlanması, vergi ve benzeri normal kamu gelirlerinin aksine bir bedel ödenerek yapılır. Bir diğer deyişle normal bütçe gelirleri karşılıksız iken borçlanma karşılıklıdır (Mutluer vd., 2013:391). Ayrıca devlet borçlanmasının, tıpkı özel borçlanmalar gibi geçici bir gelir kaynağıdır. Daha açık ifadeyle devlet borçlanması, borcun faizi ve sonunda da anaparanın ödenmesiyle son bulmaktadır. Başka bir ifadeyle devlet, bu borcun ödenmesi için eninde sonunda vergi gelirlerini kullanacaktır. Bu nedenle borçlanma, mahiyeti gereği ancak geçici gelir sağlamaktadır (Bulutoğlu, 2004:421).

1.2.1. Borçlanma ile Vergiler Arasındaki Farklar

Günümüzde hükümetler artan kamu harcamalarını finanse etmek için çeşitli kaynaklara başvurumaktadırlar. Kuşkusuz bu finansman kaynaklarından en önemlileri vergi ve borçlanmadır. Ancak devletin hangi durumlarda borçlanma hangi durumlarda vergilere başvuracağı ülkenin ekonomik ve siyasi yapısı ve ülkedeki hükümetin yönetim felsefesi dahil bir çok nedene bağlı olabilmektedir.

Devlet borçlanmaya girişirken, borcu vergiye tercih etmiş olmaktadır. Buradan çıkan sonuca göre borçlanma verginin bir alternatfidir. Yine devlet borçlanmaya girişmekle ilerideki vergi gelirlerini önceden kullanmaktadır (İnce, 1996:29). Borçlanmanın vergileme ile olan bu yakın ilişkisine rağmen devlet borçlanması ile vergi gelirleri arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bu farklar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Erdem, 1996:3):

- Verginin aksine borçlanma şekil bakımından katı bir finansman usulü değildir. Borçlanma yoluyla elde edilen fonlar eninde sonunda ödenecektir. Bu ödemeler ancak vergi gelirleriyle yapıldığı zaman borç bitebilmektedir. Günümüzde devletin borçlanma yoluna sürekli başvurması devlet borçlarının hiçbir zaman sıfırlanmamasına neden olmaktadır.

- Vergi isteğe bağlı olarak değil daha ziyade cebri olarak alınmaktadır. Borçlar ise iki tarafın rızasıyla gerçekleşmektedir.

- Vergi gelirleri elde edildikten sonra onun nerede kullanılacağına devlet tek taraflı karar vermektedir. Borçlanma da ise borçlanmayı gerçekleştiren kuruluş

veya devlet teşkilatı borcun nerede kullanılacağını genellikle belirtmek durumunda kalmaktadır.

- Devlet borçlanmayı gerçekleştirirken, alacaklıya bazı avantajlar (faiz gelirleri gibi) sağlamakta ve anaparayı ödemeyi üstlenmektedir.
- Vergi daha çok ülke içi kaynaklardan sağlanırken borçlar ise hem ülke içi hem ülke dışı kaynaklardan sağlanabilir.
- Vergiler fertlerin tüketim ve yatırımlarının azalmasına sebep olurken borçlanma insanların kazançlarının artmasına neden olmaktadır.
- Vergilerin yükü genellikle yaşayanların üzerine kalırken borçların yükü gelecek nesillerin üzerinde kalmaktadır.

Günümüzde, borçlanma kamu harcamalarının finansmanı için sürekli başvuru alan bir araç haline gelmiş olmasına rağmen, ülke ekonomisinde meydana getirdiği bozucu etki vergilere oranla daha büyüktür. Buna rağmen, siyasiler tarafından vergilere kıyasla daha cazip görülen borçlanma gelirine başvurma uzun dönemli makroekonomik dengeler bakımından oldukça sakıncalı sonuçlar doğurabilmektedir (Ulusoy, 2012:12).

1.2.2. Devlet Borçlanması ile Özel Borçlanma Arasındaki Farklar

Klasik maliyeciler devletin ve özel şahısların olağan dönemlerde borçlanmalarını hoş karşılamazlar. Ancak iktisat veya maliye politikaları uygulamalarındaki son 50 yıllık deneyim dikkate alındığında, bu görüşün yerine, devletin kalkınma ve iktisadi gelişme politikalarında ihtiyaç duyduğu kaynağı borçlanmak suretiyle piyasalardan ve diğer kaynaklardan sağlayabileceği görüşünün hakim olduğu ortadadır. Kamunun gerektiğinde borçlanmaya başvurabileceğini savunan Keynesyen iktisatçılar, kamu borçlanması ve özel borçlanmalar arasında büyük farklılıklar olduğunu öne sürmektedirler. Günümüzde devlet ekonomiye gerektiğinde müdahale de bulunan ve büyük finansman ihtiyacı olan bir konumda bulunduğundan, olağan gelirlerle kamunun mal ve hizmet sunumunu tam olarak yerine getirmeleri söz konusu olmamakta ve borçlanma yoluna başvurmak zorunda kalmaktadırlar (İnce,1996:21)

Kamu borçlanması ile özel borçlar arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir (Edizdoğan vd., 2013:483):

- Kamu borçlanması kamu hizmetinin gerçekleşebilmesi içindir. Burada borçlu devlet veya devlet adına bu işi gören bir başka kamu kuruluşudur. Devlet kamu hizmetini karşılarken maliyet ve karlılık önemli değildir. Özel sektörde ise maliyet ve karlılık önemlidir.

- Kamu borcu ve özel borçlar arasında borçlanma süreleri bakımından da farklılıklar vardır. Devlet uzun vadelerle borçlanmaktayken, özel borçlanmalar daha kısa vadeli olmaktadır.

- Kamu borçları genel olarak özel sektör borçlarından daha büyük ölçekte olmaktadır.

- Kamu borçlanmasında zorlayışlı ve yarı zorlayışlı olarak gerçekleştirme imkanı olabilmekteyken, bu durum özel borçlanmalarda söz konusu değildir.

- Özel borçlarda süre sonunda borçlu borcunu ödemek zorundayken devletin daha önce almış olduğu borçları bir kanun çıkararak reddetme veya ödemenin geciktirilmesi imkanına sahiptir.

- Özel borçlanmalar daha çok yurtiçi kaynaklı iken devlet, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için yurtdışı kaynaklı borç alabilir.

- Devlet borçlarında borç verenlerin elde ettiği faiz dışında prim, ikramiye ve vergi istisnası gibi avantajlar söz konusudur.

Özetle bugünkü şekil ve yapısı itibariyle kamu borçlanması ve özel borçlanma birbiriyle birçok noktada ayrılmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni ise kuşkusuz devletin idari ve siyasi otoriteye sahip olması gelmektedir.

1.3. Kamu Borçlanmasının Sınıflandırılması

Devletlerin yapmış oldukları borçlanmalar oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle borçlanmanın niteliğini ve esaslarını tam olarak anlayabilmek için belirli bazı kriterlere göre bir sınıflandırmaya tutmak gerekir. Daha da önemlisi, farklı tür ve yapıdaki borçlanmanın ekonomi üzerine üzerinde yarattığı etkiler de farklı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde devlet borçları; zorunluluklarına, vadelerine ve elde edildikleri kaynaklara göre ele alınacaktır.

1.3.1. Zorunluluklarına Göre Borçlar

Çalışmanın bu bölümünde elde edilişindeki zorlama unsuruna göre borçlar, isteğe bağlı ve zorunlu borçlar olarak iki ana başlık altında incelenecektir.

1.3.1.1. İsteğe Bağlı Borçlar

Borçlanma ilke olarak borç alanla borç verenin rızasına dayanmaktadır. Borçlanma işleminde borcu veren ve borcu alan olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Borçlanma işlemi, elinde borç verebilecek fonları bulunan tarafın kendi isteği ile bunu borç isteyene vermesidir. Devlet borç alırken kişi ve kurumlara başvurabilir. Bunlar da, devlet tarafından miktarı, faizi, ödeme koşulları ve ihraç şekli belirlenen tahvillerden istekleri doğrultusunda alabilirler (Edizdoğan vd., 2013:495).

İsteğe bağlı borçlarda da zorlayışlı borçlara kıyasla az da olsa bir zorlama vardır. Çünkü her şeyden önce bu borçlanmada borçlanmanın koşulları devletçe tek taraflı olarak saptanmaktadır. Bu tek yanlı saptamanın dışında da devletler bazen kendi istikrazlarının satılması uğruna yarı zorlayıcı yöntemlere de başvurabilmektedir. Bu yöntemlerin başında istikrazların yeterince satılmaması halinde zorlamaya gidileceği tehdidi ve istikraz almamanın bir çeşit vatan hainliği olduğu baskısı gelmektedir (İnce, 1996:203).

1.3.1.2. Zorunlu Borçlar

Borçlanmanın ilke olarak isteğe bağlı olduğu ifade edilmesine rağmen uygulamada her zaman bu şekilde gerçekleşmediği görülebilir. Borçlanmak isteyen devlet bazı durumlarda borçlanmasını gerçekleştirebilmek için maddi veya manevi olarak zorlama unsuru kullanabilir. Bu durumda borç verecek tarafın kendi hür iradesi dikkate alınmaz (Erdem, 2013:22).

Zorlayışlı borçlanmanın amacının, kişi ve kurumsal tasarrufların, kamu kesimine zorla aktarılması olduğu söylenebilir. Devlet bu amaçla, kişisel tasarrufları, vergi yasalarında olduğu gibi belirli bir matrah ve oran üzerinden bir borçlanma kaynağı yapabilir. Kişiler, belirli yasal yaptırımların çerçevesinde gelir ya da servetlerin belirli bir bölümünü devlete borç olarak verirler. Burada en önemli nokta, borçlanmanın kaynağının tasarruflar olmasıdır. Bunun yerini

tüketimin kısıtlanması aldığı takdirde, zorlayışlı borçlanma ile vergileme birbiriyle karışır hale gelmektedir. Olağanüstü durumlarda (savaş, ekonomik bunalım, kalkınma) devlet, spekülasyon sonucu biriken tasarrufların zorlayışlı olarak kamuya aktarılmasını öngörebilir. Belirtilen olağanüstü durumun sona ermesinden sonra, alınan bu borçlar vergiye dönüştürülerek, söz konusu dönemdeki harcamalar finanse edilmiş olmaktadır. Zorlayışlı borçların belirtilen özel amaçlara yönelik olarak kullanılmasının başlıca koşulu, bu borçlanma gelirleri ile finanse edilecek harcamaları ilişkilendirecek bir bütçe yapılmasıdır. Bu yapılmadıkça, tasarrufları zorlayışlı olarak aktarmanın anlamı kalmamaktadır (Batırel, 1979:192-193).

Günümüzde devlet çeşitli şekillerde zor kullanarak özel şahıs ve teşebbüslerden borç almaktadır. Ayrıca modern cemiyetlerde ve ferdi tasarrufların yanı sıra kollektif tasarrufların miktarı ve nisbeti çok artmıştır. Emekli sandığı, SSK, Bağ-Kur gibi kuruluşlarda yasalarla biriken tasarruflarda devlete borçlanma alanlarında kaynak teşkil etmeye başlamıştır (Tural, 1992:28).

Ülkemizde “tasarrufu teşvik fonu” ve “konut edindirme yardımı” (KEY) adıyla çalışanların aylıklarından kesilen paralar, zorunlu borçlanmanın bir örneğini oluşturmaktadır. Yıllar boyunca çalışanların rızası alınmadan yapılan bu kesintilerin ücretlilere geri ödenmesi işlemleri hala sürmektedir (Bilici ve Bilici, 2013:70).

Zorla alınan borçlar, zorlamanın derecesine göre kendi içlerinde alt birimlere ayrılmaktadır. Bunlar; tam zorlamaya dayalı, zorlama tehdidine dayalı, manevi cebre dayalı ve tasarrufa zorlanarak alınan borçlardır.

1.3.1.2.1. Tam Zorlama ile Alınan Borçlar

Devletin çıkardığı yasalar ve bu yasalara göre düzenlenen mevzuat ile fertleri muayyen miktarlarda devlet tahvili satın almaya mecbur etmesidir. Zorla alınan borçlarda devlet, fertlerin isteğine bakmadan onlara devlet tahvilini satmaktadır. Bu borçların vergiden farkı tahvil almaya mecbur edilen şahıslar muayyen bir müddetin sonunda devletten olan alacaklarını faizi ile birlikte geri almalarıdır. Zorla alınan borçlarda devlet bir yandan fertleri tasarrufa zorlayarak onlardan topladığı paraları kamu hizmetlerinde kullanmakta ve toplumun

ihtiyaçlarını gidermektedir. Diğer yandan aldığı parayı faizi ile birlikte fertlere iade ederek ikinci bir hizmet vermiş olmaktadır. Ancak zorla alınan borç vermeye mecbur tutulma fertlerin devlete olan iltimat ve inançlarını sarsabilir; ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyebilir. Devletlerin çok nadir olarak ve olağanüstü hallerde başvurdukları zorla borç alma yönteminin bir şekli, 1948 yılında Fransa'da görülmüştür. Fransa'da o tarihte tedavülde bulunan kağıt paranın değiştirilmesinde, belli bir miktarın üzerinde kağıt paraya sahip olanların değiştirdikleri kağıt para karşılığı tahvil alma ve vergi ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Fransızların büyük çoğunluğu faiz getiren tahvili almayı tercih etmiştir (Tural, 1992:29).

1.3.1.2.2. Zorlama Tehdidine Dayanan Borçlar

Bu tür borçlanmada devlet, öncelikle çıkardığı ve/veya çıkaracağı borç belgelerinin alınmasına kişilerin (gerçek ve tüzel) özgür iradelerine bırakmaktadır. Ancak, devlet borç belgelerini çıkarırken kamuoyuna çeşitli araçlarla (televizyon, radyo, gazete, dergi, duvar ilanları, çeşitli duyurular vb.) borç belgelerinin alınmasına; aksi takdirde, borç belgelerinin zorla satılacağını duyurur. Böylelikle birikimi bulunan kişilere (gerçek ve tüzel) ve kesimleri kendi iradelerini kullanarak devlete borç vermeye yönlendirir. Özellikle birikimi güçlü kesimleri devlete borç vermeye zorlayan bir borçlanma yöntemidir. Zorlama korkutmacasına dayanan borçlanmada, tam zorunlu borçlanmanın sakıncalarına sahip olduğundan, olağanüstü koşullar bulunmadığı sürece devletlerin pek yönelmek istemediği bir borçlanma şeklidir (Erol, 1992:23).

1.3.1.2.3. Manevi Cebre Dayalı Borçlanma

Bu tür satış yönteminde piyasaya sürülen tahvillerin satışı alıcı tarafın isteğine bırakılmaktadır. Ancak borcun piyasaya sunulma biçimi halkı manevi bir baskı altında tutmakta ve devletin çıkardığı tahvilleri almak zorunda bırakmaktadır. Örneğin; devlet ihraç ettiği tahvilleri almanın bir vatanseverlik duygusu olduğunu belirtme suretiyle yaptığı propagandalar ile halka ilan edebilir (Erdem, 2009:24).

1.3.1.2.4. Tasarrufa Zorlanarak Alınan Borçlar

Devletin zor kullanarak aldığı borçların bir çeşidi de kişileri zorla tasarrufa yöneltmek üzere aldığı borçlarda görünmektedir. 1940'lı yıllarda İngiliz İktisatçı J.M. Keynes tarafından İngiliz Hükümetine kabul ettirilen borçlanma yöntemi ile işçi ücretlerinde savaşta sonra faizi ile birlikte iade edilmek üzere, savaş yıllarında kesintiler yapılmıştır. Bu kesintilerde iki amaç güdülmüştür. Birincisi savaşta yıllarında kişisel harcamalarda tasarrufu sağlayarak paraları savaş giderleri için kullanmak olmuştur. İkincisi ise, savaşta sonra oluşacak durgunluğu devlet borçlarının faizi ile birlikte şahıslara dağıtarak gidermek, deflasyona mani olmak ve ekonomiyi canlandırmak olmuştur (Tural, 1992:30).

Cebri tasarruf yaratarak borçlanmaya ilk defa, 1940 savaşı finansmanı için İngiltere'de başvurulmuştur. Buna göre, savaşta sonra geri ödenmek üzere, işçi ücretlerinin bir kısmı tevkif olunmuştur. Bu borçlanma ne hukuki ne de manevi bir cebre dayanmamakla birlikte; cebre dayanan bir tasarrufun sonucunda doğmaktadır. Amaç halk kitlesinin belirli bir satın alma gücünü almak ve onu devletin amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaktır. Bu uygulamaya İngiltere dışında, Fransa, Almanya, ABD'de de başvurulmuştur. Türkiye'de bu nitelikteki borçlanmaya 05.09.1961 tarih ve 223 sayılı kanunla kurulan tasarruf bonoları sistemi aracılığıyla girilmiştir. Daha sonra 1971 yılından sonra tasarruf bonoları kaldırılmış ve mali denge vergisine dönüştürülmüştür (Yaşa, 1978:49-50).

1.3.2. Vadelerine Göre Borçlar

Her borçlanma işleminde bir vade mevcuttur. Devlet borçlarında da borcun geri ödenme tarihi borcun süresini gösterir. Bazı iktisatçılara göre devlet borçları, devlet masraflarının zaman içerisinde dağılımını gösterir. Çünkü devlet, borçlanma işlemi ile ileride tahsil edeceği geliri önceden harcamaktadır. Devlet borçları süresi dolduğu zaman çoğunlukla vergi gelirleri ile geri ödenmektedir. Devlet borçlarının süreleri değişik olabilir. Çünkü devlet; borçlanma sebebini gelecekte tahsil edebileceği gelirleri ve borç vereceği kişileri devlet borçlanmasını tercih edeceği nedenleri göz önüne alarak değişik vadelerde borçlanmaya gitmektedir (Tural, 1992:32).

Devlet borçlarının sürelerine göre ayrımı, bazen iki bazen de üç gruba ayrılır. Vadelerine göre devlet borçları kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulabileceği gibi, kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya da tabi tutulabilir. Ancak şunu da baştan belirtmek gerekir ki, yapılan sınıflandırmalar ülkelerin içinde bulunduruldukları koşullara göre değişiklik gösterebilir (Erdem, 2015:27).

Üçlü sınıflandırmaya göre devlet borçları; vadeleri 1 yıla kadar olanlar kısa vadeli, vadeleri 1 yıldan 5 yıla kadar olanlar orta vadeli, vadeleri 5 yıldan fazla olanlar ise uzun vadeli borç olarak kabul edilmektedir. Ancak bazı ülkelerde; vadeleri 2 yıla kadar olanlar kısa vadeli, vadeleri 2 yıldan 10 yıla kadar olanlar orta vadeli, vadeleri 10 yıldan fazla olanlar ise uzun vadeli borç olarak kabul edilebilmektedir. İkili sınıflandırmaya göre devlet borçları ise; vadeleri 5 yıla kadar olanlar kısa vadeli, vadeleri 5 yılı aşanlar ise uzun vadeli borç olarak kabul edilirler.

1.3.2.1. Kısa Vadeli Borçlar

Kısa vadeli borçlarda genellikle, bütçe dönemi içerisinde ortaya çıkan geçici açıkları kapatmak amacıyla başvurulur. Her hangi bir ay içinde, olağan bütçe gelirlerini o ayın harcamalarını karşılamaya yetmemesi halinde o ayın harcaması, borçlanmadan sağlanan parayla yapılır. Bütçe başlangıçta açıkla bağlanmışsa, bu açıktaki kısa vadeli borçlanma yoluyla kapatılır. Alınan borçlar aynı yıl içinde kamu geliri toplandığı zaman kapatılır. Eksik kalan gelir ölçüsünde bütçe açığından kaynaklanan borçlanma uzun vadeli borç haline dönüşür. Miktarı yıl içinde sürekli azalıp çoğaldığı için kısa vadeli borçlara dalgalı borçlar da denilmektedir (Bilici ve Bilici, 2013:69).

II. Dünya savaşı öncesinde büyük boyutlarda olmayan dalgalı borçlar, iç piyasalardan rahatlıkla sağlanabilmiştir. Bu tarihten sonra ihtiyaç duyulan fonların miktarının artması, dalgalı borçların miktarını da arttırmıştır. Borçlanma ihtiyacındaki artışla birlikte iç piyasalar ihtiyaç duyulan fonları karşılamada yetersiz kalmış ve merkez bankası devletin başlıca iç borçlanma kaynağı haline gelmiştir (Ulusoy, 2009:42).

Devletlerin kısa süreli borçlanmaya, sadece gelirleri ile giderleri arasındaki dönemsel dengesizlikleri gidermek için değil, daha başka nedenlerle de başvurdukları görülmektedir. Kısa süreli borçların; geçici bir kaynak, süreye bağlı dengesizlikleri gideren geçici bir araç olarak değil de, vergi ve uzun süreli borçlara yeğlenen bir kaynak sağlama aracı olarak görülmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Erol, 1992:34). Erdem vd. (2011) kısa vadeli borçlanmanın nedenlerini; bütçe gelir ve giderleri arasındaki dengesizliğin giderilmesi, devlet açısından borç yükünün daha az olması, uzun vadeli bir borçlanmaya zemin hazırlaması ve ekonomik durgunluk döneminde bir mali politika aracı olarak kullanılması şeklinde çeşitli biçimlerde açıklamıştır.

Kısa vadeli borçların faiz oranlarının uzun vadeli borçlanmaya kıyasla düşük olması bireylerin taleplerinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Çünkü kişinin tasarruflarını kullanmaktan belirli bir süre ile vazgeçip bunları devlete vermesindeki temel amaç bu süre içerisinde bir gelir sahibi olmasıdır. Bunun için kısa vadeli borç senetleri bireyler için cazip bir yatırım alanı olmaktan uzaklaşmaktadır. Türkiye’de bu kısa vadeli borç senetleri şu şekilde gruplandırılabilir:

Hazine bonoları: Hazine Müsteşarlığı, başlangıçta ve yıl içerisinde meydana gelecek kısa vadeli bütçe açıklarını kapatmak için bütçe kanununa uygun olarak bir madde ile verilen yetkiye dayanarak ve bu madde ile tespit edilen miktarı aşmamak üzere genellikle 3, 6, 9 ve 12 ay vadeli borç senedi çıkarabilir. Vergisel avantaj sağlanmış olması, sözleşmelerde teminat olarak kabul edilmesi hazine bonolarına olan ilgiyi arttırabilmektedir. Bu tür özelliklerden dolayı daha çok bankalar, mali kurumlar, sosyal güvenlik kurumları ve büyük şirketler tarafından tercih edilen bir yatırım aracıdır (Dilbaz, 2012:56).

Hazine Kefaletine Haiz Bonolar: Kamu kuruluşları ve özellikle de iktisadi devlet teşekkülleri hazine kefaletine haiz bonolar çıkarır. Kamu kuruluşları borçlanmadan önce Maliye Bakanlığının iznini ve hazinenin kefaletini almak zorundadır. Bu durum bütçe kanunlarında hüküm altına alınmıştır. Hazine kefaletine haiz bonolar, çoğu zaman KİT şeklindeki kuruluşların sermaye yetersizliğinde ve yatırımların finansmanında kullanılmak üzere çıkarılır. Kamu kurum ve kuruluşları içinde bu bonoları genellikle İktisadi Devlet Teşekkülleri ve

iktisadi alanda faaliyet gösteren katma bütçeli kuruluşlar ihraç edebilmektedir (Dilbaz, 2012:56).

Müteahhit (Yüklenici) Bonolar: Hükümetler özellikle yatırım harcamalarının çok olduğu aylarda nakit açıklarını kapatmak için müteahhitlere olan borçlarının bir kısmını bono ile ödeme yoluna giderler. Kanunların verdiği yetkilere dayanarak çıkarılan bu bonoların vadeleri genellikle kısa vadeli hazine bonolarından daha uzundur. Uygulama da çok sık başvurulmuş bir borçlanma metodu değildir (Tural, 1992:35).

Avanslar: Merkez Bankası, 1970 tarihli ve 1211 sayılı kanunun 50. Maddesi uyarınca her yıl Hazine'ye bütçe ödenekleri ile ilişkilendirilmek suretiyle kısa vadeli avans hesabı açmıştır. Ancak, bu paraların basılarak verilmesi ve bazı dönemlerde zamanında geri ödenmeyerek konsolide edilmesi ülkemizde yaşanan enflasyonun şiddetlenmesine neden olmuştur. Sonuç olarak ise 25.04.2001 tarihli 4651 sayılı Kanun'un 16. Maddesi ile Merkez Bankası Kanunu'nun 50. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca, daha önceki uygulamalarda, özellikle olağanüstü dönemlerde Hazine'nin Merkez Bankası'ndan altın karşılığı avans aldığı da görülmüştür. Bu tür bir uygulamada Hazine elindeki altını Merkez Bankası'na rehin olarak vermekte ve karşılığında avans adı altında borç almaktadır. Günümüzde bu yol açık olmasına rağmen pek kullanılmamaktadır (Erdem, 2015:35).

Bütçe Emanetleri: Bazen bir devlet tarafından yaptırılan bir işin veya alınan bir mal veya hizmetin bedeli çeşitli sebeplerle ilgili mali yılda ödenememekte ve bedeli bütçe sonu itibariyle gider olarak kaydedilerek emanet hesabına alınmaktadır. Bu tür bir hesaba bütçe emaneti adı verilmektedir (Erdem, 2015:35).

Adi Emanetler: Gerçek ve tüzel kişilerce geçici olarak hazineye yatırılan paralarla ilgili bir hesaptır. Adi emanetler hesabının bütçe emaneti hesabından farkı, bütçe ile ilgili olmasıdır. Örneğin, ihale teminatları, gümrük teminatları, hacizli malların satışından artan paralar, çeşitli fonlara ait kesintiler, niteliği belirlenemeyen paralar gibi. Bu paralar belli bir süre içinde sahibine aktarılır (Dilbaz, 2012:56).

Dış Kaynaklardan Alınan Kısa Vadeli Borçlar: Kısa vadeli borçların önemli bir kısmı yurtiçi kaynaklardan sağlanmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin savaşın etkisinden kurtularak kalkınma çabaları içerisinde girmeleri, diğer taraftan dış yardım ve kredi alanlarında kısa vadeli borç veren bazı kuruluşların faaliyete geçmesi bu kredi türünün kullanımını kolaylaştırmıştır. Türkiye de aynı dönemlerde kalkınma girişimlerini hızlandırmış ve özellikle ithalatın finansmanını karşılamak üzere kısa vadeli dış borçlara başvurmak zorunda kalmıştır (Erdem, 2013:36).

1.3.2.2. Uzun Vadeli Borçlar

Daha önce belirtildiği üzere, üçlü ayrıma göre vadeleri 10 yılı geçen, ikili ayrıma göre ise vadeleri 5 yılı geçen borçlar uzun vadeli borçlar olarak kabul edilir. Uzun vadeli borçlarda amaç yürürlükteki bütçenin gelir bakımından yetersizliğini borçlanma yoluyla gidermek, ileriki dönemlere aktarmaktır. Uzun vadeli borçların bütçeye sağladığı gelir geçicidir ve vadesi gelinceye kadar borcun faizi vadesi gelince ise anaparası geri ödenecektir. Kamunun, yapacağı yatırımlar için uzun vadeli borçlanmaya başvurması gerektiği düşünülür. Bunun nedeni ise, kamu yatırımlarının milli geliri arttıracığı, milli gelirden meydana gelen artışın ise borç gelirlerinin ödenmesinde kullanılacak olan vergi gelirlerini arttıracığı beklentisidir (Bulutoglu, 2004:422).

Uzun vadeli borçlanma, borç veren açısından likiditeden uzun süreli vazgeçmeyi gerektirir ve faiz oranı kısa vadeli borçlanmaya kıyasla daha yüksektir. Uzun vadeli borçlar genel olarak sermaye piyasalarından sağlanır ancak olağanüstü dönemlerde para piyasalarından borçlandığı da görülmektedir (Batirel, 1994:100). Uzun vadeli borçlar uygulamada; süresiz borçlar ve süreli borçlar olarak iki şekilde görülebilir.

1.3.2.2.1. Süresiz Borçlar

Devletin bir vadeye bağlamadığı ve ödenmesini taahhüt etmediği borçlardır. Alacaklı bu borcu vermekle her yıl belli bir faiz almayı garanti etmekte fakat anaparayı isteme hakkından daha başlangıçta vazgeçmektedir. Devamlı borçların faiz nispeti genellikle diğer borçların faiz nispetinden daha yüksektir. Devamlı borç senetlerinin faiz nispetleri yüksek olduğu için piyasada da alınıp

satılabilmektedir. Devamlı borçların bazılarında alacaklı ödeme istediğinde bulunmadığı halde devlet istediği zaman bu borcun tamamını ödeyerek borcu ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle uygulamada devamlı borçlar tamamıyla devamlı olmaktan ziyade ödeme zamanları belirsiz olan borç şeklinde görülür (Tural, 1992:36-37).

Dış borçlanmalarda koşullar ne kadar cazip olursa olsun hiçbir ülke diğer yabancı ülkeye vadesi belirsiz bir kredi açmaya yanaşmaz. Ülkemizde bu uygulamaya hiç başvurulmamıştır. Çok sık olmamakla birlikte özellikle olağanüstü dönemlerde başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde görülmüş, ABD’de 1900 yılında bir kez denenmiştir (Erdem, 2009: 37).

1.3.2.2. Süreli Borçlar

Her ne kadar borcun ödenmesi bir itfa planına bağlı ise de, borcun mutlaka vade sonunda ödeneceği söylenemez. Şöyle ki, bazı hallerde borç, vadeden öncede ödenebilir ki buna *Rachat* denir. Bu ödeme iki şekilde olabilir: Birincisi, hazinenin ve onun adına bir kurumun piyasadan devlet tahvilatının satın alarak toplamasıdır. İkincisi, borcun erken ödemeye tabi tutulmasıdır. Yalnız, borç aktinde, devletin erken ödeme hakkının belirtilmiş olması gerekir. Bu şart, borcun ödenmesinde faiz yükünün azaltılmasını kolaylaştırmakta ve itfanın en uygun zamanda yapılabilmesini sağlamaktadır. Ne var ki, yaşama süresinin şüpheli olması bu tür tahvillerin piyasa değerine de olumsuz yönde tesir eder. Bu sebeple de bu tür tahvillerin faizleri erken ödemeye tabi olmayan diğer tahvillere göre daha yüksektir (Yaşa, 1978:27).

1.3.3. Alınış Şekillerine Göre Borçlar

Borçlanmanın devlet için sağladığı kullanılabilir kaynakların ekonomi içinden ya da yabancı ekonomilerden gelmiş olmasına göre, borçlar iç ve dış borçlar olarak ikiye ayrılır. İç borçlanmada ödün verenler tıpkı vergi ödenmesinde olduğu gibi yurt içi kaynakları kamu ekonomisinde kullanılmak üzere serbest bırakırlar. Buna karşılık dış borçlanma yurt dışı kaynakları (özellikle ödünç yabancı paranın kullanılabildiği ülkelerdeki kaynakların) kullanma yetkisi verir. Bunların her birine başvurma nedenleri doğal olarak ayrıdır (Bulutoğlu, 2004:422).

Dış ve iç borçlanmanın gerek nedenleri gerekse miktarları ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilgilidir ve genel olarak bu konuda ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Şöyle ki, gelişmekte olan ülkelerde daha çok dış borçlanma bir ağırlığa sahip iken; gelişmekte olan ülkelerde iç borçlanma bir ağırlığa sahiptir (Erdem, 2013:39).

İç ve dış borçların ayrımının önemi, ulusal ekonomi üzerindeki etkileri yönündedir. İç ve dış borçların ulusal gelirin miktar ve doğuşu yönünden etkileri birbirinden farklıdır. Dış borçlar, milli geliri artıran bir ek faktör iken; milli gelirin bünyesi içinde bir el değiştirme niteliği gösterir ve milli gelirin miktarı yönünden bir değişiklik yaratmazlar. Ancak, dış borçların geri ödenmesi esnasında milli gelirden azaltıcı bir etki meydana getirmektedir (Kaya, 2006:34).

1.3.3.1. İç Borçlanma

İç borçlanma Hazine'nin ödemek durumunda olduğu borçlarla ödenmesine kefil olduğu bono ve tahviller tutarlarının toplamıdır (Kepenek ve Yentürk, 2000:302). Bir diğer deyişle, kamu kesiminin, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır. Böyle anlaşılan bir iç borçta hem borçlanılan kişi hem de kurumların uyrukluğuna hem de borcun milli para cinsinden ifadesi önem taşımaktadır. Bu iki unsurdan birinin bulunmadığı durumlarda bir borcun, iç mi dış mı borç sayılacağı tereddüte yol açabilir. Örneğin, Türkiye'nin kendi vatandaşlarına yabancı para ile borçlanmasında ya da Türk Lirası (TL) cinsinden çıkarılmış ve TL olarak ödenecek tahvillerin yabancı uyruklu kişi ve kurumlara satılmasında durum böyledir (Uluatam, 2005:421-422).

İç borçlanmaya başvurulmadan önce ekonomik ve siyasal ortamın çok iyi bir biçimde incelenmesi gerekir. Hatalı ve hesapsız yapılan borçlanmalar ekonomide derin yaralar açabilir. Bu aracın olumlu ve etkili bir biçimde kullanılması durumunda ise üretimi artırarak kalkınmayı hızlandırıcı ve ekonomik dengeyi koruyucu etkiler meydana getirebilir (Erdem, 2013:42).

İç borçlanmanın temel kaynakları başta Devlet tahvilleri ve hazine bonoları gibi kaynaklardır. Devlet, iç borçlanma yoluyla bir nevi kaynak transferi yapmaktadır. Bu nedenle iç borçlanmanın denge yönünden etkisinin fazla olmadığı söylenebilir. Çünkü devlet daha çok iç borçlanmaya kamu geliri

sağlamak, bütçe açığını kapatmak için başvurmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda devletlerin dış borçları iç borçlanma yoluyla kapatma yönünde eğilimleri olmuştur. Ancak bu durumun sonuçları olumsuz olmuştur. Ayrıca bir başka araç olarak emisyon da vardır. Emisyon, hazinenin Merkez Bankasına borçlanmasından başka bir şey değildir (İnce, 1996:54).

Devlet iç borçlanmasını değişik kaynaklardan gerçekleştirebilir. Ancak, borçlanmak amacıyla başvuru kaynakların ekonomik etkileri farklı olmaktadır. Bu nedenle, ülkelerin ekonomik durumlarını göz önüne alarak borçlanmanın kaynağını seçmesi çok önemli bir konudur. Genel olarak devletin iç borçlanma kaynakları dört grupta toplanarak ele alınabilir.

- *Özel Kişi ve Kuruluşlardan Borçlanma:* Bireyler elde ettikleri gelirin bir kısmını ise tasarruf eder. Elde ettikleri tasarrufların bir kısmını da devletin çıkarmış olduğu borç senetlerini satın alarak faiz geliri elde ederler. Bu durumda özel tasarrufların kamu kesimine aktarılması sonucu devlet gelir elde etmiş olur.

- *Bazı Sosyal Güvenlik Kurumları ve Ekonomik Kuruluşlardan Borçlanma:* Devlet tahvilinin en önemli alıcılarından birileri de sosyal güvenlik kurumları ve ekonomik kuruluşlardır. Bu tip kuruluşlar devlet tahvillerini kendilerine bir gelir kaynağı olarak görmektedirler. Fakat tahvillere yatırılan paralar bazen bu kuruluşların yatırımlarını baltalayabilir. Ancak bunun önemi milli ekonomi yönünden çokta büyük değildir. Çünkü Devlet de aynı parayı genellikle yatırımlara kullanır. Esasen bu tür kuruluşlar yatırımlar için ihtiyacı olan fonları çeşitli kredi kuruluşlarından her zaman sağlama olanağına sahiptirler (İnce, 1996:57).

- *Ticari Bankalar ve Sigorta Şirketlerinden Borçlanma:* Devletin borç alması açısından bankalar ve sigorta kuruluşları hem verimli hem de güvenilir bir kaynak oluşturur. Özellikle ekonomin durgun olduğu dönemlerde bankalar ellerindeki fazla rezervleri devletin tahvil ve bonolarına yatırarak faiz geliri elde etmek isterler. Enflasyonist dönemde de devlet bankalara tahvil satarak bankaların kredi hacmini azaltmaya çalışır. Sigorta şirketleri de tıpkı bankalar gibi ellerinde bulunan fazla rezervlerle devlet tahvili ve hazine bonusu olarak devletin iç borçlanma kaynaklarından birini oluşturur (Çelik ve Ekici, 2016:239).

- *Merkez Bankasından Borçlanma:* Devletin en önemli iç borçlanma kaynaklarından birisidir. Merkez Bankasından yapılan borçlanma hem miktar olarak hem de ekonomi üzerindeki etkileri bakımından diğer kaynaklardan farklıdır. Merkez Bankası devletin ihtiyacı olan borcu para basarak sağlar. Devlet almış olduğu bu borç parayı harcayarak topluma ek bir satın alma gücü yarattığından ekonominin genişlemesine neden olarak enflasyonist bir etkinin doğmasına yol açar. Bu nedenle, özellikle durgunluk dönemlerinde Merkez Bankasından borç alındığı zaman harcama gücünü arttıracığından deflasyonla mücadelede etkili bir kaynaktır.

Özetle devlet iç borçlanmayı farklı kaynaklara başvurarak gerçekleştirebilecektir. Ancak, seçilen kaynakların ekonomi üzerindeki yaratacağı etkilerin farklı olabilmesi nedeniyle devlet ülkenin ekonomik koşullarına göre borçlanma kaynaklarını önemle tespit etmek zorundadır.

1.3.3.2. Dış Borçlanma

Hazine'nin dış piyasalardan borçlanmasının iki amacı vardır. Bunlar ödemeler dengesinin finansmanı ve belirli projelerin yürütülmesi için dış kaynağın temin edilmesidir. Hazinenin uluslararası kuruluşlardan borçlanması ise, iki şekilde olmaktadır. Devlet, doğrudan kendisi için uluslararası kuruluşlardan borçlanabilir veya başka bir kamu kuruluşunun borçlanmasına imkân tanımak amacıyla kredi verene devlet adına garanti verir. Hazine dış piyasalardan, doğrudan bankalardan kredi talebinde bulunmak suretiyle ya da uluslararası sermaye piyasalarına tahvil ihraç etmek suretiyle borçlanabilir (Mutluer vd., 2013:396).

Her ne kadar ülkelerin ek kaynak sağlayarak kalkınmanın finansmanını sağlamak ve dış ödeme sıkıntılarını aşmak amaçlı dış borçlanmaya başvurduğunu belirtsek de tüm dış borçlanmaları sadece bu nedenlere bağlamak mümkün değildir. Bunun yanında politik ve askeri nedenler, kültürel ve tarihi nedenler, insancıl ve ahlaki nedenler de önem kazanmıştır (Işık vd., 2005:4). Dış borçlar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Bunlar:

- *Proje ve Program Kredileri:* Proje kredisi, belirli bir yatırım projesinin gerçekleştirilmesi için alınan kredidir. Proje kredilerinin en önemli özelliği,

verilen kredinin sadece onaydan geçen projeler için kullanılabilmesidir. Program kredisi ise, daha çok kalkınma amaçlarını gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli olan ham madde, yedek parça, yarı mamul ve mamul malların ithalatının finansmanının sağlanması amacıyla alınan kredilerdir. Program kredileri gelişmekte olan ülkeler tarafından en çok talep edilen kredi türüdür. Alınan kredinin bir projeye bağlı olmadan kullanılması en önemli avantajıdır.

- **Bağlı ve Serbest Krediler:** Serbest krediler, belli bir projeye bağlı kalımsızın alınan kredinin istenildiği yerde kullanılması ile uygulanan kredi türüdür. Bu kredinin günümüzde uygulama alanı çok azdır. Bağlı kredi ise, krediyi veren ülkelerin verilen kredinin nerede ve nasıl harcanacağı konusunda yetkili olduğu kredi türüdür. Bağlı kredilerde, kredi talebinde bulunan ülkenin aldığı krediyi kendi isteği doğrultusunda kullanma yetkisi yoktur. Daha çok yardım yapan ülkeler verilen kredinin kendi ülkelerinde harcanmasını talep etmektedir.

- **Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri:** Borç ertelemeleri, vadesi gelen bir borcun daha düşük bir faizle ileriki bir tarihe ertelenmesidir. Röfinansman kredileri ise vadesi gelen bir borcun yeni bir borç alınarak ödenmesidir. Bu iki işlem arasındaki en büyük fark; borç ertelemesinde vadesi gelen taksitlerin ödenmeyip ertelenmesine karşın, röfinansman kredilerinde vadesi gelen ve ödenmesi gereken bir borcun alacaklı ülkeden yapılan yeni bir finansmanla ödenmesi işlemidir.

- **Satıcı (İhracat) Kredileri:** Satıcı kredileri, satıcı kuruluşların ürettikleri kendi mal ve hizmetlerin satın alınması amacıyla ticari koşullarda sağladığı kredilerdir. Bu krediler diğer kredi türlerinden gerek krediyi veren gerekse krediyi alan taraflar nedeniyle farklılık arz etmektedir. Krediyi veren, bu krediler aracılığıyla yurtdışına mal veya hizmet satma amacını güden satıcı firmalardır. İhraç edilecek malın satıcı tarafından kredilendirilmesi söz konusudur (Ulusoy, 2012: 72).

- **Dış Yardım Konsorsiyumu ve Bankalar Konsorsiyumu:** Dış yardım konsorsiyumu, az gelişmiş ülkelere kalkınma ve dış finansmanı sağlamak amacıyla bir grup ülkenin veya uluslararası kuruluşun bir araya gelip oluşturduğu konsorsiyumdur. Bankalar konsorsiyumu ise, uluslararası alanda faaliyet gösteren bir takım banka ve finansal kuruluşun bir araya gelerek oluşturdukları

konsorsiyumdur. Bankalar konsorsiyumunun amacı ülkelere tahvil ihraç ederek uluslararası piyasalardan borç alabilmeleri sağlamaktır.

- **Teknik Yardımlar:** Az gelişmiş ülkelerin eğitim ve teknik bilgi düzeylerinin artırılması amacıyla yapılan yardımlardır. Daha çok gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere uzman, eğitim malzemesi şeklinde yapmış olduğu yardımlardır.

- **Çok Uluslu Kuruluşlardan Sağlanan Krediler:** Çok uluslu kuruluşlardan sağlanan krediler çeşitli uluslararası ekonomik ve mali kurumlar ile bölgesel mali kurumların uygun şartlarda daha çok ekonomik kalkınma amaçlı verdikleri kredilerdir. Uluslararası kaynak sağlayan bu kuruluşların başlıcaları Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gösterilebilir. Bu krediler büyük ölçüde bağlı kredilerdir. Çokuluslu kredilerle ilgili en fazla rastlanan sorun, finansman öncesi proje değerlendirme süresinin uzunluğu ve kredi verdikten sonra alacaklıların borçlu ülkeye ve projeye müdahale etmeleridir. Ortaya çıkan zaman maliyeti bazen bu tür kredilerin avantajlarını ortadan kaldıracak boyutlara ulaşmaktadır (Ulusoy, 2012:64-65).

Özetle, açıklamalarda açıkça görüldüğü üzere dış borçlar miktar ve özellikleri itibariyle, pek çok iç ve dış ekonomik ve politik faktörün etkisinde kalmaktadır. Bu faktörlerin yanı sıra, bir ülkenin dış borç bulabilmesi; ekonomisinin genel durumu, sahip olunan borç yükü ve borçlarını geri ödeyebilmeleriyle de yakından ilişkilidir.

1.4. İktisat Okullarının Borçlanmaya İlişkin Görüşleri

Borçlanma konusu incelenirken kullanılacak metodolojiyi öncelikli olarak iktisadi rasyoneller belirlemektedir. Metodoloji ve görüş farklılıkları ise analizin çok çeşitli şekilde sonuçlanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle borçlanma detaylı olarak açıklanmadan önce farklı iktisadi görüşlerin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında çeşitli iktisadi görüşlere yer verilmektedir.

1.4.1. Klasik İktisadi Paradigma

Yıllar boyunca kamu maliyesi alanında çeşitli görüşler hakim olmuştur. Adam Smith'in öncülüğünü yaptığı Klasik İktisatçılar, devlete minimal görevler yüklemiş ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmışlardır. Klasikler, devletin müdahalesini sadece adalet, savunma, iç ve dış güvenlik gibi temel alanlarda sınırlı tutmuşlar ve bu hizmetlerin finansmanında ise vergi gelirlerine başvurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Borçlanmaya ise olağanüstü durumlarda başvurulabileceğini belirtmişler ve bununda sınırlı düzeyde olması gerektiğini savunmuşlardır (Ulusoy, 2009:3).

Klasik doktrinde kapalı bir ekonomide, ekonominin tam istihdamda dengeye gelmeye meyilli olduğu, para arzının sadece fiyatlar düzeyini belirlediği, faiz oranının reel bir değişken olup para arzından bağımsız olduğu ve paranın miktarının değerli metallerin arzı tarafından belirlendiği temel varsayımlardır. Konvertibiliteye geçmiş bir açık ekonomide, fiyat düzeyi ve para arzını belirleyen dinamikler değişmektedir. Bu türde bir ekonomide fiyat düzeyi dışsal ve para arzı içsel bir değişken haline gelmektedir. Fiyat düzeyi döviz kurları tarafından, denge para miktarı da paraya olan talep tarafından belirlenmektedir. Bu dünya da bağımsız bir para politikasının izlenmesi ve dolayısıyla enflasyon vergisine başvurulmasının imkânı bulunmamaktadır. Kamunun borçlanma imkânlarının bir sınırı bulunmaktadır ve bu borçların ödenmesi konusunda şüphelerin ortaya çıkması halinde daha fazla borçlanmamalıdır (Bağcı, 2001:24).

Klasik iktisatçılara göre devlet, olağan dönemlerde hiçbir şekilde borçlanmamalıdır. Devletin faaliyet alanları, eğitim, savunma, sağlık ve adalet gibi temel görevler ile sınırlı olmalıdır. Bütçede açıklara yer verilmemeli, denk bütçe politikasına göre hareket edilmelidir. Dolayısıyla klasikler için, giderlerin sadece normal gelirler ile karşılanması beklenmektedir (Şeker, 2006:76). Aksi durumda bugün alınması gereken vergiler geleceğe ertelenecek ve sıkıntısını da gelecek nesiller çekecektir. Ayrıca borç ödeme aşamasına geldiğinde faiz ve masraflarda yüksek miktarlara ulaşacaktır (Bilici ve Bilici, 2013:73).

Klasiklere göre olağanüstü dönemlerde borçlanma yurtiçinden yapılıyorsa, ülkenin toplam servetinde bir azalışa yol açmaz. Sadece borcu ödemek için vergi

alınan kesimlerden borçlanılan kesimlere bir gelir transferi söz konusu olmaktadır. Klasiklerin olağanüstü dönemlerdeki borçlanma konusundaki kaygıları daha çok borcun kullanıldığı yer ile ilgilidir. Eğer alınan borç, tüketime harcanıyorsa, borçlanma yoluyla kamunun israfa ve etkinsizliğe alıştırılması söz konusu olabileceğinden ötürü ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Buna karşılık kamu borçlanarak yatırım yapıyor ve sonraki dönemlerde üretim arttırıcı etki meydana getiriyor, kaynak yaratıyor ise farklı bir durum söz konusu olabilir. Burada esas önemli nokta, kamu tarafından yapılan yatırımdan elde edilen gelirin, borçlanmanın anaparasını ve dönemsel faizini ödeyebilmesidir. Klasikler, kamu borcunun yapıldığı kesimle ve bu kesimlerin borç verdiği fonları verimli yatırımlarda değerlendirebilme kapasiteleri de sorgulamaktadır. Örneğin kamu, borçlanma yoluyla yatırıma ve üretime gidecek sanayi sermayesini kullanırsa, bu durumun ülkenin üretim kapasitesini düşürücü bir etki meydana getirecektir. Bu yüzden, böyle durumlardan kaçınılması gerekir (Çelen ve Zülfüoğlu, 2008:307).

1.4.2. Keynesyen Yaklaşım

Klasik İktisadi Paradigma, iktisadi dalgalanmaların geçici olduğunu ve ekonominin her zaman kendiliğinden tam istihdam dengesinde olacağını savunmuşlardır. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini söylemişlerdir. 1929 buhranı sonrasında ise Keynesyen Yaklaşım ortaya çıkmıştır. Keynesyen Makro İktisat, temelde J.M. Keynes'in söylemlerine dayanmaktadır (Fisunoğlu ve Tan, 2009:33).

İngiliz ekonomist John M. Keynes, 1936 yılında “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında, ABD ve 1930’larda durgunluk yaşayan diğer kapitalist ekonomilerin durgunluktan çıkmalarını kendiliğinden sağlayacak bir mekanizmanın olmadığı, hükümetlerin vergileme ve harcama yetkilerini kullanarak ekonominin durgunluktan çıkmasına katkıda bulunması ve dönemsel hareketleri yumuşatması gerektiği görüşünü savunmuştur. Keynes’e göre, yeterli ve sürekli bir talep akışı olmadan beklenen düzeyde bir istihdam yaratılamazdı bu yüzden, eğer mevcut durgunluğun nedeni özel kesimin tüketim eğilimindeki yetersizlik ise, kamu harcamaları yoluyla bir çözüm aranmalıydı. Durgunluk dönemindeki bu kamu harcamaları “tulumbanın silindirine dökülen su” (pump priming) olarak değerlendiriliyordu. Bu görüşler iktisat politikalarını doğrudan

yönlendirmese bile, kısa sürede ekonomistleri ve zaman içerisinde iktisat politikalarının tasarımı etkilemeye başlamıştır (Pınar, 2013:15).

Keynesyen iktisatçılar, klasik düşünceye sahip bilim adamlarının görüşünün aksini savunmaktadırlar. Nitekim Keynesyen iktisatçılara göre; Klasik iktisatçıların aksine bir ekonomide bütçe dengesinin sağlanması zorunlu değildir. Keynesyen iktisatçılara göre, maliye politikasında makroekonomik şartların gözetilmesi gerekir. Enflasyon dönemlerinde talebin sınırlandırılması gerektiği, ekonomik durgunluk dönemlerinde yetersiz olan talebin teşviki için bütçe açıklarının programlanması ve bütçe açıklarının devlet borçları ile kapatılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, Keynesyen ekonomi yaklaşımının ortaya çıkması ile maliye ve bütçe politikası önemli bir ekonomi politika aracı olarak ön plana çıkmıştır. Ekonominin talep yönüne önem veren Keynesyen ekonomi yaklaşımı, bütçe büyüklüğü ve dengesini, toplam talebi etkileyen temel değişkenler arasında görmekte ve gerektiğinde ekonominin genel dengesi uğruna bütçe dengesinden fedakarlık edilebileceğini öngörmektedir (Yıldırım ve Karaman, 2003:398).

Keynesyen iktisatçılar borçlanmanın tüketimden yapıldığını, Klasik iktisatçıların aksine tasarruflardan yapılmadığını ve bu nedenle devlet borçlanmasının bireylerin tüketim düzeyini etkileyeceğini savunmaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1994:31). Keynesyen iktisatçılara göre, borçlanma veya vergilerin azaltılması yoluyla meydana gelen açık, gelir etkisi nedeniyle özel tüketimi arttıracak, bu ise gelir ve istihdamın artmasına neden olacaktır. Talep ise istihdama yakın oranda enflasyona yol açacaktır. Bir başka deyişle Keynes, büyümenin enflasyon maliyetiyle sağlanabileceğini öne sürmektedir. Nitekim Keynes'e göre; kamu harcamalarının istihdam ve gelir üzerinde çarpan etkisi söz konusudur. Kamu harcamaları için gerçekleştirilen borçlanmaların, harcamaların çarpan etkisini yok edecek negatif bir çarpan etkisi bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, kamu harcamaları finansman biçimine göre genişletici etkide bulunabilmektedir (Bağcı, 2001:26).

Keynesyen iktisatçılara göre devlet borçlanmasına yalnız gelir elde etmek için başvurulamaz ve borç yükü gelecek nesillere yansımaz. Bu nedenle devletin borçlanmaya ekonomide bir denge unsuru olarak başvurabileceğini ve gelecek

nesillere yeni yükler getirmek yerine, hizmetler üreterek gelecek nesillerin yükünü azaltacağını öne sürmüşlerdir (Işık vd., 2005:114).

Sonuç olarak Keynesyen teori, kamu borçlanması makro ekonomik etkilerini analiz ederken, Klasik- Ortodoks yaklaşımın kamu borçlanması gelecek nesillere yük bırakan bir finansman yöntemi olduğu görüşü ve Ricardocu yaklaşımın kamu borçlanması nötr olduğu iddialarını reddetmiştir.

1.4.3. Monetarist Yaklaşım

Keynesyen İstihdam Teorisine karşı ilk görüş, 1960'lı yıllarda geliştirilen "Monetarist Teori" olmuştur. Chicago Üniversitesi iktisatçılarından Milton Friedman tarafından geliştirilen teoriye göre, Keynesyen Teori özünde, toplam talebin belirlenmesi teorisidir. Toplam talebin ise öncelikle para arzındaki değişimlerden etkileneceğini savunmaktadır. Toplam hasıla, fiyatlar ve istihdam gibi belli başlı makro ekonomik değişkenler temelde para arzından etkilenmektedir. Bu değişkenlerin maliye politikasından etkilenmesi hem az hem geçi olmasından ötürü ekonomide sadece para önemlidir (Parasız vd., 2003:550-551).

Monetaristler daha çok enflasyon üzerinde durmuşlardır. Monetarist düşünceye göre enflasyonun nedeni, para arzının hükümetlerce gereksiz yere aşırı artırılmasıdır ve ekonomideki birçok istikrarsızlık parasal kökenlidir. Bu yüzden iktisadi sorunların çözümlenmesinde para politikası diğer politikalardan etkilidir (Aktan, 1990:212). Nitekim, Milton Friedman kendisine Nobel Ekonomi Ödülü verilirken yaptığı konuşmada "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Enflasyon ile işsizlik arasında uzun dönemde iddia edildiği gibi bir alış veriş söz konusu değildir. Çünkü uzun dönem Philips eğrisi, doğal işsizlik oranından çıkan bir dikey gibidir. Dolayısıyla fiyat artış hızı işsizlik oranına değil, para miktarındaki artışlara ve beklenen enflasyon oranına bağlı olacaktır" demiştir (Üstünel, 1990:273).

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisini kendi iç dinamiğinden ötürü istikrarlı bir model olduğunu öne sürmekte ve klasik iktisatçılardan ayrı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını söylemektedirler.

Monetarizm, esasen klasik iktisadın temel ilkelerini aynen kabul etmekte ancak onunla başlıca iki noktada ayrı düşmektedir (Aktan, 2004:167):

- Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir.
- Ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir; doğal işsizlik hipotezi geçerlidir.

Monetaristler ayrıca, Keynesyen uygulamaların kapitalizm olgusunu devletleştirdiğini ifade etmekte ve devleti yüksek vergilerin, artan devlet borçlarının ve enflasyonun sorumlusu olarak göstererek kapitalizmin söz konusu devletleştirme çerçevesinden çıkarılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için ise, sosyal hizmetlerin iptal edilmesini, devletin ekonomiye müdahale kapasitesinin azaltılmasını, kamu sektörünün küçültülmesini ve piyasa ekonomisinin yeniden ön plana çıkarılmasını önermektedirler (Coşar, 1991:21).

Friedman ve takipçileri “Neo-klasik senteze dayanan faiz haddi” tahlilinden hareketle, para arzı veri iken kamu harcamalarındaki artışın özel yatırımları ve diğer harcamaları azaltacağını “dışlama etkisi” başlığı ile ifade etmiştir. Bazı biçimlerde bu etki, tam dışlama biçiminde olabileceğinden efektif talepte bir artış gerçekleşmeyeceği ve diğer durumlarda ise etkisinin sınırlı olmasından dolayı maliye politikasının etkisiz kalacağı ifade edilmektedir. Hatta kamu kesiminin etkinliği düşük olduğu için, kamu harcamaları özel harcamalar lehine genişledikçe bütün ekonominin etkinlik düzeyi düşebilecektir. Başka bir ifadeyle, uzun dönem etkisi olumlu olmayıp olumsuz olmaktadır (Kazgan, 1997:243).

Finansal dışlama teorisine göre; bütçe açığının devlete ait borçlanma senetlerinin halka satılması biçiminde borçlanma yoluyla finanse edildiği durumlarda, ekonomide ödünç verilebilir fon talebinin artacağı ve faizlerin yükseleceği beklentisi söz konusudur. Faiz oranlarındaki bu artış ise yatırımlar açısından bir maliyet unsuru olmasından dolayı özel sektör yatırımlarında bir daralmaya neden olacak ve bu durumda özel sektör harcamaları kamu sektörü harcamalarındaki artış kadar azalırken, toplam harcama düzeyinde bir değişme yaşanmayacaktır (Taban ve Kara, 2006:14).

Monetaristler yukarıda bahsedilen dışlama etkisini o kadar ileriye götürmektedirler ki, onlara göre devlet tahvil ihracıyla finanse edilen bütçe açıklarını GSMH'yı fazlaca etkilemeyecektir. Buna karşılık, Keynesgil iktisatçılar dışlama etkisinin sanıldığı kadar büyük olmayacağını söylemektedir (Parasız, 2003:29). Bu koşullarda maliye politikasının milli geliri etkileme gücü ya da dışlama etkisi olgusunun geçerli olup olmadığı sorunu, Keynesyen iktisat ile Monetarist iktisat arasında temel fark olarak gösterilmektedir. Tartışmanın sonucu olarak şu genel sonuca varılabilir. Maliye politikası (azami etkisi iki yıllık bir sürede ortaya çıkmak üzere) kısa dönemde reel ve nominal geliri etkiler. Fakat uzun dönemde, maliye politikasının reel gelir üzerindeki etkisi giderek azalır; dışlama etkisi ortaya çıkar. Ancak hangi dönemde olursa olsun, tam bir dışlama etkisinden söz etmek için yeterli bir teorik ve ampirik kanıt yoktur. Bu durumda kısa dönem için Keynesyenler, uzun dönem için ise Monetaristler haklıdır sonucuna ulaşılabilir (Yay ve Yay, 2000:238).

1.4.4. Yeni Klasik Yaklaşım (Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı)

Rasyonel beklentiler teorisi ilk olarak 1961 yılında J. Muth'un "Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi" adıyla yayınlamış olduğu makalesi ile ortaya çıkmıştır. Bu teori ilerleyen yıllarda Chicago Üniversitesi'ndeki bazı iktisatçılarca (Milyon Friedman ve öğrencileri) tekrar ele alınmış ve daha da geliştirilmiştir. 1970'li yılların sonlarına doğru öncülüğünü Robert Lucas, Thomas Sargent ve N. Wallace'ın yaptığı bazı iktisatçılar rasyonel beklentiler üzerine çalışmalar yayınlamışlardır (Aktan, 2008:174-175).

Yeni klasik iktisatçılar, argümanlarını, rasyonel bekleyişler teorisi çerçevesinde ele alarak piyasaların kendi haline bırakılmasının üzerine kurmuşlardır ve devletin piyasalara karışımının gerçekte hiçbir sonuç doğurmayacağını öne sürmüşlerdir. Yeni klasik iktisatçılara göre gerek para gerekse maliye politikaları beklenen sonuçları vermez. Çünkü devletin de diğer ekonomik birimlerinde sahip oldukları bilgiler aynıdır. Birbirlerine karşı bu anlamda hiçbir üstünlükleri yoktur (Eğilmez ve Kumcu, 2005:34).

Rasyonel beklentiler teorisi, tıpkı Klasik iktisatçılar ve Monetaristler gibi, kamu harcamalarında meydana gelecek bir artışın özel tüketim ve yatırım

harcamalarında veya ithalatta ortaya çıkacak bir azalma ile karşılanacağını kabul etmektedir. Bu nedenle kamu harcamalarının artması toplam talebi etkilemeyeceği kabul edilmektedir. Dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyinde bir gelişme beklenmemektedir. Buna karşın Rasyonel Beklentiler Teorisi, maliye politikasının toplam arz üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceğini ifade etmektedir. Bunun sebebi ise kamu harcamalarının daha çok vergi artışıyla finanse edilmesidir. Sonuç olarak Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif makro iktisat politikalarına (kamu harcamalarının artırılması, verginin azaltılması, para arzını arttırmak ya da azaltmak... gibi) karşıdır (Savaş, 1994: 242-243).

Rasyonel Beklentiler teorisyenlerine göre, bireyler rasyoneldir ve bugün yapılacak borçlanmanın gelecek dönemde kendilerine geri döneceğini bilmektedir. Bu nedenle cari dönemde yapılacak ve borçlanmayla finanse edilecek bir genişletici para ve maliye politikaları karşısında tasarruflarını arttırmazlar. Bu açıdan Yeni Klasik iktisatçılar, kamu borçlarının tüketim ve dolayısıyla toplam talep üzerinde etkisiz olabileceğini düşünmektedir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi, bazı yönlerden eleştirilere uğramıştır. Nobel ekonomi ödülü sahibi Kenneth J. Arrow teoriiyi başlıca şu açılardan eleştirmiştir (Gümüş, 2009:18):

- Rasyonel beklentiler tezinde ekonomik birimler ekonominin gelecek dengesini analiz etme yeteneğine sahip, süper istatistikçi olarak kabul edilmektedir.
- Ekonomide mal ve emek piyasaları etkin çalışırken menkul kıymetler piyasası bu düzeyde etkin olmayabilir. Ya da bu durumun tam tersi de olabilir. Kenneth J. Arrow'a göre, fiyat beklentilerine ilişkin tahminler genelde sermaye birikimi konusundaki kararlar için doğrudur. Sermaye akışına ilişkin kararlarda ise fiyat beklentileri ciddi hatalar barındırabilir. Hisse senetlerinde meydana gelen fiyat dalgalanmaları bu duruma örnek teşkil edebilmektedir.

1.4.5. Post Keynesyen Yaklaşım

Post Keynesyen, Keynes sonrası akım demektir. Bu akım Neo Keynesyen olarak da adlandırılmaktadır. Post Keynesyen görüşü temelde, Keynes'in 1937'de

Quarterly Journal of Economics'de yayınlanan "İstihdam Teorileri" adlı makalesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, Post Keynesyen iktisatçılara göre, bir ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşması geleceğin belirsizliğinden ötürü zordur. Bu nedenle devletin müdahalesini zorunlu görmektedirler (Cöğür, 2011:56).

Post Keynesyen iktisatçılara göre, piyasa sistemi kendi haline bırakıldığı zaman işsizlik ve enflasyon gibi istikrarsızlıklar diğer yandan adil olmayan gelir ve servet bölüşümü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda devletin, piyasanın sağladığı avantajları yok etmeyecek bir iktisadi ortam da bu olumsuzlukları giderecek önlemler alması gerektiğini öne sürerler. Nitekim Post Keynesyenler, özel kesimin tam istihdamı önleyecek aşırı likidite tercih ettiğinde, girişimciler yatırım yapmaktan vazgeçtiklerinde, toplumda bazı kişi ya da gruplar piyasa güçlerinden yararlanarak gelir dağılımını bozucu ve enflasyonu körükleyici çaba içerisine girdiklerinde, devlet elinde para ve maliye politikalarıyla ekonomide bir dengeleme işlevi yüklenmesi gerektiğinin altını çizmektedirler (Ulusoy, 2012:60).

Post Keynesyen iktisatçılara göre temel iktisadi problem bir ekonomide üretimin nasıl başlatılacağı ve üretimin hemen başlangıcında üretimi finanse edecek kaynakların nasıl temin edileceğidir. Bu bağlamda bir üretici, üretimi örgütlemek için üretimin hemen hemen başında ağırlık olarak bankalardan oluşan finansal kuruluşlardan gerekli fonları temin ederek üretimi gerçekleştirir ve karlar elde ettikçe bankalara olan borçları geri ödenir. Yatırımların gerçekleşmesi için gerekli fonların bulunamaması ya da elde edilen fonların tekrar geri ödenmemesi durumu üretimin devam edip etmeyeceğini ve bununla bağlantılı olarak istihdamın ve işsizliğin nasıl bir seyir izleyeceğini belirler. Dolayısıyla para ve parasal sözleşmeler sistemin içerisinde (Ergiçay, 2014:31).

2. KAMU BORÇLANMASI VE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle kamu borçlanmasının nedenleri incelenmiştir. Bu bağlamda, kamu borçlanmasının bir nedeni olarak görülen sosyal harcamalardan bahsedilmiştir ve refah devleti bağlamında devletin yaptığı sosyal nitelikteki harcamalarda meydana gelen artışların önemine vurgu yapılmıştır. Daha sonra Sosyal harcama kapsamında yapılan; yaşlılık yardımları, emeklilik maaşı ve cenaze giderleri, engellilikle ilgili faydalar, sağlık harcamaları, aile yardımları, aktif iş programları, işsizlik harcamaları, konut harcamaları ve diğer sosyal politikalara değinilerek OECD ülkelerinin bu bağlamda uyguladığı programlardan söz edilmiştir.

2.1. Kamu Borçlanmasının Nedenleri

Devletin borçlanma yoluna başvurmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Genellikle borçlanma yoluna, ihtiyaçlarından karşılanması gerekliliğinden başvurulmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmında kamu borçlanmasının başlıca nedenleri 6 başlık altında incelenecektir.

2.1.1. Bütçenin Cari Giderleri İle Gelirleri Arasındaki Uyumun Sağlanması

Kamu gelirleri ile harcamaların yıl içinde çok değişik kalıplar içinde gerçekleşmesi nedeniyle yıllık toplamlar birbirine eşit de olsalar, aylık ya da haftalık dönemler itibariyle gelirler ile harcamalar arasında büyük farklılıklar görülebilir. Bu durumda devletin, gelir ve giderleri arasındaki zaman bakımından uygunluğu sağlaması gerekir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2013:320).

Nitekim kamu gelirlerinin toplanması, kamu giderlerinin yapılması gibi süreklilik arz etmez. Bazı gelirlerin tahsili süreklilik arz etmekle birlikte büyük kapsamlı olanları, kolaylık sağlamak ve maliyetleri düşük tutmak amaçlı taksitler halinde tahsil edilir. Örneğin; yıllık gelir vergisi iki taksitle alınmakta, katma değer vergisi bir aylık dönemler itibariyle alınmaktadır (Eğilmez, 2004:44-47). İşte bu gelirlerin sağlanması ile harcamaların yapılması zamanları arasındaki arada devlet kısa vadeli borçlanma yaparak hizmetlerin zaman içinde aksamadan

yürütülmesini ve dengesizliklerin giderilmesini sağlar. Bu uygulama, Merkez Bankası yasasında yer alan Hazineye kısa süreli avans adı verilen, kısa süreli borçlanma yoluyla olmaktadır (İnce, 2001:27).

2.1.2. Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma

Borçlanma bir taraftan finansman amaçlı, diğer taraftan, enflasyon, deflasyon, gelir dağılımı, ekonomik büyüme gibi temel makro ekonomik hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kullanılabilir. Yani devlet sadece kendisine gelir sağlamak için değil, konjonktürel dalgalanmalara karşı bir maliye politikası aracı olarak da borçlanmaya başvurabilir. Bunun anlamı, borçlanmanın maliye politikası amaçlarına uygun düştüğü durumlarda vergiye tercih edilebileceğidir (Ulusoy, 2009:21).

Devlet harcama yapabilmek amacıyla, çeşitli yollar ile gelir sağlayabilir. Durgunluk döneminde, devletin mallar veya hizmetler üzerine yeni bir vergi koyması veya vergi oranları arttırması durumunda yetersiz olan talep daha da azalacak ve bunalım şiddetlenecektir. Kişisel gelirlerin de oransal olarak az olduğu böyle bir durumda gelirler üzerine vergi koymak da aynı sonucu yaratacaktır. Bu koşullarda borçlanma vergiye tercih edilen bir finansman kaynağı olacaktır. Ancak, durgunluk döneminde her türlü borçlanma istenilen etkiyi yaratmayabilir. Nitekim, böyle bir dönemde kişilerin tüketim ve yatırım için harcayacakları fonlardan borçlanma toplam talebi yükseltmek yerine daraltacaktır. Bu nedenle, durgunluk döneminde tasarruf edilen fonlardan ya da nitelikleri gereği emisyonu neden olacak bir borçlanma yapılması toplam talebin artmasını sağlayacak ve ekonomi içerisinde istenen etki meydana gelecektir. (Erdem, 2015:14).

Devletin uyguladığı maliye politikasıyla ekonomik istikrarın sağlanması, kalkınma, gelir, servet ve refah dağılımında denge, ödemeler bilançosunda denge sağlama gibi, ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek ister. Devlet borçlanmaya ve borç yönetimine maliye politikası araçları olarak başvurduğu zaman bununla gerçekleştirmek istediği şey sadece kendisine gelir sağlamak veya borç yükünü azaltmak değil ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmektir (Soğancılar, 2007:4-5).

Nitekim devlet enflasyon dönemlerinde borçlanır. Devlet enflasyon dönemlerinde borçların uzun vadeli ve yüksek faizli olmasına önem vermektedir. Bu durumun nedeni ekonomide likidite daralması, tüketim ve yatırım harcamalarında azalma meydana getirilerek efektif talep düzeyinin düşürülmesini amaçlamasıdır. Bu politikalar sayesinde ise enflasyonun artmasını önleyici etkiler oluşturulmaktadır (Türk, 1992:278). Devlet durgunluk dönemlerinde de borçlanır. Bu borçlanmanın nedeni ise, ekonomide yükselmiş olan likidite tercihini düşürmek, atıl, hareketsiz fonları harekete geçirmektir.

2.1.3. Kalkınmanın Finansmanı

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kalkınma çabası içindedir. Bu kalkınmayı gerçekleştirebilmek için ise büyük finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu ülkelerde, tamamlanmamış, uzun zaman sürerek yüksek maliyetlere sebep olan veya bazı politik gerekçelerle yapılmış verimsiz yatırımların varlığının ekonomiye zarar vermesi kuvvetle muhtemeldir (İnce, 2001:15-16).

Devletin yaptığı altyapı yatırımları yanında bazı yatırımlar mali yönden kendisine gelir getiren yatırımlar olabilmektedir. Bu tür yatırımın ise vergilerle ve devletin kamu gelirleriyle değil de borçlanma yoluyla yapılması daha uygun olabilmektedir. Çünkü söz konusu yatırımlar belirli bir süre içerisinde hem anaparasını hem de borcun faizini kendi kendine ödeyebilmekte ve ilerleyen zamanlarda ise devlete kazanç sağlayabilmektedir (Eker, 1999:235).

Sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırım alanlarını çeşitlendirmiştir. Büyük bayındırlık yatırımları ve sosyal nitelikteki yatırımlar için sürekli gelir kaynaklarının yetersizliği nedeniyle sık sık borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Ayrıca sanayileşmede gelişmiş ülkelere yapılan teknoloji transferleri de yine iç ve dış kaynaklardan sağlanan kredilerle gerçekleştirilmektedir (Açba, 1991:7).

2.1.4. Süresi Gelmiş Borçların Ödenebilmesi İçin Borçlanma

Borçlarda yaşanan sürekli artış gün geçtikçe geri ödeme zorunlulukları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle vadesi gelen borçların yeni borçlanmalara

giderek kapatılması yoluna gidebilmektedir. Borcun ödeme zamanı geldiğinde yaşanan finansal sıkışıklık nedeniyle yeniden borçlanmaya gidilerek, süresi gelen borçların kapatılması için kullanılan kredilere refinansman kredileri denilmektedir (İnce, 2001:26).

Devlet her geçen gün artan borçlar ve artan kamu harcamaları nedeniyle süresi gelen ödemelerde zorluk çekebilmekte ya da daha önceki yıllarda borçlanırken çıkardığı yüksek faizli borçları, piyasadaki daha düşük faiz düzeyine indirerek yeni borç senetleriyle değiştirmek ve borcunu hafifletmek istemektedir. Özellikle vergi gelirleri yeterli düzeyde olmayan gelişmekte olan ülkelerde görülen borcun borçla ödenmesi durumu, borçlanmanın daha da artmasına sebep olmakta ve bu durum ise ülkeleri borç batağına sürükleyebilmektedir (Açba, 1991:7).

2.1.5. Doğal Felaketler ve Savunmanın Finansmanı İçin Borçlanma

Bir şehri veya bir bölgeyi yok edebilecek kadar büyük felaketler, ülke ekonomisini ciddi biçimde sarsacak etkilerde bulunabilir. Bu felaketlere hazırlıklı olan ülkeler en az zararla atlatılabilirse de bu durumlara hazırlıksız yakalanan ülkelerin ellerindeki finansman kaynakları yetersiz kalabilir ya da bu kaynaklara başvurmak imkansız olabilir. Bu tür durumlarda ülkenin ekonomik gücü ve insanların vergi ödeme gücü azalır. Üstelik doğal afetlerle karşılaşan bölge veya şehirde vergi borçları ertelenebilir veya affolur (İnce, 2001:18).

Günümüz devletlerin yaptığı bütçeler içerisinde en büyük miktartlı harcama kalemlerinden birini savunma harcamaları oluşturmaktadır. İleride ortaya çıkabilecek bir savaşa karşı yapılan hazırlıklar veya savaşın yarattığı tahribat ya da savaştan sonra tekrar normal yaşama dönebilmek amacıyla yapılan masraflar devletlerin harcama tablolarında astronomik yükselişlere neden olmaktadır. Yine savunma alanında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler bunları takip etmek zorunda kalan devletleri bu alanda büyük yatırımlar yapmaya zorlamaktadır (Erdem, 2015:16).

Ülkelerin yaşayacağı savaşların ülke ekonomisine ve borçlanmaya ne gibi olumsuz etkilerinin olabileceğine en güzel örnekler birinci ve ikinci dünya

savaşlarıdır. Bu savaşlar, savaşa giren devletlerin mali kaynaklarını savaşın finansmanı için kullanmasına neden olmuştur (Özer, 1986:135-136).

2.1.6. Sosyal Güvenlik Açığının Karşılanması İçin Borçlanma

Sosyal güvenlik, kişilerin ne kadar gelire sahip olduğuna bakmaksızın kişilere belirli sosyal risklere karşı iktisadi güvence verme görevine sahip kurum ve kurumlar topluluğudur. Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumda yoksulluğu ve gelir dağılımında adaletsizliği önlemek, toplumsal huzuru sağlamak gibi çok önemli görevleri bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenliği sağlamak amacına sahip bir kurumsal yapının varlığı, modern ve bağımsız bir ülke olmanın ön koşulu sayılabilir (Süngü, 2006-2007:47).

Günümüzde devletler sosyal güvenlik harcaması olarak yaşlı ve güçsüzlere yönelik yardımlar, emeklilere sağlanan ek güvenceler, yoksullara yönelik sosyal amaçlı ödemeler ve işsizlik tazminatı gibi transfer harcamalarını arttırmıştır. Kamu hizmetlerinde meydana gelen bu artış ise kamu harcamalarının artmasına ve neticede devletin daha fazla kaynağa ihtiyaç duymasına sebebiyet vermiştir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde sosyal hizmetler ve transfer harcamaları için bütçeden ayrılan ödenekler toplamı giderek artmakta ve bütçenin %60'ını aşmaktadır (Berkay,2013:8).

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, sosyal harcamaları yapan sosyal güvenlik kuruluşlarının kendilerine mahsus özel gelirleri bulunmaktadır (Canbay ve Demir, 2013:307). Bu kuruluşların prim ve diğer gelirleri; emekli maaşı, sağlık ödemeleri gibi giderlerini karşılamaya yetmediği zaman, aradaki açık genel bütçeden transfer edilen; yani sosyal güvenlik kuruluşlarına aktarılan paralarla karşılanmaktadır (Erol, 2014:45). Bu durum kamu kesimi borçlanma gereğini yükseltmekte ve daha yüksek faizlerle borçlanması sonucunu beraberinde getirmektedir (Canbay ve Demir, 2013:308).

2.2. Kamu Sosyal Harcamalarının Gelişimi ve Türleri

Sosyal harcama kavramının sıklıkla kullanılmasına karşın, bu kavramın herkes için farklı bir tanımı vardır (Erdoğan ve Yenigün, 2008:6). Buğra ve Keyder (2006:18), tarafından yapılan çalışmada sosyal harcamalar, toplumsal

faydayı bireylerden daha fazla önemseyen, toplumun çıkarlarını göz önünde tutarak, hem dışsallığı olan hem de devletin üstlendiği sosyal devlet rolünün gereği olarak yapması gereken harcamalar şeklinde tanımlanmıştır.

Amerikan Sosyal Güvenlik Yönetimi (SSA) kurumu sosyal harcamayı kamu programları altında yapılan sosyal refah harcamaları olarak tanımlamaktadır. Burada bahsi geçen kamu programları ile hükümetin her seviyesinde yapılan programlar kastedilmekte olup; refah harcamalarına transfer ödemeleri ve programların yönetim maliyetleri de dahil edilmektedir. Sosyal refah ise kurum tarafından sosyal sigorta (yaşlılık, sigortalı yakını, malullük sigortası, işsizlik sigortası/yardımları, işçi tazminatları), kamu yardımı (özürlülük yardımı, gıda yardımı vs.), sağlık ve medikal programlar (sağlık bakım hizmeti, medikal destek), gazilere yönelik yardım programları, eğitim harcamaları, kamu ev edindirme programlarını ve diğer sosyal transfer programlarını içerecek şekilde tanımlamaktadır. Fakat şirketlere, küçük işletmelere ve çiftçilere yapılan sübvansiyonlar, kayıplara karşı sigorta veya kredi güvence programları tarafından yapılan ödemeler, felaketselere yönelik yapılan acil yardımlar, yabancılara yapılan transfer ödemeleri, dış yardımlar, yabancı hükümetlere veya kuruluşlara verilen bağışlar kurum tarafından sosyal harcama olarak kabul edilmemektedir (Sutch, 1996:10-13).

Sosyal güvenlik; toplumun tüm bireylerinin sosyal risklere karşı korunması amacıyla gerekli önlemlerin alınması ve doğabilecek zararların karşılanması anlamını taşır. Sosyal güvenliğin insan hayatında son derece önemli olması nedeniyle sosyal güvenlikle ilgili harcamalar, devletlerin önemli artan harcamaları arasında yer almaya başlamıştır (Şenocak; 2009:410).

Sağlam bir sosyal güvenlik sisteminin kurulabilmesi ve kendinden beklenen hizmeti yerine getirilmesi için sistemin sağlam finansman kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal güvenlik kurumlarının kendilerine mahsus gelirleri bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşların gelirleri giderlerini karşılamaya yetmemekte ve sosyal güvenlik açıkları ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan açık merkezi hükümet bütçesinden yapılan transferle karşılanmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik açıkları, bütçe açıklarının da önemli bir nedeni olmaktadır. Bu açığın karşılanması içinde devletlerin borçlanma yoluna gittikleri

görülmektedir. Bu durumun etkisi ise bütün topluma ve hatta sonraki nesillere yansımaktadır (Fırat, 2016:331-333).

2.2.1. Kamu Sosyal Harcamaları Kapsamı

Bir kamu harcamasını sosyal harcama olarak değerlendirilmesinde göz önüne alınan genel kabul, yapılan kamu harcamasının yol açtığı dışsallık düzeyidir. İkinci kabul, erdemli mal ve hizmet sunumuyla ilişki olup olmadığıdır. Üçüncü kabul ise, söz konusu kamu harcamasından yararlanan kesimin genişliğidir (Ulusoy, 2007:319).

Bir kamu harcamasının sosyal niteliğini belirlemede kullanılan ölçütlerden biri olan dışsallık, maliye literatüründe; harcama yapılan mal ve hizmetten yararlanılması esnasında ve sonrasında topluma taşan fayda ve maliyetlerin düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Dışsallığın, bir mal veya hizmetin sosyal düzeyinin belirlenmesinde en temel ve vazgeçilmez ölçüt olması, sosyal nitelik değerlemesine ilişkin ilk adımın, bir mal ya da hizmetin üretim ya da tüketimden kaynaklanan dışsallıkların düzeyinin, mümkün olduğunca gerçeğe en yakın şekilde tahmin etme doğrultusunda atılmasını gerektirmektedir (Erdoğan ve Yenigün, 2008:11-12).

Başta eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, toplu konut, toplu taşımacılık gibi hizmetlerde topluma taşan önemli dış yararlar söz konusudur. Bu nedenle, bütçeden bu tür hizmetler için ayrılan pay arttıkça toplum refahı da artmaktadır. Bu durum sosyal nitelikteki hizmetlerin miktarı ve niteliğinin artmasıyla devletin gelir dağılımı işlevini de daha etkin bir şekilde yapmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle, ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyleri kişi başına düşen milli gelir ile değil bütçeden sosyal nitelikli hizmetlere ayrılan paylarla ölçülmektedir (Şener, 2001:46).

Ulusal savunma, ülkeler arası ilişkiler ve benzeri faaliyetler için yapılan kamu harcamaları bütün toplumu ilgilendirmekte ve yüksek sosyal içerik taşımaktadır. Ancak, bu tür harcamaların olumlu ya da olumsuz etkileri toplum tarafından çoğu zaman doğrudan hissedilmez. Örneğin, savunma harcamaları daha çok olası dış tehlikelere karşı bir sigorta işlevi görür ve günlük yaşamı nadiren etkiler. Bu tür harcamaların yaydıkları olumlu dışsallıklar ise, oldukça sınırlı

düzyededir. Ayrıca her ülke kendi coğrafik konumu ve özgün tarihi mirasıyla yakından bağlantılı olarak bu alanlara ilişkin kamu harcamalarını birbirlerinden çok farklı düzeylerde gerçekleştirirler. Yukarı bahsedilen özgünlükleri dikkate alınarak adalet, savunma ve diplomasi gibi “tam kamusal” nitelik taşıyan kamu harcamaları, bu çalışmada “sosyal harcama” tanımı dışında tutulacaktır. Bir başka ifadeyle sosyal harcama terimi bu çalışmada, yol açtıkları dışsallıklar düzeyi ile öne çıkan kamu harcamaları için kullanılacaktır. Belirtmek gerekir ki, bu ayırma pratik nedenlerle ve bu çalışma için belirlenmiş amaca daha uygun olması amacıyla gidilmektedir (Erdoğan ve Yenigün, 2008:12).

Tablo 2.1: Sosyal Niteliği Bakımından Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması

Hizmetler	Açıklama
Tam Kolektif Niteliği Ağır Basan Hizmetler	Savunma Hizmetleri
	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
Yarı Kolektif Niteliği ve Sosyal Yönü Ağır Basan Hizmetler	Sağlık Hizmetleri Sağlık Bakanlığı Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Diğer kurumların “sağlık” harcamaları
	Eğitim Hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı Üniversiteler Yüksek Öğretim Kurumu Kredi ve Yurtlar Kur. Gen. Müd. Yüksek Öğretim Kurulu Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Diğer kurumların “eğitim” harcamaları
	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Diğer kurumların “sosyal güvenlik ve sosyal yardım” harcamaları
Özel Niteliği Ağır Basan Hizmetler	Ekonomik İşler ve Hizmetler

Kaynak: Mustafa Erdoğan ve Ethem Yenigün, (2008). Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir? Tesev Yayınları, İstanbul, s.14.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bir kamu harcamasının sosyal harcama olarak değerlendirilmesinde göz önüne alınacak ölçütler ifade edilmiştir. Bu ölçütler çerçevesinde hangi harcamaların sosyal harcama olacağını belirlenmesinde, bugün merkezi bütçede kullanılmakta olan fonksiyonel sınıflandırma büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu sınıflandırmadaki sağlık ve eğitim başlıkları altında yapılan harcamalar, yol açtıkları dışsallık yüksek düzeyde olması, sosyal güvenlik ve sosyal yardım başlığı altında yapılan harcamalar ise, erdemli mal ve hizmet özelliği göstermelerinden dolayı kolayca sosyal harcama

olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2013:72). Bu nedenle, bu çalışmada Tablo 2.1’de görüldüğü gibi devletin sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri başlığı altındaki fonksiyonel sınıflandırma kalemlerine ait tüm harcamalar sosyal harcama olarak kabul edilecektir.

2.2.2. Kamu Sosyal Harcamaların İşlevi

Kamu sosyal harcamalarının iki temel işlevi bulunmaktadır. Bunlar; sosyal gereksinimleri karşılama ve sosyal sorunlara çözüm getirmedir. Sosyal sorunlara çözüm getirme işlevi de kendi içerisinde; yolsuzluğu ve işsizliği azaltma, gelir dağılımını iyileştirme ve son olarak ayrımcılıkları ortadan kaldırma ve dezavantajlı kesimleri koruma olarak üçe ayrılmaktadır.

2.2.2.1. Sosyal Gereksinimleri Karşılama

Sosyal gereksinimlerin neler olduğuna ilişkin başvurulabilecek en uygun kaynağın İnsan Hakları Bildirgesi olduğu söylenebilir. Bu bildirmede sosyal gereksinimler ve haklara ilişkin konular özellikle 1-3 ile 22-27 maddeleri arasında ele alınmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk 3 maddesi, insanların “yaşam, özgürlük ve eşitlik” gibi en temel haklarına ilişkindir. Özellikle yaşam ve özgürlük hakkı tam kamusal bir nitelik taşıdığı ve her ülkede devletin en öncelikli görevi olması gerektiği açıktır. Zaten daha önce değinildiği gibi, bu tür haklar hemen her ülkede devlet tarafından güvence altına alınmıştır (Erdoğan ve Yenigün, 2008:21).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 22-27. Maddeleri, insanların bir toplum içinde yaşamaktan kaynaklanan haklarına ilişkindir. Örneğin 22. Maddede, “*Her insanın, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvencesi, şahsiyetin serbestçe gelişmesi ve onuru için zorunlu olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları vardır*” denilmektedir. İlgili maddede, bireylerin vatandaşı oldukları ülkenin kaynakları göz önüne alınarak ortaya konacak ulusal çabalar ve uluslararası işbirliği yoluyla bu haklardan yararlanabileceklerine işaret edilmektedir. Takip eden maddelerden insanın *çalışmaya, dinlenmeye, eğlenmeye, sağlıklı yaşamaya, eğitim görmeye, geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kılması durumunda sosyal güvenceye ve toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılmaya* hakkı olduğu ifade edilmektedir. Bu hakların sağlanmasında en önemli

rolü, kolektif yaşamın bir gereği olarak ortaya çıkmış olan devletin üstlenmesini beklemek son derece doğaldır (Erdoğan ve Yenigün, 2008:20-21).

2.2.2.2. Sosyal Sorunları Çözümleme

Sosyal politikanın konusunu oluşturan sorunların temel olarak dört alanda yer aldıklarını söylemek mümkündür. Bunlar yoksulluk ve işsizliği azaltma; yaygın eğitim; hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi durumlarda bireyi desteklemeye yönelik sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma yaşamını düzenlemektir (Buğra ve Keyder, 2006:9). Bu bağlamda bu sorunlara yönelik çözümler aşağıda ele alınacaktır.

2.2.2.2.1. Yoksulluğu ve İşsizliği Azaltma

Kamunun sosyal harcamalarının en temel nedeni, bir ülkedeki yoksulluğun azaltılması ve gelir-servet dağılımındaki dengesizliğin giderilerek refahın geniş kitleler arasındaki bölüşümünün daha adil bir dağılıma kavuşturulmasıdır. Bu yönüyle yoksulluk ve kamu sosyal harcamaları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel ihtiyaçlarını karşılamada acze düşme durumudur (Taş ve Özcan, 2012:423). Yoksulluk her ne kadar ekonomi temelli bir olgu gibi algılansa da sosyo kültürel birçok yönü vardır. Kişilerin gündelik yaşamlarını deneyimleme biçimlerini şekillendirir. Ne yiyip ne içtiklerinden eğitime devam edebilmelerine hangi sağlık hizmetlerinden ne kadar yararlandıklarına kadar her şeyin belirleyicisidir (Kayalidere ve Şahin, 2014:67).

Sosyal harcamalar ve yoksulluk arasındaki doğrudan ilişki nedeniyle bir ülkedeki fert yoksulluk oranlarının düşük olmasının bütçeden sosyal harcamalara ayrılacak payın artmasından kaynaklanacağı ifade edilebilir. Tablo 2.2’de Türkiye’deki fert yoksulluk oranları gösterilmektedir.

Tablo 2.2: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2014)

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı(yüzde)												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TÜRKİYE													
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,3	1,2	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,49	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,9	28,1	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$'ın altı	0,2	0,0	0,02	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2,15\$ altı	3,0	2,3	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4,3\$ altı	30,3	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14,7	15,5	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.	.	.
KENT													
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$'ın altı	0,03	0,01	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2,15\$ altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02	.
Kişi başı günlük 4,3\$ altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60	0,64	.
Harcama esaslı görelî yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	.	.	.	.	.
KIR													
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1\$'ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2,15\$ altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	.
Kişi başı günlük 4,3\$ altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	.
Harcama esaslı görelî yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK (2014). Yoksulluk Çalışması 2014, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1605, (Erişim Tarihi: 31.10.2017)

2002-2014 yılları arasında TÜİK tarafından yapılan Yoksulluk Araştırmaları sonuçları Tablo 2.2'de gösterilmiştir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 2002'de Türkiye'de fertlerin 1,35'i; 2006'da 0,74'ü 2009'da ise 0,49'u gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altındadır. Gıda ve gıda dışı yoksulluk

oranlarına baktığımızda ise 2002 yılında yüzde 26,96 iken 2009 yılında 18,08 olarak belirlenmiştir. Eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda (görelî yoksulluk), 2002 yılı için yoksulluk oranı yüzde 14,74 iken 2009 yılında 15,12 olarak belirlenmiştir. Buna karşın kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan fertlerin oranı 2002 yılında 2,37 iken 2013 yılında 0,02'lere, 4,3 doların altında kalan fertlerin oranı ise 2002 24,62'den 0,64'e kadar düştüğü görülmektedir. Tabloda bir diğer dikkat çeken kısım kırsal bölgelerde yoksulluğun daha yaygın bir sorun olduğudur. Nitekim kırsal bölgede yoksulluk oranı yüzde 38,69 iken, kentsel yerlerde 8,86 olarak belirlenmiştir. Tablo 2.2'de göstergeler Türkiye'de sosyal harcamaların hangi alanlara odaklanması gerektiği konusunda faydalı bilgiler vermektedir. Şöyle ki, özellikle kent yoksulluk oranlarının ciddi düşüşler göstermesi kent nüfusuna daha çok sosyal harcama yapıldığının göstergesidir.

Yoksulluk tüm ülkelerin zorlandığı sorunlardan birisidir. Bu durumun en önemli nedeni yoksulluk kriterlerinin sürekli değişmesi ve yoksulluğun yayılmasıdır. Yoksulluk sorununu çözmek ülkelerin refah toplumu olarak ulaştığı gelişmişlik düzeylerini artırması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkeler bu sorunu çözebilmek için sosyal politikalar nezdince sosyal harcamalar ile bu sorunu çözmeyi hedeflemektedir. Hangi ülkenin ne kadar sosyal harcama yapması gerektiğini göstermesi açısından yoksulluk oranları önem arz edebilmektedir. Bu bağlamda; Tablo 2.3'de bazı OECD ülkelerinde yoksulluk oranları verilmiştir.

Tablo 2.3: Bazı OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranı

Yoksulluk oranı	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Avusturya	7.3	5.8	6.1	6.1	8.8	8.4	9.1	8.0	8.4	8.6	8.2	8.3	8.1
Belçika	8.5	7.7	8.2	8.0	7.5	7.9	7.9	8.3	8.3	8.3	8.6	7.8	8.6
Çek Cumhuriyeti	.	5.5	4.9	5.0	4.7	4.6	5.2	5.1	5.1	4.3	5.2	5.3	5.3
Danimarka	6.1	5.7	5.8	5.9	6.2	7.2	7.9	6.6	6.6	6.9	6.6	7.1	6.8
Estonya	13.0	11.3	10.8	11.0	11.5	10.2	9.4	10.9	10.9	10.9	13.0	12.5	.
Finlandiya	4.8	5.0	5.3	5.4	6.5	6.4	5.5	6.0	6.0	5.4	5.5	5.3	4.9
Fransa	7.2	6.4	7.2	6.8	5.7	6.7	7.3	7.1	6.9	6.9	6.7	6.5	.
Almanya	.	6.7	7.2	9.6	9.2	9.4	9.2	9.7	9.6	9.4	10.5	10.2	.
Yunanistan	12.7	12.6	13.4	13.2	12.7	12.2	12.4	14.2	16.0	16.6	15.8	15.0	15.3
Macaristan	.	7.5	10.0	7.1	6.4	6.1	6.0	7.6	8.4	9.2	9.2	9.0	7.8
İzlanda	5.5	5.1	5.3	5.0	4.5	5.0	5.4	5.4	4.8	4.9	3.9	5.5	.
İrlanda	11.5	11.2	9.1	8.9	8.1	7.3	7.1	7.9	9.7	8.1	8.8	8.8	.
İtalya	11.7	12.4	12.3	12.3	11.9	11.6	12.1	12.8	12.4	12.8	12.7	13.4	.
Letonya	.	12.7	15.8	14.5	18.7	18.7	14.5	13.4	13.5	12.9	13.2	14.7	14.4
Lüksemburg	6.2	7.3	8.1	7.4	6.6	7.8	8.0	6.7	7.1	8.4	8.1	8.2	.
Hollanda	.	6.2	5.1	5.2	5.0	5.5	4.9	5.2	5.2	5.2	5.9	5.8	6.7
Norveç	5.6	6.6	7.6	7.2	7.0	6.9	6.1	5.7	5.5	5.5	6.2	6.5	6.9
Polonya	.	14.5	12.3	11.1	10.2	10.4	10.5	10.5	10.5	10.8	10.7	10.7	.
Portekiz	13.2	12.5	11.2	11.5	11.9	10.8	11.3	11.1	11.4	12.6	13.8	13.8	.
Slovakya	.	7.0	6.6	6.3	6.8	6.5	7.3	7.7	7.4	8.5	9.1	8.4	8.2
İspanya	12.8	13.1	13.4	13.1	13.1	13.2	13.8	13.8	14.4	13.9	15.9	15.9	15.5
İsveç	5.8	5.0	7.4	6.1	6.5	7.6	7.0	7.6	7.8	8.2	8.5	8.0	9.4
İsviçre	.	.	.	9.2	9.2	9.6	8.7	8.8	9.6	8.1	7.8	8.9	.
Türkiye	.	.	20.2	17.5	17.5	18.7	17.6	16.9	17.1	16.3	16.0	.	.
İngiltere	.	11.8	11.8	11.2	11.3	10.2	9.9	9.4	9.2	9.0	9.5	9.7	.

Kaynak: EUROSTAT (2017). *Yoksulluk sınırı, yaş ve cinsiyete göre yoksulluk riski altında olanların oranı*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017)

OECD ülkeleri karşılaştırıldığında, Tablo 2.3’de görüldüğü üzere, 2014 yılında Türkiye %16.0 yoksulluk oranıyla en son sırada yer almıştır. Türkiye’yi, İspanya %15.9; Yunanistan %15.8; Portekiz %13.8 ile takip eden ülkeler olmuştur. 2014 yılı itibariyle yoksulluk oranı en düşük olan ülkeler ise sırayla; İzlanda %3.9; Çek Cumhuriyeti %5.2; Finlandiya %5.5; Hollanda %5.9’dur. OECD ülkelerinde ortalama yoksulluk oranı %9.57 olarak hesaplanmıştır. Görüldüğü üzere, Türkiye’de yoksulluk oranı, ortalama yoksulluk oranının bir hayli üstündedir. Türkiye’de yoksulluğun, bir an evvel azaltılması gerektiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda kamu sosyal harcamalara olan gereksinim ortadadır. Ancak buradaki temel problem söz konusu harcamaların finansman

boyutudur. Sosyal sorunları çözümlene başlığı altında yoksulluğun yanı sıra işsizlikte ele alınmaktadır. İşsizliğin sosyal probleme neden olabilecek doğası nedeniyle kamunun sosyal harcamalarını arttırıcı yönde etki etmesi doğaldır. Tablo 2.4’de Türkiye’deki işgücü piyasasındaki temel göstergeler incelenmiştir.

Tablo 2.4: Türkiye’de Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
15 ve Yukarı Yaştaki Nüfus-	47,5	48,3	49,1	49,9	50,7	51,6	52,5	53,5	54,7	55,6	56,9
İşgücü	22	22,4	22,7	23,1	23,8	24,7	25,6	26,7	27,3	28,2	28,7
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	46,3	46,4	46,3	46,2	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0	50,8	50,5
Kadın (Yüzde)	23,3	23,3	23,6	23,6	24,5	26,0	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3
Erkek (Yüzde)	70,3	70,6	69,9	69,8	70,1	70,5	70,8	71,7	71,0	71,5	71,3
İstihdam	19,6	20	20,4	20,7	21,1	21,2	22,5	24,1	24,8	25,5	25,9
İstihdam Oranı (Yüzde)	41,3	41,5	41,5	41,5	41,7	41,2	43,0	45,0	45,4	45,9	45,5
İstihdam Oranı-Kır (Yüzde)	51,4	48,8	48,0	47,4	47,7	48,0	49,6	51,8	50,7	50,3	_
İstihdam Oranı-Kent (Yüzde)	37,1	38,4	38,9	39,0	39,2	38,2	40,1	41,9	42,9	43,9	_
İşsiz	2,3	2,3	2,3	2,3	2,6	3,4	3	2,6	2,5	2,7	2,8
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9
İşsizlik Oranı-Kır (Yüzde)	5,5	6,3	6,2	6,8	7,2	8,9	7,3	5,8	5,5	6,1	_
İşsizlik Oranı-Kent (Yüzde)	13,6	12,8	12,2	12,0	12,8	16,6	14,2	11,9	11,1	11,5	_
Genç İşsizlik Oranı(Yüzde)	20,6	19,9	19,1	20,0	20,5	25,3	21,7	18,4	17,5	18,7	17,9
Eksik İstihdam Oranı(Yüzde)	3,9	3,9	3,7	3	3,6	-	-	-	-	-	_

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler- Sosyal Sektördeki Gelişmeler, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>, (Erişim Tarihi:31.10.2017).

Tablo 2.4’de görüldüğü üzere 2014 yılında işsiz sayısı artarak 2milyon 853bin kişiye kadar yükselmiştir. Türkiye’de işgücüne katılma oranı 2014 yılında %50.5 olarak gerçekleşmiştir. İş gücüne katılımı cinsiyete göre incelediğimizde, erkeklerin %71.3’ünün, kadınların ise %30.3’ünün işgücüne katıldığı görüyoruz. Türkiye’de ortalama işsizlik oranı %10.67 olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda, 2013 yılında kentte gerçekleşen işsizlik oranı 11.5 ile ortalama işsizliğin üstünde kalırken kır da gerçekleşen işsizlik oranı 6.1 ile ortalama işsizliğin altında kalmıştır. Tablo da bir diğer dikkat çeken nokta işsizliğin en yüksek 2009 yılında gerçekleşmesidir. Nitekim 2009 yılında işsizlik oranı %11.0 dan %14.0’a yükselmiş, istihdam oranı ise %41.7’den %41’e düşmüştür. Özetle; Tablo 2.4’de görülüyor ki Türkiye’deki işsiz sayısı yıldan yıla artmaktadır. Bu durumun ise bir sosyal harcama türü olan işsizlik yardımlarında artışlara sebep olacağı açıktır.

Sosyal harcama ile işsizlik oranları arasındaki doğrudan ilişki vardır. Bu nedenle, hangi ülkenin sosyal harcamasında ne kadar artış olacağını gözlemlemek

açısından işsizlik oranlarının incelenmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda Tablo 2.5’de OECD ülkelerinde işsizlik oranları verilmiştir.

Tablo 2.5: OECD Ülkelerinde İşsizlik Oranları

İşsizlik oranı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Avustralya	5.03	4.79	4.38	4.23	5.56	5.21	5.08	5.22	5.66	6.07	6.06	5.72
Avusturya	5.63	5.25	4.86	4.13	5.30	4.82	4.57	4.86	5.34	5.62	5.72	6.01
Belçika	8.44	8.25	7.46	6.97	7.91	8.29	7.14	7.54	8.43	8.52	8.48	7.83
Kanada	6.76	6.33	6.05	6.14	8.35	8.06	7.53	7.29	7.08	6.91	6.91	6.99
Şili	9.23	7.80	7.13	7.79	9.68	8.15	7.13	6.43	5.93	6.39	6.21	6.49
Çek Cumhuriyeti	7.93	7.15	5.32	4.39	6.66	7.28	6.71	6.98	6.95	6.11	5.05	3.95
Danimarka	4.83	3.90	3.80	3.43	6.01	7.46	7.57	7.52	7.00	6.59	6.17	6.18
Estonya	8.03	5.91	4.59	5.43	13.55	16.70	12.33	10.02	8.63	7.36	6.19	6.75
Finlandiya	8.38	7.71	6.85	6.36	8.24	8.39	7.77	7.68	8.19	8.66	9.37	8.81
Fransa	8.49	8.45	7.66	7.06	8.74	8.87	8.81	9.40	9.92	10.30	10.36	10.06
Almanya	11.17	10.25	8.66	7.53	7.74	6.97	5.83	5.38	5.23	4.98	4.62	4.12
Yunanistan	9.99	9.01	8.40	7.76	9.62	12.72	17.87	24.44	27.47	26.49	24.90	23.54
Macaristan	7.19	7.49	7.41	7.82	10.03	11.17	11.03	11.01	10.19	7.73	6.82	5.12
İzlanda	2.55	2.83	2.24	2.94	7.22	7.55	7.03	5.98	5.38	4.89	3.97	2.97
İrlanda	4.34	4.41	4.67	6.40	12.01	13.85	14.62	14.67	13.05	11.26	9.40	7.89
İsrail	8.99	8.40	7.32	6.10	7.54	6.64	5.60	6.85	6.21	5.91	5.24	4.81
İtalya	7.73	6.78	6.08	6.72	7.75	8.36	8.35	10.65	12.15	12.68	11.89	11.69
Japonya	4.42	4.14	3.84	3.99	5.07	5.05	4.58	4.35	4.03	3.59	3.38	3.12
Kore	3.73	3.47	3.25	3.17	3.65	3.73	3.41	3.23	3.13	3.54	3.64	3.71
Letonya	10.04	7.04	6.06	7.74	17.55	19.48	16.21	15.06	11.87	10.84	9.88	9.64
Lüksemburg	4.49	4.73	4.07	5.05	5.11	4.35	4.90	5.14	5.84	5.85	6.66	6.29
Meksika	3.56	3.56	3.64	3.90	5.36	5.33	5.20	4.94	4.95	4.83	4.34	3.89
Hollanda	4.72	3.91	3.18	2.75	3.41	4.45	4.98	5.82	7.24	7.42	6.87	6.01
Yeni Zelanda	3.83	3.85	3.58	4.03	5.83	6.15	5.95	6.40	5.75	5.38	5.35	5.10
Norveç	4.38	3.40	2.50	2.55	3.10	3.52	3.21	3.12	3.42	3.48	4.30	4.68
Polonya	17.75	13.85	9.61	7.12	8.17	9.64	9.63	10.09	10.33	8.99	7.50	6.16
Portekiz	7.58	7.65	7.96	7.55	9.43	10.77	12.68	15.53	16.18	13.90	12.44	11.07
Slovak Cumhuriyeti	16.26	13.37	11.14	9.51	12.02	14.38	13.62	13.96	14.22	13.18	11.48	9.67
Slovenya	6.50	5.95	4.82	4.38	5.85	7.24	8.17	8.84	10.11	9.67	8.96	8.01
İspanya	9.15	8.45	8.23	11.24	17.86	19.86	21.39	24.79	26.09	24.44	22.06	19.63
İsveç	7.48	7.07	6.16	6.23	8.35	8.61	7.80	7.98	8.05	7.96	7.43	6.99
İsviçre	..	..	..	..	..	4.81	4.41	4.48	4.75	4.83	4.80	4.92
Türkiye	..	8.75	8.89	9.73	12.58	10.68	8.81	8.17	8.74	9.88	10.24	10.84
İngiltere	4.75	5.35	5.26	5.61	7.54	7.79	8.04	7.89	7.53	6.11	5.30	4.81
ABD	5.07	4.62	4.62	5.78	9.27	9.62	8.95	8.07	7.38	6.17	5.29	4.87

Kaynak: OECD, İşsizlik Oranları, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).

Tablo 2.5’de görüldüğü üzere 2016 yılında %23.54 ile Yunanistan OECD ülkeleri arasında işsizlik oranı en yüksek ülke olmuştur. Yunanistan’ı, %19.63 ile İspanya %11.69 ile İtalya, %11.07 ile Portekiz, %10.84 ile Türkiye ve %10.06 ile

Fransa takip etmiştir. İzlanda ise %2.97 ile OECD ülkeleri arasında işsizlik oranı en düşük ülke olmuştur. İzlanda'yı, %3.12 ile Japonya, %3.71 ile Kore, %3.89 ile Meksika ve %3.95 ile Çek Cumhuriyeti takip etmiştir. Özetle, işsizlik sorunun çözülmesi için devletin sosyal nitelikte yardımlarda bulunarak bu kişileri sosyal ve ekonomik hayata katmalıdır.

Sosyal harcama ile genç nüfus işsizlik oranları arasındaki doğrudan ilişki vardır. Bu nedenle, hangi ülkenin sosyal harcamasında ne kadar artış olacağını gözlemlemek açısından genç nüfus işsizlik oranlarının incelenmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda tablo 2.6'de OECD ülkelerinde genç nüfus işsizlik oranları verilmiştir.

Tablo 2.6: OECD Ülkelerinde Genç Nüfus İşsizlik Oranı

Genç nüfus İşsizlik oranı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Avusturalya	10.61	10.02	9.36	8.80	11.45	11.54	11.36	11.72	12.21	1331	1313	12.67
Avusturya	10.97	9.80	9.38	8.47	10.65	9.47	8.95	9.40	9.68	10.28	10.57	11.20
Belçika	21.48	20.48	18.88	17.82	21.90	22.40	18.68	19.68	23.68	23.30	22.10	20.13
Kanada	12.39	11.64	11.20	11.62	15.30	14.91	14.27	14.41	13.72	13.45	13.18	13.08
Şili	19.74	18.31	17.84	19.73	22.60	18.54	17.54	16.26	16.05	16.44	15.50	15.66
Çek Cumhuriyeti	19.20	17.50	10.72	9.85	16.57	18.35	18.07	19.52	18.98	15.82	12.55	10.47
Danimarka	8.60	7.72	7.50	8.03	11.85	13.97	14.22	14.15	13.03	12.63	10.85	11.97
Estonya	15.03	12.15	..	11.75	27.40	32.80	22.38	20.80	18.75	14.97	13.20	13.47
Finlandiya	19.77	18.43	16.45	16.18	21.00	21.13	19.75	18.77	19.55	20.35	22.02	19.88
Fransa	20.27	21.35	18.85	18.30	22.98	22.57	21.98	23.63	24.05	24.23	24.68	24.60
Almanya	15.55	13.75	11.93	10.57	11.25	9.82	8.53	8.05	7.80	7.75	7.25	7.05
Yunanistan	25.77	24.98	22.68	21.88	25.73	33.00	44.70	55.30	58.25	52.42	49.80	47.35
Macaristan	19.40	19.13	18.00	19.50	26.38	26.43	25.95	28.23	26.60	20.40	17.30	12.95
İzlanda	7.45	8.20	6.95	8.22	15.60	16.07	14.38	13.50	10.53	9.75	8.75	6.50
İrlanda	8.53	8.55	9.05	13.30	24.02	27.63	29.05	30.38	26.75	23.93	20.88	17.20
İsrail	17.74	18.20	16.02	12.61	14.55	13.60	11.57	12.09	10.50	10.52	9.24	8.59
İtalya	24.10	21.75	20.38	21.23	25.32	27.88	29.07	35.30	40.00	42.67	40.33	37.75
Japonya	8.63	7.99	7.72	7.28	9.17	9.32	8.29	8.13	6.81	6.20	5.58	5.16
Kore	10.15	9.95	8.79	9.27	9.84	9.77	9.61	8.99	9.34	10.03	10.52	10.68
Letonya	15.18	13.75	10.55	13.82	33.35	36.05	31.00	28.52	23.07	19.63	16.30	17.25
Lüksemburg	13.70	16.20	15.13	17.95	17.55	14.32	16.93	18.57	15.80	22.65	17.32	19.68
Meksika	6.92	7.04	7.21	7.70	10.09	9.76	9.84	9.44	9.48	9.47	8.61	7.73
Hollanda	8.22	6.55	5.97	5.30	6.60	8.72	10.00	11.72	13.20	12.75	11.25	10.82

Tablo 2.6 (Devam) OECD Ülkelerinde Genç Nüfus İşsizlik Oranı

Genç nüfus işsizlik oranı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Yeni Zelanda	9.76	9.92	9.88	10.94	15.87	16.39	15.95	16.72	15.05	13.89	13.70	13.20
Norveç	11.47	8.72	7.42	7.50	9.18	9.25	8.68	8.45	9.13	7.85	9.88	11.13
Polonya	36.90	29.80	21.65	17.30	20.65	23.68	25.77	26.50	27.27	23.85	20.75	17.63
Portekiz	16.23	16.52	16.70	16.68	20.32	22.75	30.23	37.92	38.10	34.83	31.95	27.93
Slovak Cumhuriyeti	30.05	26.65	20.32	19.02	27.18	33.50	33.42	33.98	33.67	29.70	26.45	22.23
Slovenya	15.88	13.93	10.15	10.53	13.65	14.70	15.75	20.52	21.65	20.30	16.43	15.28
İspanya	19.65	17.90	18.10	24.48	37.75	41.50	46.23	52.88	55.48	53.20	48.35	44.45
İsveç	21.68	21.52	19.32	20.15	24.90	24.77	22.75	23.60	23.52	22.88	20.32	18.82
İsviçre	8.80	7.70	7.10	7.00	8.50	8.20	7.70	8.30	8.72	8.57	8.78	8.57
Türkiye	..	16.48	17.27	18.48	22.85	19.77	16.73	15.70	16.95	17.82	18.52	19.48
İngiltere	12.72	13.88	14.25	14.97	19.10	19.88	21.25	21.20	20.65	16.95	14.63	13.00
ABD	11.31	10.50	10.53	12.82	17.57	18.42	17.28	16.18	15.52	13.37	11.60	10.42

Kaynak: OECD, Genç Nüfus İşsizlik Oranları, <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).

Tablo 2.6’da görüldüğü üzere 2016 yılında %47.35 ile Yunanistan OECD ülkeleri arasında genç nüfus işsizlik oranı en yüksek ülke olmuştur. Yunanistan’ı sırasıyla, %44.45 ile İspanya, %37.75 ile İtalya, %27.93 ile Portekiz, 24.60 ile Fransa, 22.23 ile Slovak Cumhuriyeti ve 20.13 ile Belçika takip etmiştir. Japonya ise %5.16 ile OECD ülkeleri arasında genç nüfus işsizlik oranı en düşük ülke olmuştur. Japonya’yı, %6.50 ile İzlanda, %7.05 ile Almanya, %7.73 ile Meksika, %8,57 ile İsviçre ve %8.59 ile İsrail takip etmiştir. Görüldüğü üzere OECD ülkelerinde işsizliğin yapısal olması yanında, genç işsizlik olarak ortaya çıkması, sorunun önemini arttırmıştır. Bu sorunun çözülmesi için, eğitim sisteminin piyasanın ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, iş arayan gençlere iş bulmada yardımcı olunması ve mesleki becerilerini arttıracak yeni eğitim imkanlarının sağlanması gibi aktif istihdam politikalarının uygulamasına ihtiyaç duyulmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2008:59).

Devletlerin yüksek işsizlik oranlarına yönelik uyguladığı sosyal politikalar, sosyal harcama niteliğindedir. Bu nedenle, devletlerin işsizlere yönelik yaptığı harcamaların incelenmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda Tablo 2.7’de OECD ülkelerinde işsizlik harcamasının GSYİH içerisindeki payı verilmiştir.

Tablo 2.7: İşsizlik Harcamasının GSYİH İçerisindeki Payı (Yüzde)

İşsizlik Harcaması	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Avustralya	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6
Avusturya	1.2	1.1	1	0.9	0.8	1.1	1	0.9	0.9	1
Belçika	3.2	3.2	3.2	3	3.1	3.6	3.5	3.5	3.4	3.2
Kanada	0.7	0.6	0.6	0.5	0.6	0.9	0.8	0.6	0.6	0.6
Şili	0	0	0	0	0.1	0.1	0.1	0	0	0.1
Çek Cumhuriyeti	0.6	0.6	0.5	0.5	0.6	1	0.8	0.7	0.6	0.6
Estonya	0.2	0.1	0.1	0.1	0.3	1.1	0.6	0.3	0.3	0.3
Finlandiya	2.1	1.9	1.7	1.5	1.4	1.9	1.9	1.6	1.7	1.9
Fransa	1.8	1.7	1.4	1.3	1.2	1.6	1.6	1.5	1.6	1.6
Almanya	1.7	1.8	1.6	1.3	1.2	1.6	1.5	1.1	1	1
Yunanistan	0.4	0.4	0.3	0.4	0.5	0.7	0.8	1.1	1	..
Macaristan	0.5	0.5	0.6	0.7	0.7	0.9	0.8	0.8	0.5	0.5
İzlanda	0.4	0.3	0.2	0.2	0.3	1.6	1.5	1.4	1.2	0.9
İrlanda	1	0.9	0.9	1	1.4	2.5	3.2	2.9	2.8	2.5
İsrail	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3
İtalya	0.4	0.5	0.5	1.1	1.1	1.5	1.5	1.5	1.6	1.7
Japonya	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.4	0.3	0.3	0.2	0.2
Kore	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3
Letonya	0.4	0.4	0.4	0.3	0.5	1.4	1.1	0.5	0.4	0.5
Lüksemburg	0.9	1	0.9	0.9	0.9	1.2	1.2	1.1	1.2	1.4
Hollanda	1.5	1.5	1.3	1.1	1	1.3	1.5	1.4	1.6	1.6
Yeni Zelanda	0.5	0.4	0.3	0.2	0.3	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4
Norveç	0.7	0.5	0.3	0.2	0.2	0.4	0.5	0.4	0.3	0.3
Polonya	0.7	0.5	0.5	0.3	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2	..
Portekiz	1.1	1.3	1.3	1.1	0.9	1.2	1.2	1.2	1.5	1.6
Slovak Cumhuriyeti	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4	0.7	0.7	0.6	0.5	0.4
Slovenya	0.6	0.6	0.5	0.3	0.3	0.5	0.5	0.7	0.7	0.7
İspanya	1.8	1.8	1.8	1.7	2.2	3.4	3.2	3.4	3.3	3.1
İsveç	1.2	1.1	0.9	0.6	0.4	0.7	0.6	0.4	0.5	0.5
İsviçre	1	0.9	0.8	0.6	0.6	1	1	0.7	0.7	0.8
Türkiye	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1
İngiltere	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3
ABD	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.8	1.1	0.8	0.6	0.4

Kaynak: OECD, İşsizlik Harcaması Oranları, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).

Tablo 2.7’de görüldüğü üzere 2013 yılında %3.2 ile Belçika işsizlik harcamasını en yüksek yapan ülke olmuştur. Belçika’yı, %3.1 ile İspanya, %2.5

ile İrlanda, %1.9 ile Finlandiya ve %1,7 ile İtalya takip etmiştir. Türkiye ve Şili %0.1 ile en düşük işsizlik harcamasını gerçekleştiren ülke olmuştur. Türkiye ve Şili'yi, %0.2 ile Japonya, %0.3 ile Estonya, %0.3 ile İsrail, %0.3 ile Kore, %0.3 ile Norveç, %0.3 ile İngiltere ve %0.4 ile Yeni Zelanda takip etmiştir. Özetle; bireylerin asgari geçim şartlarını sağlamaları, toplumun refah seviyesinin artması ve özellikle de işsizlik sorununun çözülmesi açısından işsizlik harcamaları çok önemli olmaktadır. Yoksul vatandaşların ve işsizlerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını sağlayan bu yardımlar toplumsal eşitsizlikleri giderici ve ülke ekonomisine faydalı olacak şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Böylece söz konusu bireyler hem ekonomik hem de sosyal hayata katılmaları sağlanabilecektir.

2.2.2.2.2. Gelir Dağılımını İyileştirme

Bir ülkede, belirli bir periyotta elde edilen milli gelirin kişiler, toplumsal gruplar, bölgeler ya da üretim faktörleri arasındaki dağılımına gelir dağılımı adı verilmektedir (Pehlivan, 2009:23). Gelir dağılımı, gelirden meydana gelen eşitsizliklerle birlikte sosyal ve iktisadi kurumlar arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu, yüksek ve düşük gelirler arasındaki gelir farklılıklarının süreç içerisindeki farklılaşmasını, gelir eşitsizliğinde meydana gelen değişmelerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerinde etkilerini ve kaynak dağılımını belirtmektedir. Özetle, gelir dağılımı gelirden meydana gelen farklılaşmaların ortaya konmasına ilişkin bir kavramdır (Ersezer, 2006:256).

Bireylerin, sosyal grupların ya da üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları ifade eden gelir dağılımı, oluşumunda devletin rol alıp almamasına göre birincil ve ikincil dağılım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil dağılım, üretim süreci sonrasında elde edilen hasılanın, üretim faktörleri arasında salt piyasa mekanizması aracılığıyla dağılımına denilmektedir. Birincil dağılımda süreç, piyasada yer alan bileşenlerce belirlenmekte, dolayısıyla piyasa mekanizmasının yapısı, oluşacak gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir (Sahota, 1978:22-23). Ancak belirtmek gerekir ki, bir ekonomide piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işliyor olması gelir dağılımının düzgün olacağı anlamına gelmemektedir. Tersine, kusursuz işleyen bir piyasa mekanizmasının bazı kişilerin daha zengin, bazı kişilerin ise daha fakir olmasına yok açması

oldukça kuvvetli bir olasılıktır. Bu bağlamda, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti yaklaşımının gündeme gelmesiyle birlikte demokratik toplumlarda, gelir dağılımının bozulmaması veya bozulmuş olması durumunda düzeltilmesi için kurumsal bazı düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır (Kirmanoğlu, 2007:205).

Devletin gelir dağılımını düzeltmek ve yoksulluğu önlemek amacıyla kullandığı en önemli araç sosyal harcamalardır (Kirmanoğlu, 2007:207). Sosyal harcamalar, kişilerin gelirlerinin azalması durumunda, kendilerine yapılan yardımlar, geliri kısmen yüksek olandan, düşük olana doğru bir aktarımı söz konusu olduğundan, gelir dağılımını düşük gelirliler lehine düzelttiği söylenebilir. Kişilerin giderlerinin artması durumunda ise, sosyal güvenlik kurumlarınca belirtilen durumlarda bir kısım, giderler bu kurumlarca sağlanır. Hastalanan ve kazaya uğrayan kişilere sosyal güvenlik kurumlarınca yardım yapılması, bu gibi durumlarda karşı karşıya kalanların giderlerini azaltmakta, bunlar lehine gelirin yeniden dağılımına sebep olmaktadır (Süngü, 2006-2007:68).

Ayrıca gelir dağılımının düzelmesinde toplumun ortalama eğitim düzeyi ve kalitesinin yükseltilmesinin çok önemli bir rolü olacağının altını çizmek gerekir. Aynı şekilde ülkede yatırımların artırılarak yeni iş alanlarının açılması, işsizliği azaltmak yoluyla gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunabilir. Yapılan yatırımların emek yoğun mu, teknoloji yoğun mu olduğuna göre bu etkinin farklılaşacağına dikkat çekmek gerekir. Bu sayılan nedenlerle, bir ülkede özellikle uygulanan eğitim, sağlık, istihdam ve vergi politikalarının gelir dağılımı üzerinde çok önemli etkileri olacağı söylenebilir (Erdoğan ve Yenigün, 2008:24).

2.2.2.2.3. Ayrıcalıkları Ortadan Kaldırma

Ayrımcılıkları ortadan kaldırma ve dezavantajlı kesimleri korumaya yönelik en önemli belge İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. maddesinde "*Bütün insanlar, hakları ve onurları ile eşit ve özgür olarak doğarlar*" denilirken, 2. Maddesinde "*Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasal veya diğer bir inanç, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş ya da herhangi başka bir durumdan dolayı ayrıma uğramadan, bu bildiride ilan*

olunan hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahiptir” denilerek bu konuya değinmiştir (Yılmaz, 2013:84).

Ayrıca, 1982 T.C. Anayasası'nın 10. maddesinde, “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir*” hükmü yer almaktadır. Bu ilkelerden yola çıkarak yoksulluğa ve sosyal dışlamaya maruz kalan veya risk altında olan birey ve grupların yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma sağlanması, sosyal yaşamı düzenleyen devletin temel hedeflerinden birisidir (Erdoğan ve Yenigün, 2008:24).

Her toplumda dezavantajlı kesimler farklılıklar gösterebilmekle birlikte; engelliler, evsiz çocuklar, yetimler, kimsesi olmayan bireyler, yoksullar, kadınlar, yaşlılar ve azınlıklar diğer kesimlere göre daha zor durumda sayılabilir. Toplumdaki zor durumda bulunan farklı kesimleri korumak ve bu kesimlerin toplumsal yaşama tam ve eşit koşullarda katılımını sağlamak için; çocuklara, kadınlara ve diğer zor durumda bulunan kesimlere yönelik şiddetin engellenmesi ve insan hakları hususunda toplum bilincini arttırmaya yönelik kampanya ve eğitim programlarının düzenlenmesi, aile içi şiddetin önüne geçilmesi amacı ile ebeveyn ve çocuk eğitim programlarının düzenlenmesi, şiddete mahal veren şartların yok edilmesi ve şiddete uğrayanların başvuracağı danışma ve sığınma evlerinin sayısının artırılması gibi bu konuda yapılabilecek şeyler sosyal devletin bir görevidir (Erdoğan ve Yenigün, 2008:24).

2.2.3. Kamu Sosyal Harcama Türleri

Kamu sosyal harcamaların belirlenmesinde çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) bir harcamanın sosyal harcama sayılması için iki ana kriter getirmiştir. Bunlardan ilki, faydaların bir veya daha fazla amaca yönelik olması; ikincisi ise yaratılan faydayı düzenleyen faydanın iki alanda yoğunlaşması gerektiğidir. Faydanın yoğunlaşması gereken alanları ise kişiler arası yeniden dağıtım ve zorunlu katılım olarak belirtmektedir. OECD bu kriterler bağlamında sosyal politika alanlarını dokuz alanda toplamıştır. Bu alanlar; yaşlılık yardımları, emeklilik maaşı ve cenaze giderleri, engellilik ile ilgili faydalar, sağlık harcamaları, aile yardımları, aktif iş programları, işsizlik

harcamaları, konut harcamaları ve diğer sosyal politika alanları olarak gösterilebilir (Adema ve Ladaque, 2009:10).

2.2.3.1. Yaşlılık Yardımları

Yaşlılık yardımları, yaşlılık üzerinde tüm nakit harcamaları (götürü ödemeler dahil) kapsar. Nakit yaşlılık yardımları, emekli maaşından emekliye ayrılmış kişilere veya bir kişinin emekli maaşına sahip bir emeklilik yaşına geldiğinde veya gerekli katkı gereksinimlerini yerine getirdiği durumlarda elde edilen geliri garanti eder. Bu kategoriye ayrıca erken emekli aylığı dahildir: faydalanıcı programla ilgili “standart” emeklilik yaşına gelmeden önce ödenen emekli aylıkları. İşsizlik nedeniyle sınıflandırılan işgücü piyasası sebebiyle erken emeklilik programları ise dahil değildir. Yaşlılık yardımları, ayrıca yaşlılar için hizmetler, günlük bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, evden yardım hizmetleri ve aynı diğer yardımlar gibi sosyal harcamaları da içerir. Aynı zamanda bir kurumda konut bakımı sağlanmasına ilişkin harcamaları da içerir. Örneğin; yaşlılar için evlerin işletilmesi masrafları. OECD sistematığı içerisinde yaşlılık yardımları programına (Adem ve Ladaque, 2009:17):

- Fransız genel rejiminden kamu temel emeklilik planı,
- Danimarka belediyeleri tarafından uygulanan, yaşlılara günlük görevlerini yerine getirmede yardım programı,
- Japon zorunlu özel mesleki emeklilik planı olarak çalışanların emeklilik fonları,
- İngiltere’de eski devlet memurlarına yapılan emekli aylığı programı, örnek verilebilir.

Sosyal güvenlik ögesi olarak sosyal sigorta ya da emeklilik hizmetinde, bir sosyal sigorta kurumu çatısı altında bulunanların yaşlanmaları halinde, yaşlılık sigortası kolundan kendilerine yaşlılık aylığı bağlanması esası vardır. Akabinde, belirlenen yaş haddinin üzerinde olan fakat kendilerine yetecek bir geliri bulunmayanlara, ömür boyu düzenli olarak parasal bir ödemenin yapılması öngörülür. Bu biçimde yapılan ödemeler, sosyal bir amacı olan gelir niteliği barındırması nedeniyle de “sosyal gelirler” ya da “sosyal yardımlar” şeklinde tanımlanır. Bir başka uygulama olan ve yaşlıların refah ve mutluluğunu esas

olarak benimseyen sosyal hizmetler alanında ise; kurum bakımı vasıtasıyla korunmaya ve bakıma muhtaç yaşlıların sağlık, sosyo-ekonomik ve psikolojik ihtiyaçlarının yetişmiş bireyler tarafından karşılanma durumu mevcuttur (Erdal, 2012:104-105).

Yaşlılığa bağlı muhtaçlık kriterlerine göre işleyen söz konusu bakım, hizmet ve yardımlar OECD ülkelerinde sıklıkla uygulanmaktadır. Özellikle tıptaki ilerlemeler ve doğum oranlarının düşük olmasının bir sonucu olarak yaşam sürelerinin artması dikkate alındığı zaman, önümüzdeki yıllarda da yaşlılığa bağlı muhtaç duruma düşen kişilere makul bir yaşam standardı sağlama konusunda devletlere yüksek düzeyde sorumluluk yükleneceği söylenebilir.

2.2.3.2. Emeklilik maaşı ve cenaze giderleri

Birçok ülkenin sahip olduğu sosyal harcama programları, eş durumundan veya vefat eden bir yakından sağlanan maddi ve manevi yararı içeren programlardır. Bu politika alanındaki harcamalar emeklilik maaşı ve cenaze giderleri adı altında gruplandırılır. Ayrıca bu harcama kalemindeki insanlar, çocuk edinmesine bağlı olan destek ve izinlerde faydalanır. Bu programın örnekleri ise (Adema ve Ladaque, 2009:17):

- Hayatta kalan eş için emekli maaşı(Kanada Emeklilik Maaşı planı) ve Quebec emeklilik maaşı planlaması programları sağ kalan eşler için fayda sağlamaktadır.
- Önemi test edilmiş cenaze harcamaları: Macaristan'da test edilen program, cenazeleri için halka verilen destek programıdır.

2.2.3.3. Engellilik ile ilgili faydalar

Engellilik nakit yardımları, sakatlık nedeniyle iş piyasasına kazançlı olarak katılmanın tam veya kısmen yetersiz olması nedeniyle nakit ödemelerden oluşmaktadır. Özürlülük doğuştan da olabilmekte birlikte kişinin hayatında geçirmiş olduğu bir kaza veya hastalık sonucunda da meydana gelmiş olabilir. Mesleki yaralanma ve hastalıklarla ilgili harcamalar, ödenen hastalık izni, özel izinler, reçetesiz mesleki yaralanmalar ve hastalıklarla ilgili olsalar bile emeklilik gibi özürlülüğe bağlı ödemeler gibi tüm nakit ödemeleri engellilere sağlanan

faydalar kalemünde incelenir. Bu nedenle, bakıma muhtaç bir çocuğun hastalık veya yaralanmasına ilişkin ücreti engellilik harcaması olarak kabul edilmez. Bu harcama aile harcamaları kalemünde incelenir. Ayrıca kamu sağlık hizmetlerinin sağlanması ile ilgili tüm harcamalar da sağlık kalemi adı altında incelenir. Engellilere yönelik sosyal harcamalar daha çok, gündüz bakım ve rehabilitasyon hizmetleri, evde yardım hizmetleri ve aynı yardımlar gibi hizmetleri kapsamaktadır. Bu programın örnekleri ise (Adem ve Ladaque, 2009:17-18):

- Maluliyet Aylığı: Malüllük sigortası. İsviçre de bulunan kamu tarafından ölçülmeyen engellilik sigortası aylığı,
- Ücretli Hasta İzni: Hasta mavi yakalı çalışanlar için hastalığın ilk gününden itibaren 3 aya kadar ve hasta beyaz yakalı çalışanların 3. Aydan hastalığın 12. Ayına kadar ücretin %100'ünü ödemeyi öngören Lüksemburg da uygulanan kamu programı,
- Hastalık ve Bekleme Süresi Parası: Hastaların ilk iki haftasında Norveç'teki işverenler tarafından ödenen zorunlu yardımlar,
- Yoksullukla İlişkili Yardımlar: İsveç'in gönüllü özel sözleşmeli sakat aylıkları, şeklinde gösterilebilir.

2.2.3.4. Sağlık Harcamaları

Sağlık hizmetleri kişilerin yaşam kalitesini ve mevcut verimliliklerini arttırabilecek önemli bir hizmettir. Sağlık hizmetleri kendi içerisinde koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleri olarak 3'e ayrılır. Koruyucu sağlık hizmetleri, kişileri sakat kalmaktan, hastalanmaktan, erken ölümden, yaralanmaktan korumak amacıyla verilen sağlık hizmetleridir. Bu sağlık hizmetine örnek vermek gerekirse; bağışlama, erken tanı, beslenmenin geliştirilmesi için gıda güvenliği ve sağlıklı ve dengeli beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, aile planlaması, sağlık eğitimi verilmesi, fiziki ve sosyal çevreye yapılan müdahaleler, ilaçla ve serumla koruma, anne sütünün öneminin vurgulanması, geriatrik hizmetler yer almaktadır (Akbelen, 2007: 30-31).

Tedavi edici sağlık hizmetleri, hastalık riskinin ortaya çıkması durumunda verilen hizmettir. Tedavi hizmetleri, ayakta tedavi, yataklı tedavi ve evde bakım biçiminde sınıflandırmaya konulabilir. Yataklı tedavi sistemi bahsedilen tedavi

sistemleri içerisinde en maliyetli olandır. Koruyucu sağlık hizmetlerine göre, tedavi edici sağlık hizmetlerinde bireysel yarar ön planda tutulmaktadır. Tedavi hizmetleri, en uç noktadaki ayakta tedavi birimi ya da hastaneden, en üst seviyedeki modern üst müracaat hastanelerine kadar uzanan bir sistem içerisinde sağlanır (Yıldırım, 1994:13). Rehabilitasyon edici sağlık hizmetleri ise fiziksel ya da ruhsal yönden sakat kalmış olanları başkalarına bağımlı kalmaksızın yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamak için gerçekleştirilen sağlık hizmetleridir (Ateş, 2011).

Sağlık harcamalarında nitel ve nicel gelişmelerin önemi, beşeri sermaye düzeyini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Beşeri sermaye düzeyinde olumlu gelişmeler yatırım harcamalarını doğrudan ve dolaylı yollarla etkilemektedir. Sağlık harcamalarının hasıla üzerinde etkisi gecikmeli meydana gelmektedir. Bugün aşı olan bir çocuk, hasta olmayarak ya da sakat kalmayarak yaşıyorsa, bu aşının maliyeti onun hastalıktan korunduğu yıl sayısı arttıkça azalmaktadır. Diğer taraftan bu çocuğun hasta olmayarak bir işte verimli olarak çalışabilmesi ise ancak, bir işe başladıktan sonra gözlemlenebilecek bir durumdur (Yumuşak ve Yıldırım, 2009:68).

Türkiye’de sağlık hizmetleri 1982 Anayasası’nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altındaki 56. Maddesinde “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliği gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.*” denilerek sağlık ve çevre hizmetleri aynı başlık altında düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili maddede bu hizmetlerin devlet tarafından düzenleneceği ve bu alanda kamu ve özel sektörün birlikte faaliyet gösterebilecekleri ifade edilmiştir (Güler, 2010:83).

Beşeri kalkınmanın esaslarından olan temel düzeyde eğitim ve temel düzeyde sağlık hizmeti vermek ülkelerin başlıca hedeflerinden biridir. Bu hususta bir ülkenin eğitim ve sağlık harcamalarının kişi başına düşen dilimi ile o toplumun kalkınmışlık seviyesi hakkında bilgi verdiği değerlendirilmektedir. Bu bilince ulaşmış batılı ülkeler sağlık harcamalarını Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'dan giderek artan oranlarda pay ayırmaya ve bu payı daha etkin kullanmaya başlamışlardır (Aytekin ve Aytekin, 2010:164).

2.2.3.5. Aile Yardımları

Aile yardımları kalemi, aileleri destekleyen harcamaları içerir (tek kişilik hane halkları hariç). Bu harcama genellikle çocuk yetiştirme maliyetleriyle veya diğer bakmakla yükümlülerin desteğiyle ilgilidir. Analık ve ebeveyn izni ile ilgili harcamalar, aile nakit yardımı alt kategorisi altında sınıflandırılır. Bu programa (Adema ve Ladaque, 2009:18):

- Aile yardımı: Çalışan vatandaşlar için ailelerine çocuk parası veren Belçika kamu programı,
- Analık ve Ebeveyn Yardımı: Finlandiya'da doğum durumunda gelir bakımının sosyal güvenlik programı,
- Çocuk Bakımı (okul öncesi eğitim): Çocuklar için gündüz bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetleri programı, örnek verilebilir.

2.2.3.6. Aktif İş Programları

Aktif iş programları, yararlanıcıların kazançlı istihdam bulmalarını artırmayı veya kazanç kapasitesini artırmayı amaçlayan eğitim dışındaki tüm sosyal harcamaları içermektedir. Bu kategori, kamu istihdam hizmetleri ve idaresine ilişkin harcama, işgücü piyasası eğitimi, okuldan işe geçişte gençler için özel programlar, işsizler ve diğer kişiler (genç ve özürlü insanlar hariç) için istihdam sağlamak veya geliştirmek için işgücü piyasası programlarını ve özürllüler için özel programları içerir. Bu programa (Adema ve Ladaque, 2009:18-19);

- Meksika'daki ulusal istihdam hizmeti,
- Avusturya'da kurumsal eğitim,
- Portekiz'de çıraklığın desteklenmesi,

- Yunanistan’da zorluk çeken işletmelerdeki işsiz işçilere destek,
- Yeni Zelanda’daki engelliler için mesleki rehabilitasyon, örnek olarak gösterilebilir.

Aktif işgücü piyasası politikaları işsizlik ödemelerinin ikamesi değildir. “Pasif” olarak nitelenmiş işsizlik ödemeleri gerçekte işsizleri aktifleştiren birçok ögeyi barındırır. Her iki politika grubunun temel işlevleri ve hedeflerinin birbirinden farklı olmasının yanında, işsizlik ödemeleri ve aktif politikalar birbiriyle karşılıklı olarak ilişkilendirilmektedir. Uygulama noktasındaysa bu politikalar birbirini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Ayrıca aktif politikalar mesleki eğitim ve yeniden mesleki eğitim programlarından oluşmamaktadır. Gerçekte aktif politikalar, mesleki eğitim politikalarından farklı olarak birçok farklı işlevleri gerçekleştiren ve farklı nitelikleri bulunan bir dizi programdan oluşmaktadır. Son olarak aktif politikalar işsizliğin sonuçlarını gidermedeki başarısı net ve kesin değildir. Özellikle, sonuçları başarılı olarak kabul görmüş programların çoğunun, ekonomik büyüme dönemlerinde uygulamaya konduğunu belirtilmektedir. Sonuçları itibariyle açık başarısızlıklara sahip aktif programların varlığı da göz ardı edilmemelidir (Kapar, 2006:368).

2.2.3.7. İşsizlik Harcamaları

İşsizlik harcamaları, işsizliğe karşı yapılan tüm nakit harcamaları kapsamaktadır. Bu harcama kalemi, kamu kaynaklarını kullanmayan teşebbüsün faaliyetlerini durdurması ya da kesmesiyle kendilerine ait herhangi bir hata olmadan işten atılan insanlara işten çıkarma tazminat ödemelerini ve bu ödeneklerin ödenmesi durumunda standart emeklilik yaşına gelmeden önce işsiz kalanlara gerçekleştirilen ödemeleri kapsar. Bu programa (Adema ve Ladaque, 2009:19);

- İşsizlik hakkı bulunan Avusturya işsizleri için “Yeni başlangıç yardımı”
- İtalya’da Ulusal Sosyal Güvenlik Kurumu’ndaki emek piyasası için erken emeklilik, örnek gösterilebilir.

İşsizlerin yaşam standardını gösteren değişken işsizlik sigortasıdır. İşsizlik sigortası kendi isteği dışında işini kaybeden bireylere uğradıkları gelir kaybını kısmen de olsa karşılayan, sigorta temeli işleyen bir sigorta koludur. Refah devleti

uygulamaları beraberinde kamunun genişlemesini getirmiş ve dolayısıyla, bizatihi devlette ve devletin kurmuş olduğu KİT'ler vasıtasıyla istihdam oranlarını arttırmıştır. İşsizliğe yönelik olarak, sosyal güvenlik uygulamaları genişletilmiş, işsizlik sigortası, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerin alanı genişlemiştir (Andaç, 2010:57-58).

Bireylerin asgari geçim şartlarını sağlamaları, toplumun refah seviyesinin artması ve özellikle de işsizlik sorununun çözülmesi açısından işsizlik harcamaları çok önemli olmaktadır. Yoksul vatandaşların ve işsizlerin ekonomik ve sosyal hayata katılımını sağlayan bu yardımlar toplumsal eşitsizlikleri giderici ve ülke ekonomisine faydalı olacak şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Böylece söz konusu bireyler hem ekonomik hem de sosyal hayata katılmaları sağlanabilecektir.

2.2.3.8. Konut Harcamaları

Barınma ihtiyacı, bireylerin temel sosyal ihtiyaçlarından biridir. Bu bağlamda konut politikaları, zor durumda olan bireylerin sağlıklı bir ortamda barınma ihtiyaçlarını kendi bütçelerine uygun bir şekilde karşılayabilmeleri amacıyla oluşturulan politikaların tümüdür. Sosyal konutun amacı, her aileyi ekonomik durumuna uygun, ekonomik olarak karşılayabileceği fiyatta, sağlık, güvenlik ve huzur sağlayacak meskenlere kavuşturmasıdır (Erdal, 2012: 107).

Konut yardım politikaları 1930'larda uygulamaya konmaya başlamıştır. Ancak hedefler, aile ve konut politikalarının zamanla değişime uğraması nedeniyle farklılaşmıştır. Konut yardımlarının şuan ki uygulama amaçlarından biri ekonomik olarak zor durumda olan hane halklarının elverişli konut şartlarında hayatını sürdürmesini sağlamaktır. Bu yardımdan en çok faydalanan kesimler, yalnız yaşayan anne-baba ile aile sorumluluğunu kadınların üstlendiği ailelerdir. Konut yardımları esas itibariyle amacı yoksulluğu azaltmak olan İsveç sosyal politikalarının bir aracıdır. Uluslararası karşılaştırmalarda İsveç refah devleti yoksulluğu azaltma hususunda en etkili devletlerden biri olarak görünmektedir. Konut yardımları üç şekilde gerçekleşmektedir (Kangas ve Palme, 2005: 33):

- Gelire göre konut yardımı. Bu yardım yaşa, gelire, ev giderlerine ve çocuk sayısına göre farklılık arz etmektedir.

- Konut yardımının tamamlayıcısı olarak kira tamamıyla sosyal yardım kapsamında tutulmaktadır.
- Maaş alanlar için gelire göre ek konut yardımı.

Düşük gelir ve çocuklar bu yardımdan yararlanma konusunda bir değerlendirme kıstasıdır. Bu yardımdan faydalananların büyük bir kısmı yalnız yaşayan anne ve babalardan oluşmaktadır. Bu yardımdan 29 yaşında yararlananların 2/3'si öğrencilerden oluşmaktadır (Erdal, 2012:214).

Ayrıca, bu başlık altında kaydedilen harcama kalemleri bireye konut masraflarına yardımcı olmak için kira sübvansiyonları ve diğer faydaları içerir. Buna konut masraflarına destek olmak için kiracıların ayırdığı doğrudan kamu sübvansiyonları dahildir. Çünkü buradaki faydalar tahsis edilmiş nakit ile ilgilidir. Ödemeler sözleşmeye göre aynı yardımlar olarak sınıflandırılırlar (Adema ve Ladaque, 2009:19).

2.2.3.9. Diğer Sosyal Politika Alanları

Özel bir koşulla korunan ilgili program ölçeğinin dışında bulunan birçok insan için çeşitli sebepler içeren sosyal harcamalardır (hem maddi hem manevi olarak). Sosyal harcamalar kategorisinde göçmenler, mülteciler ve yerliler ayrı bir şekilde gösterilmiştir. Son olarak, diğer kategorilerle nitelendirilmeyen herhangi bir sosyal harcama, diğer alt kategorileri içerir (Adema ve Ladaque, 2009:20).

3. SOSYAL HARCAMALARIN DEVLET BORÇLANMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde sosyal harcamaların kamu borçlanması üzerinde etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Analizden önce bu alandaki literatüre yer verilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılacak veri setleri, zaman aralıkları ve elde edildikleri kaynaklar açıklanmıştır. Son olarak ise analiz için seçilen yöntemlerin teorik açıklamaları yapıldıktan sonra ise OECD üye ülkeleri çerçevesinde elde edilen analizin sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Devlet Borçlanması ve Sosyal Harcamalar Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür

Ceylan ve Durkaya (2017), yaptıkları çalışmada 1989-2014 yılları arasında Türkiye’de dış borç stoku ile eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde dış borç ile kamu sağlık yatırımları ve eğitim yatırımları arasında uzun dönemli pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lee (2017), yaptığı çalışmada 1980-2014 yılları verilerini kullanarak 34 OECD ülkesinde sosyal harcamaların kamu borcu üzerinde etkisini panel veri yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, kamu borcundaki artışın sosyal harcamalardan kaynaklanmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bıyıklıoğlu (2014), yaptığı çalışmada 1980-2010 yılları arasında Türkiye’de iç borçlar ile sosyal harcamalar arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada elde ettiği bulgulara göre, iç borçlanmada meydana gelebilecek bir artışın sosyal harcamalar üzerinde ters yönde bir etkiye sahip olacağı sonucuna varmıştır.

Fosu (2007), yaptığı çalışmada 1975-1994 yılları arasında 5 yıllık panel verilerini kullanarak 35 Afrika ülkesinde dış borçlanma ile eğitim harcamaları arasında ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, dış borç kısıtının eğitim harcamalarını azaltıcı yönde etkilediğini ancak dış borç servisinin etkisinin ise oldukça düşük olduğunu göstermiştir.

Dessy ve Vencatachellum (2007), yaptıkları çalışmada 1989-2003 yılları arasında Afrika ülkelerine verilen borç ödemelerinin, sosyal hizmetler harcamalarına etkisini incelemiştir. Çalışmada elde ettikleri bulgulara göre, Afrika'nın borçla elde ettiği fonlar, kamu eğitim ve sağlık alanlarına ayrılan kaynakları pozitif yönde etkilemektedir.

Hepp (2005), yaptığı çalışmada 1998-2001 yılları arasında kamu borcunun sağlık harcamaları üzerine etkisini analiz etmiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, bazı gelişmekte olan ülkelerde borcun sağlık harcamalarını arttırmada etkili olduğu, HIPC ülkelerinde ise (aşırı borçlu yoksul ülkeler) borcun sağlık harcamalarını belli aralıkta çok az etkilediği veya etkilemediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Raisova vd (2016), yaptığı çalışmada 1993- 2015 yılları verilerini kullanarak Çek Cumhuriyeti'nde sosyal harcamaların artan borçluluk oranına etkisi incelenmiştir. Çalışmada elde ettikleri bulgulara göre sosyal harcamaların borçlanmayı arttırıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Thomas (2006), yaptığı çalışmada borç azaltma ve bağışların düşük gelirli ülkelerde sosyal harcamalar üzerinde etkisini incelemiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, borçlardaki azalmalar sosyal harcamaların artmasına yardımcı olurken, bağışlar ile sosyal harcamalar arasında bir ilişki tespit edememiştir.

Serieux ve Sam (2001) yaptıkları çalışmada 1970-1999 yılları verilerini kullanarak 53 alt ve orta gelirli ülkeler için borç servis yükündeki artışları incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri sonuca göre, aşırı borç yükünün büyüme azaltıcı etkileri olduğunun ve bu durumun ise bütçe kısıtı nedeniyle beşeri sermayenin azalmasına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lora ve Olivera (2007) yaptıkları çalışmada 1985 - 2003 yılları verilerini kullanarak 50 ülke için panel veri analizi yardımıyla toplam kamu borçlarının sosyal harcamalar üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre, kamu borçlanmasında meydana gelen artışların sosyal harcamaları azalttığı şeklindedir.

Clements vd. (2003), yaptığı çalışmada 55 düşük gelirli ekonomi için borç servisinin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre, borç servisinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, yazarlar borç servisinde meydana gelen artışın, daha fazla kaynağın borç ödemelerine tahsis edilmesi dolayısıyla sosyal ve fiziki yatırımların azalmasına neden olduğuna dikkat çekmişlerdir.

3.2. Panel Veri Analizinde Seçilen Yönteme İlişkin Açıklamalar

Panel veri; bireyler, ülkeler, firmalar, hane halkları gibi birimlerin sahip olduğu yatay kesit gözlemlerin belli bir zaman aralığında bir araya getirildiği verilerdir. Panel veride “birim” ifadesi bir bireyi, hane halkını, firmayı, sektörü vb. ifade etmek için kullanılmakla birlikte, panel veri N sayıda birim ve her bir birime karşılık gelen T sayıda gözlemden meydana gelmektedir. Her bir birim, bir zaman serisine karşılık gelmektedir. Zaman aralığına sahip yatay kesit serilerin kullanılarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi denilmektedir (Tatoğlu, 2005:13).

3.2.1. Panel Veri Avantaj ve Dezavantajları

Ekonomik araştırmalarda panel veri setlerinin kullanılmasının pür yatay kesit ya da pür zaman serisi verilerine kıyasla birçok faydaları vardır. Panel verilerin temel avantajı yatay kesit birimler arası davranış farklılığının modellenmesinde araştırmacıya esneklik sağlamasıdır (Greene, 2003:284).

Panel veri, T sayıda gözlemden oluşan zaman serisi verileri veya N sayıda gözlemden oluşan yatay kesit verilerine göre daha az çoklu doğrusal bağlantıyı, daha fazla değişkenliği ve daha fazla serbestlik derecesini barındırır. Bu nedenlerden dolayı panel verinin iktisadi tahminlerinin verimliliği daha yüksektir (Hsiao, 2005:146).

Panel veri modellerinde gecikmeli değişkenlerin analize katılması, daha geniş bir uygulama alanı bulmasını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle panel veri modelleri kullanılarak yapılacak bir ekonometrik analiz diğer metotlarla yapılacak analizlere kıyasla daha dinamik bir yapıda tahmin gerçekleşmesini sağlayacaktır (Matyas, 1996:26).

Panel veriler taşıdıkları üstünlüklere rağmen bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin başında, veri toplama zorluğu gelmektedir. Uzun zaman serisi ve geniş bir kesit boyutuna sahip panel verilerin toplanması, diğer veri setlerine kıyasla daha zor olmaktadır (Atalay, 2007:46). Panel veri analizlerinde karşılaşılan bazı güçlükler aşağıda gösterilmiştir.

- *Kısa zaman serisi boyutu*: Panel verilerle çalışılması durumunda karşılaşılabilecek sorulardan birisi, bu tür verilerin zaman boyutunun kısıllığıdır. Bu durumda zaman boyutunu artırma yoluna gidilmesi, verilerin yıpranma payının artmasını sağlamakta ve özellikle sınırlı nitel bağımlı değişkenli modellerde hesaplama zorluklarının meydana gelmesine sebep olmaktadır (Baltagi, 2004:7).

- *Yatay kesit bağımlılık*: Ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını hesaplamaya dahil etmeyen ülkeler ve bölgelerin uzun zaman serisi şeklinde ele alınan makro panelleri hatalı çıkarımlara sebep olabilmektedir. Bu sebepten ötürü yatay kesit bağımlılığın sonuçlar üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Alternatif panel durağanlık testleri yatay kesit bağımlılığı dikkate almaktadır (Baltagi, 2005:8).

- *Seçicilik problemleri*: Hem yatay hem de panel verilerde sıkça gözlenen diğer sapma anakütleden alınan örneklemin rassal bir yapıya sahip olmamasıdır. Kişisel seçicilik, cevap alamama ve aşınma/eksilme nedeniyle meydana gelen seçicilik problem şekilleridir (Baltagi, 2005:7).

3.2.2. Panel Veri Regresyon Modelleri

Panel verilerin kullanılmasıyla oluşturulacak model aşağıdaki şekilde gibidir.

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (3.1)$$

Burada t zamanı, N ise birimleri ifade etmektedir. Y değişkeni, bir zaman aralığından ardışık zaman aralığına ve birimden birime farklı değerler alan bağımlı bir değişken olduğunda, zaman periyodu için t, kesit boyutu için i olmak üzere iki alt indisle gösterilmektedir. Bu genel model, sabit ve regresyon

parametrelerinin her zaman aralığında her bir birey için ayrılmasına müsaade etmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007:37).

Doğrusal modeldeki, katsayılar her birim ve zaman periyodu için tahmin edilmekte ancak parametre sayıları gözlem büyüklüğünü aştığı için model tahmin edilememektedir. Doğrusal panel veri modellerinin tahmin edilebilmesi hata terimleri özelliklerine veya katsayıların alabileceği değerler üzerine bir takım varsayımlarda bulunarak oluşturulacak modellerle mümkündür. Bu nedenle takip eden kısımlarda bu modeller temel özellikleriyle birlikte açıklanacaktır.

3.2.2.1. Klasik Model

Panel veri analizinin temel görüntüsünü oluşturan klasik regresyon modeli incelenirse;

$$Y_{it} = \alpha + \beta' X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.2)$$

Burada Y_{it} bağımlı değişken, X_{it} açıklayıcı değişkenler seti, β' eğim katsayıları, ε_{it} hata terimleri vektörü ve α sabit kesişim katsayısıdır. i modelde yer alan grup sayısını ($i=1, \dots, n$) ve t her bir gruba ait uzunluğu ($t=1, \dots, T$) ifade etmektedir.

Yukarıdaki 3.2. nolu denklemde gösterilen bu modelde her bir gruba (ülkeye) ait spesifik etkileri yansıtan kukla değişkenleri barındırmaksızın bütün grupların verileri bir havuzda (pool) toplanmakta ve açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkenlere karşı etkileri analiz edilmektedir (Yalçın, 2005:44).

Denklem (3.1) ile gösterilen modelde katsayılar farklı birimler için farklı zaman aralıklarında farklı değerler almaktadır. Böyle bir durum tahmin edilen parametre sayısının kullanılan gözlem sayısını aşmasını sağlamakta, yani model tahmin edilememektedir. Bu olumsuzluk nedeniyle panel veri uygulanarak yapılan çalışmalarda daha çok katsayıların değişilebilirliği ve hata terimlerinin özellikleri ile ilgili farklı varsayımlarda bulunularak farklı modeller elde edilebilmektedir. Farklı varsayımlarla elde edilen modeller "sabit etkili ve tesadüfi etkili" modellerdir. Her iki modelde de, u_{it} hatalarının tüm zaman periyotlarında

ve tüm bireyler için bağımsız ve $N(0, \sigma_e^2)$ şeklinde dağıldığı varsayılmaktadır (Griffits vd., 1993:571-573).

3.2.2.2. Sabit Etkili Model

Panel veri analizinde kullanılan iki ana modelden birisi olan Sabit etkiler Modeli(Fixed Effect Model=FEM), katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellerdir. Bu modelde yatay kesit birimleri arasındaki farklar sabit terimdeki farklılıklar ile ifade edilmekte ve panel veri modeli kukla değişkenler aracılığıyla açıklanmaktadır. Bu nedenle model aynı zamanda Kukla Değişkenli En küçük Kareler modeli olarak da bilinmektedir. Ayrıca eğim katsayılarının sabit olduğu varsayılan sabit etkiler modelinde bireyler, hane halkları, firmalar gibi birimler arasındaki farklılıkların yardımıyla temsil edileceği varsayılmaktadır. Burada sabit etki ile kastedilen birimler (bireylerin, hane halklarının, firmalarının vb.) göre değişebileceği fakat zamana göre sabit kalacağını ve değişmeyeceğini ifade etmektedir (Greene, 2003:285).

Sabit etkiler modelinin genel formülasyonu, birimler arasındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarda yakalanabildiği varsayımına dayanmaktadır. Bu durum panel veri modelinin kukla değişken yardımıyla tahmin edilmesinin nedenidir. 3.3'nolu model ele alındığında,

$$\beta_{1it} = \beta_1 ; \beta_{2it} = \beta_2 ; \beta_{3it} = \beta_3 \quad (3.3)$$

olduğu varsayılmaktadır. Burada sadece sabit parametre farklılaşmakta ve sabit terim zamana göre değil ama kesit bazında değişiklikler göstermektedir. Başka bir ifadeyle zaman kısıtı sabit tarafından korunmasına rağmen bireyler arasındaki davranışlarda farklılıklar gösterdiği ifade edilmektedir. 3.3' nolu model;

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + e_{it} \quad (3.4)$$

haline gelir. Bu modelde β_{1i} ifadesi açılarak yeniden yazılırsa,

$$y_{it} = \beta_{1i} D_{1i} + \beta_{2i} D_{2i} + \dots + \beta_{1N} D_{Ni} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + e_{it} \quad (3.5)$$

$$= \sum_{j=1}^N \beta_{1j} D_{ji} + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{it} + e_{it} \quad (3.6)$$

elde edilir. Burada N birey ve K-1 tane açıklayıcı değişken vardır. Ayrıca;

$$D_{i1} = \begin{cases} 1, & i = 1 \\ 0, & \text{Diğer Durumlar} \end{cases}, \dots, D_{iN} = \begin{cases} 1, & i = N \\ 0, & \text{Diğer Durumlar} \end{cases}$$

Bu modelde, sabit katsayı bulunmadığından N sayıda birim arasındaki farklılık N sayıda kukla değişken yardımıyla analiz edilmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007:38).

Sabit etkiler modelinin bazı dezavantajları bulunmaktadır. Bunlardan ilki çok sayıda yatay kesitin var olmasından dolayı (kukla değişken kullanılmasından ötürü) serbestlik derecesi kaybı ortaya çıkmasıdır. Bu durum, değişkenlerin varlığı nedeniyle çoklu bağlantı problemi ve yapay değişken tuzağı gibi modelin tahmin edilmesini sorunlu duruma sokan nedenler meydana getirebilmektedir. Bir diğer dezavantajı ise bu tahmincinin zamana göre değişmeyen bazı değişkenlerin etkilerini yakalayamamasıdır. Örneğin; cinsiyet, ırk, uzaklık vb. gibi. Bu durum sorun yaratan parametrelerin oluşmasına zemin hazırlamakta ve özellikle zamana göre sabit gözlenemeyen etkilerin bağımsız değişkenlerle ilişkisinin bulunması parametrelerin dışlanan değişken nedeniyle tutarsız ve sapmalı olmasına neden olmaktadır. Bu durumdan kaçınmak için a_{it} rassal olarak varsayılmalı ve a_{it} ve y_{it} bağımsız (korelasyon yok) olması gerekmektedir. Bu amaçla bu etkilerin sabit olduğu varsayılmıştır. Bu değişkenler kesit için ortalamadan sapmalar dönüşümü kullanılarak ortadan kaldırılabilir (Tarı, 2010:488).

Sabit etkiler modelinin en önemli avantajı ise tahmincilerin bireysel etkilerle korelasyon barındırması halinde bile tutarlı tahminci özelliğe sahip olmasıdır (Tarı, 2010:488).

3.2.2.3. Rassal Etkiler Modeli

Uygulamada açık olan Sabit Etkiler Modelinde eğer birden fazla kesit söz konusu ise serbestlik derecesi kaybı söz konusudur ve bu açıdan modellenmesi kolay değildir (Gujarati, 2004:647). Bu durumun temel sebebi Sabit Etkiler Modelinin çok fazla sayıda parametre içermesidir ve eğer bireysel etkiler rassal varsayılırsa serbestlik derecesi kaybı önlenir (Baltagi, 2005:14).

Rassal etkiler modeli şu şekilde açıklanabilir. 3.4'nolu modelde β_{1i} tesadüfi değişken olarak kabul edilip,

$$\beta_{1i} = \bar{\beta}_1 + \mu_i \quad (3.7)$$

şeklinde modellenmektedir. $\bar{\beta}_1$ anakütle ortalama sabiti olup bilinmeyen parametredir ve μ_i , birey davranışlarındaki bireysel farklılıkları dikkate alan gözlenemeyen tesadüfi hatalardır. μ_{it} 'ler birbirinden ve e_{it} 'lerden bağımsızdırlar. 3.7'nolu eşitlik 3.4'nolu modelde yerine konulursa;

$$Y_{it} = (\bar{\beta}_1 + \mu_i) + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it} \quad (3.8)$$

$$= \bar{\beta}_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + (e_{it} + \mu_i) \quad (3.9)$$

elde edilir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007:38). 3.9 numaralı denklemde ifade tesadüfi etkiler modelinin genel bir biçimi olup $(e_{it} + \mu_i)$ teriminden dolayı “Hata Bileşenleri Modeli” veya “Hata Ögeleri Modeli” olarak da isimlendirilmektedir. e_{it} bütün hataları gösterirken μ_i bireysel hatayı yani birim farklılıkları ve zamana göre birimler arasındaki farklılığı gösterir (Tatoğlu, 2013:104).

3.2.2.4. Model Seçiminde Kullanılacak Testler

Panel veri modellerinin seçiminde F testi klasik model ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapılırken kullanılmaktadır. Hausman Testi ise sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında seçim yapılırken kullanılmaktadır.

3.2.2.4.1. F Testi

Panel veri analizinde klasik modelin mi sabit etkiler modelinin mi kullanılacağına karar verilebilmek için F testi uygulanmaktadır. F testinde boş hipotez havuzlanmış en küçük kareler yöntemi etkindir şeklinde kurulurken, alternatif hipotez ise havuzlanmış en küçük kareler yöntemi değil sabit etkiler modeli etkilidir şeklinde kurulmaktadır.

Sınırlı F testi istatistiği ise aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır:

$$= F_{(N-1, NT-N-k)} = \frac{(R_{SE}^2 - R_H^2)/(N-1)}{(1-R_{SE}^2)/(NT-N-k)} \quad (3.10)$$

Yukarıdaki formülde R_{SE}^2 sabit etkiler modelinin belirlilik katsayısını, R_H^2 havuzlanmış modelin belirlilik katsayısını, T her bir yatay kesite ait gözlem sayısını, N yatay kesit sayısını ve k açıklayıcı değişken sayısını ifade etmektedir. Elde edilen F istatistiğinin F tablo değerinden büyük olması durumunda boş hipotez (H_0) reddedilecektir. Bu durumda da sabit terimin birimler arasında farklı olduğu kabul edilmektedir (Asteriou ve Hall, 2007:347).

3.2.2.4.2. Breush ve Pagan LM Testi (Lagrange Multiplier)

Model seçiminde kullanılan bir diğer testte Breush ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM (Lagrange Multiplier) testidir. OLS yöntemiyle hesaplanan hata terimi varyanslarının sıfırdan farklı olup olmadığının sınanmasına dayanan bu testte hipotezler;

$$H_0: \sigma_{\epsilon}^2 = \sigma^2$$

$$H_0: \sigma_{\epsilon}^2 \neq \sigma^2$$

şeklinde oluşmaktadır. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda rassal etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılır. Testin gerçekleşmesi için kullanılan istatistik;

$$LM = \frac{nT}{2(T-1)} \left[\sum_{i=1}^n \frac{(\sum_{t=1}^T \epsilon_{it})^2}{\sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^n \epsilon_{it}^2} \right]^2 \quad (3.11)$$

olarak tanımlanmıştır (Greene, 2000:572). Hesaplanan istatistiki değerin tablo değerinden büyük olması durumunda H_0 reddedilir ve tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu varsayılır. Hesaplanan istatistiki değerin tablo değerinden küçük olması durumunda ise H_0 kabul edilir ve tesadüfi etkiler modelinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılır (Greene, 2000:573).

3.2.2.4.3. Hausman Testi

Birim veya birim ve zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani tesadüfi etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerden bağımsız olduğu hipotezin geçerliliği, Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile analiz edilebilmektedir (Greene, 2003:302). Hausman testinin hipotezleri aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$H_0: E(u_j \setminus \vec{x}_{i,t}) = 0 \quad \text{birey ve zaman etkileri tesadüfidir.}$$

$$H_1: E(u_j \setminus \vec{x}_{i,t}) \neq 0 \quad \text{birey ve zaman etkileri sabittir.}$$

Burada $\vec{x}_{i,t}$, açıklayıcı değişkenler vektörüdür. Yokluk hipotezinin reddedilmesi tesadüfi etki modeline karşı sabit etki modelinin kabul edilmesi anlamını taşır. Bu test istatistiği şu şekilde yazılabilir.

$$H = (\hat{\beta}_{TE} - \hat{\beta}_{SE})' \Sigma_{SE} \Sigma_{TE}^{-1} (\hat{\beta}_{TE} - \hat{\beta}_{SE}) \quad (3.12)$$

Bu eşitlikte TE indisi tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini, SE indisi ise sabit etkiler modelinin tahmincilerini ifade etmektedir. (Σ_{SE} ve Σ_{TE}) ise modellerinin kovaryans matrisini göstermektedir. H_0 hipotezi reddedilemezse, tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu tahmin kabul edilir (Tatoğlu, 2005:50).

3.2.3. Panel Veri Durağanlık Testleri

Bir zaman serisinin uzun dönemde sahip olduğu özellikleri tespit ederken, serinin bir önceki dönemde aldığı değer ile bu dönemi ne şekilde tespit ettiğini incelememiz gerekmektedir. Seriyi iyi analiz edebilmek için, her dönemde aldığı değerlerin daha önceki dönemdeki değeriyle olan regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bu nedenle, durağanlık analizi yöntemi ile serilerin birim kök içerip içermedikleri tespit edilmektedir (Tarı, 2014:387).

Panel veri analizinde serilerin birim kök içerip içermedikleri literatürde farklı durağanlık testleri kullanılarak araştırılmaktadır. Bu bağlamda, Levin; Lin; Chu (2002), Im; Pesaran; Shin (2003), Harris ve Tzavalis, (1999), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) ve Hadri (2000) paneldeki yatay kesitler arasında bağımlılığın varlığına dayalı olarak çeşitli durağanlık testleri geliştirmişlerdir

(Baltagi, 2005:239). Çalışmada, bu testlerden sıklıkla kullanılan LLC (Levin-Lin-Chu), IPS (Im-Pesaran-Shin), PP ve ADF (Augmented Dickey- Fuller) testleri kullanılmıştır.

3.2.3.1. Levin-Lin-Chu Birim Kök Testi

Levin, Lin ve Chu(2002), bireysel birim kök testlerinin, alternatif hipoteze karşı sınırlı güce sahip olduğunu ve bununla birlikte dengeden son derece kalıcı sapmalar meydana geleceği iddiasında bulunmuşlardır. Bu durum özellikle küçük örneklemelerde görülmektedir. LLC, bireysel birim kök testlerine göre her yatay kesit için daha güçlü bir birim kök testi önermesinde bulunmaktadır. Bu testte sıfır hipotezi, tüm bireysel zamanların birim kök içerdiğini belirtmekten alternatif hipotez ise her bir zaman serisinin durağan olduğunu belirtmektedir (Baltagi, 2005:240). Testin ana hipotezi aşağıdaki şekildedir;

H_0 : Seriler Bireysel Birim Kök İçermektedir.

H_1 : Seriler Bireysel Birim Kök İçermemektedir:

Bu hipotezin testi için sabitsiz, sabitli (birim etkiler) ve sabitli- trendli olmak üzere üç farklı model oluşturulmuştur (Öksüzkaya, 2013:21).

$$\text{Model 1: } \Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + \mu_{it} \quad (3.13)$$

$$\text{Model 2: } \Delta Y_{it} = \alpha_{0i} + \rho Y_{it-1} + \mu_{it} \quad (3.14)$$

$$\text{Model 3: } \Delta Y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1it} + \rho Y_{it-1} + \mu_{it} \quad (3.15)$$

Model 1, homojen paneli; Model 2, birim etkileri son olarak Model 3 ise birim etkileri ve trendleri barındırmaktadır. LLC Testinin dayalı olduğu temel denklem ise aşağıdaki şekildedir (Tatoğlu, 2013:200);

$$\Delta Y_{it} = \rho Y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{\pi_i} \theta_{iL} \Delta Y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \mu_{it} \quad (3.16)$$

3.16 numaralı denklemde bulunan d_{mt} determinist değişkeni, α_{mi} ise katsayı vektörünü ifade etmektedir. ΔY_{it} ve Y_{it-1} , $\Delta Y_{it} - L$ 'nin üzerine ayrı ayrı regresyon uygulanır ve buradan kalıntılar bulunur. Burada L (L=1,2,3.....Pi)

optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir (Öksüzkaya, 2013:22). Denklemdaki pi değeri bilinmediği için test hesaplanırken üç adımlı bir prosedür uygulanmaktadır. Birinci adımda paneldeki her bir seri için ayrı ayrı ADF regresyonu uygulanmaktadır. İkinci adımda her bir seri için uzun dönem ve kısa dönem standart hata oranları tahmin edilmekte ve üçüncü adımda ise havuzlanmış t istatistiği hesaplanmaktadır.

3.2.3.2. Im, Pesaran ve Shin (IPS) Birim Kök Testi

LLC testi sadece homojen yatay kesitlerin birim kök sınavasını gerçekleştirmesinden ötürü kısıtlı bir testtir. IPS (2003) testi ise yatay kesitlerin heterojenliğine izin veren, bireysel birim kök testi istatistiklerinin ortalamasıyla hesaplanan seçenек bir birim kök testidir (Baltagi, 2005:242). Im, Pesaran, Shin (2003) testi modeli aşağıdaki gibidir (Asteriou ve Hall, 2007:368);

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i Y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^n \theta_k \Delta Y_{i,t-k} + \delta_{it} + u_{it} \quad (3.17)$$

(3.17) numaralı denklemde trend çıkarıldığı zaman sabitli model elde edilmektedir. Burada $i=1,2,3,\dots,N$ ve $t= 1,2,\dots,T$ olacaktır. Bu testte sıfır hipotezi “bütün i’ler (yani yatay kesit birimler) için $\rho_i = 0$ ” şeklinde kurulurken; alternatif hipotez ise “en az bir i için $\rho_i < 0$ ” şeklinde kurulur. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda ise serilerden en az bir ya da bir kaçının durağan olduğu sonucuna ulaşılır (Çetin ve Ecevit, 2010:174).

3.2.3.3. CHOI Birim Kök Testi

Choi (2002) panel birim kök testi, yatay kesit bağımlılığının bulanabilmesi için hata bileşenleri modelini kullanmaktadır. Bu test, yatay kesit korelasyonu ve belirleyici bileşenlerin trendden ayrıştırılmasının Genelleştirilmiş EKK (Generalized Least Squares, GLS)’ya dayandırılarak uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Bu sonuçlar $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ ardışık asimptotik olarak elde edildiği varsayımına dayanmaktadır (Choi, 2002:2-4).

Testin temel hipotezi aşağıdaki gibidir

$$H_0 = \sum_{i=1}^N \alpha_{i1} = 1 \text{ panel verinin birim kök içerdiğini,}$$

$H_A = \sum_{i=1}^{pi} \alpha_{il} < 1$ panel verinin birim kök içermediğini test etmektedir (Choi, 2002:4).

Bu hipotezin testi için uygulanacak model aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = d_{it} + x_{it} \quad (i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T_i) \quad (3.18)$$

$$d_{it} = \beta_{i0} + \beta_{i1t} + \dots + \beta_{im_i} t^{m_i} \quad (3.19)$$

$$x_{it} = a_i x_{i(t-1)} + u_{it} \quad (u_{it} = I(0)) \quad (3.20)$$

u_{it} sıfırdan birimden entegredir. Modelde y_{it} deterministik ve rassal bileşenlerine ayrıştırılır. Burada zaman serileri, i 'ye bağlı olarak farklı örneklem büyüklüklerine ve stokastik ve stokastik olmayan ögelerin farklı tanımlarını içinde barındırabilir. Modelde özellikle u_{it} değişken varyanslı (heteroskedastic) olabilir. Aynı zamanda bu testte yapısal kırılmalara da yer verilebilir (Choi, 2001:252).

3.2.3.4. Fisher ADF (Maddala ve Wu) Birikim Kök Testi

N tane bağımsız hipotezin anlamlılığını test ederken, literatürde en çok Fisher (1932) tipi test kullanılmaktadır. Bu test prosedürü farklı testlerden gözlemlenen olasılık değerleri (p -değerleri) farklı yollarla birleştirilmesine dayanmaktadır. Eğer test istatistiği sürekli ise, olasılık değerleri $\pi_i = (i=1, \dots, N)$ bağımsız tekdüze $(0,1)$ değişkenlerdir. Fisher'in önerdiği parametrik olmayan test;

$$\pi = -2 \sum_{i=1}^N \ln \pi_i \quad (3.21)$$

şeklinde tanımlanmakta ve $2N$ serbestlik dereceli χ^2 dağılımına sahip olmaktadır (Doğan, 2005:49).

Bu testin olumlu tarafı, IPS testinde olduğu gibi, dengeli panellere ihtiyaç duymamasıdır. Aynı zamanda, bireysel ADF regresyonlarında farklı gecikme uzunlukları kullanılabilir. Fisher testinin bir diğer olumlu tarafı ise elde edilen herhangi bir birim kök testi için uygulanabilmesidir. Olumsuz tarafı ise p değerlerinin Monte Carlo benzetimleri ile elde edilmek mecburiyetinin bulunmasıdır (Maddala ve Wu, 1999:636).

3.2.4. Panel Veri Modellerin Varsayımlardan Sapmalar ve Testleri

Panel veri modellerinde varsayımlardan sapma olarak, değişen varyans (heteroskedasite) ve otokolerasyonun mevcut olduğu durumlar ele alınmaktadır. Panel veri modellerine göre (klasik model, sabit model ve tesadüfi etkiler modeli) farklılık gösteren varsayımlardan sapmalara ait birçok test vardır. Bu nedenle ilgili bölümde sadece çalışmada kullanılan testlere yer verilecektir.

3.2.4.1. Değiştirilmiş Wald Testi

Sabit etkiler modelinde gruplararası değişen varyans probleminin olup olmadığını test etmenin çeşitli yolları vardır. Ancak burada araştırmada kullanılan Wald testi ele alınacaktır. Bu noktada Değişen varyans (Birimlere göre heteroskedasitenin), Değiştirilmiş Wald testi ile sınanması için temel hipotez;

$$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2 \text{ (varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir)}$$

şeklinde kurulmaktadır. Değiştirilmiş Wald istatistiği;

$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)^2}{v_i} \quad (3.22)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Burada $\hat{\sigma}_i^2$, i. yatay kesit birimin kalıntı varyansının tahmincisidir ve aşağıdaki gibi elde edilmektedir;

$$\hat{\sigma}_i^2 = \frac{1}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} v_{it}^2 \quad (3.23)$$

Ayrıca;

$$V = \frac{(T-1)}{T} \sum_{i=1}^T (v_{it}^2 - \hat{\sigma}_i^2)^2 \quad (3.24)$$

eşitliği vardır. W test istatistiği, N serbestlik derecesi ile X^2 dağılımına uymaktadır (Tatoğlu, 2013:208-209).

3.2.4.2. Wooldridge'in Testi

Wooldridge (2002), panel veri modellerinde otokorelasyonu sınamak için H_0 hipotezi “birinci mertebeden otokorelasyon yoktur” şeklinde bir otokorelasyon testi

önermiş. Drukker (2003), yaptığı benzetim sonuçlarıyla bu testin küçük örneklerde de güçlü olduğunu ispatlamıştır (Tatoğlu, 2013:206).

Wooldridge'nin testinde, birinci farklar modelinden elde edilen kalıntılar kullanılmaktadır. Bilindiği gibi birinci fark almak birim etkilerle birlikte sabit parametreyi ve zaman değişmezi değişkenleri de modelden düşürmektedir. Genel bir panel veri modelinin birinci farkları aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$(Y_{it} - Y_{it-1}) = (X_{it} - X_{it-1})\beta + (u_{it} - u_{it-1})$$

$$\Delta Y_{it} = \Delta X_{it}\beta + \Delta u_{it} \quad \Delta u_{it} = e_{it} \quad (3.25)$$

Öncelikle (3.25) numaralı denklemde birinci farklar modeli tahmin edilmekte ve buradan kalıntılar (e_{it}) elde edilmektedir. Daha sonra, regresyonun tahmininden elde edilen kalıntıların e_{it} , gecikmeli değerleri ile regresyonu alınmaktadır. Wooldridge, u_{it} birinci mertebeden otokorelasyonlu değilse, $corr(e_{it}, e_{it-1}) = -0.5$ olduğunu ispatlamıştır. Bu bilgi ve kalıntı regresyonu kullanılarak ve gecikmeli kalıntıların parametrelerinin -0.5'den farklılığı F ya da daha dirençli olan Wald test kullanılarak test edilmektedir. Eğer katsayı 0.5'den farklı ise u_{it} birinci mertebeden otokorelasyonludur (Tatoğlu, 2013:206).

3.2.5. Varsayımdan Sapmaların Düzeltilmesi

Değişen varyans ve otokorelasyon durumlarında hata teriminin varyans kovaryans matrisi (Ω) birim matrise eşit olmamaktadır. Diğer bir ifade ile

$E(u_{it}u'_{it}) = \sigma_u^2 I_t$ eşitliği yerine $E(u_{it}u'_{it}) = \sigma_u^2 \Omega_t$ eşitliği geçerlidir. Bu durumda otokorelasyon ve değişen varyans yokken;

$$Var(\hat{\beta}) = E[(X'X)^{-1}X'u u'X(X'X)^{-1}] \quad (3.26)$$

$$= \sigma^2 (X'X)^{-1} X'X(X'X) \quad (3.27)$$

$$= \sigma^2 (X'X)^{-1} \quad (3.28)$$

biçiminde ifade edilebilen varyans kovaryans matrisi, değişen varyans ve otokolerasyon durumlarının en az bir tanesinin varlığında;

$$\text{Var}(\hat{\beta}) = E[(X'X)^{-1}X'u'u'X(X'X)^{-1}] \quad (3.29)$$

$$= \sigma^2(X'X)^{-1}X\Omega X(X'X) \quad (3.30)$$

$$= \sigma^2(X'X)^{-1} \quad (3.31)$$

şeklinde olmaktadır. Bu durum büyük örneklerde çalışıldığında tutarsızlığa neden olmamakta, ancak etkinliği etkilemektedir. Diğer bir ifade ile, varyanslar ve dolayısıyla standart hataların, t ve F istatistiklerinin R²'nin ve güven aralıklarının geçerliliği etkilenmektedir. Bu nedenlerle modelde değişen varyans ve otokolerasyon durumlarının en az bir tanesi varsa, ya parametre tahminlerine dokunmadan standart hatalar giderilmeli (direnci standart hatalar elde edilmeli) ya da varlıkları durumunda uygulanabilir yöntemlerle tahmin yapılmalıdır (Tatoğlu, 2013: 241-242).

Panel veri regresyon modellerinde ortaya çıkan değişen varyans ve otokolerasyon problemlerini düzeltmek için yöntem olarak; Huber (1967), Eicker (1967) ve White (1980) Tahmincisi, Arellano (1987) Froot (1989) ve Rogers (1993) tahmincisi, Wooldridge (2002) Tahmincisi, Newey-West (1987, 1994) Tahmincisi, Anselin (1988) En Çok Olabilirlik Tahmincisi, Parks (1967) - Kremanta (1986) Tahmincisi, Beck-Katz (1995) Tahmincisi ve Driscoll-Kraay (1998) Tahmincisi kullanılabilir. Bu yöntemler varsayımdan sapmaların neler olduğuna, ayrıca sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahminine göre farklılık göstermektedir (Teyyare, 2013:198). Bu başlık altında çalışmada elde edilen sonuçlarla bağlantılı olarak sabit etkiler modeli için kullanılan Wooldridge (2002) Tahmincisi yöntemine yer verilecektir.

Wooldridge (2002), Huber, Eicker ve White tahmincilerini Ω matrisinin bilindiği ve diagonal olmadığı varsayımı altında, bir başka ifade ile sadece heteroskedasite ve otokorelasyonun var olduğu durumlar için geliştirilmiştir. Bu tahminci de izin verilen otokorelasyon türü, hata terimlerinin birimler içinde korelasyon barındırması, fakat birimler arasında korelasyon barındırmamasıdır (Tatoğlu, 2013:249).

3.3. Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisinin Statik Panel Yöntemiyle Analizi

Bu başlık altında ilk olarak veri seti ve modeller gösterilecektir. İkinci aşama olarak araştırmada kullanılan değişkenlerin birim kök testleri değerlendirilecektir. Üçüncü aşamada model seçiminde kullanılan F Testi ve Hausman Testi sonuçları incelenecektir. Dördüncü aşamada varsayımdan sapmaların test sonuçları verilecektir. Bu bölümün en sonunda ise model tahmini ve regresyon sonuçları değerlendirilecektir.

3.3.1. Veri Seti ve Modeller

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle kullanılan veri setleri ve kaynakları açıklanacaktır. Sonrasında yapılan her bir çalışma ayrı ayrı modellenerek gösterilecektir. Bu bağlamda, Tablo 3.1’de çalışmada kullanılan veri setleri ve kaynakları belirtilmiştir.

Tablo 3.1: Analizde Kullanılan Değişken ve Kaynakları

Değişken	Tanımı	Gözlem Aralığı	Kapsam	Veri Kaynağı
DEBT	Kamu Borcunun GSYİH içindeki payı (%)	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	IMF
L_DEBT	Kamu Borcunun Gecikme Değeri	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	IMF
SOCIAL	Toplam Sosyal harcamaların GSYİH içinde payı (%)	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
GDP	GSYİH (Yıllık % Büyümesi)	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	WDI (WORLD BANK)
INF	Enflasyon, Tüketici Fiyatları (Yıllık %)	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	WDI (WORLD BANK)
TAX	Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	1999-2015	Tüm OECD ülkeleri	IMF
OLDAGE	Yaşlılık Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı (Old-age)	2000-2012	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
SURVIVORS	Emekli Maaşları Ve Cenaze Giderlerinin GSYİH İçindeki Payı (Survivors)	2000-2012	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
INCAPACITY	Engellilik Nakit Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı (Incapacity-Related Benefits)	2000-2012	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
HEALTH	Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (Health)	2000-2012	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
FAMILY	Aile Yardımlarının GSYİH İçindeki Payı (Family)	2000-2012	Tüm OECD ülkeleri	OECD STAT
ACTIVE	Aktif İş Programları Harcamaları GSYİH İçindeki Payı (Active Labour Market Programmes)	2000-2013	Estonya- Letonya- Slovenya- Türkiye hariç 31 OECD ülkesi	OECD STAT

Tablo 3.1 (Devam) Analizde Kullanılan Değişken ve Kaynakları

Değişken	Tanımı	Gözlem Aralığı	Kapsam	Veri Kaynağı
UNEMPLOYMENT	İşsizlik Harcamasının GSYİH İçindeki Payı (Unemployment)	2000-2013	Danimarka- Meksika hariç 33 OECD ülkesi	OECD STAT
HOUSING	Konut Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (Housing)	2000-2013	Şili, Kore, Meksika, Slovenya, Slovakya, Türkiye, Portekiz hariç 28 OECD ülkesi	OECD STAT
OTHER	Diğer Sosyal Politika Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (Other Social Policy Areas)	2000-2013	Şili, Meksika hariç 33 OECD ülkesi	OECD STAT

Bu çalışmada sosyal harcamalar ve kamu borçlanması ilişkisi 10 farklı model yardımıyla incelenecektir. Çalışmada kullanılan modellerin denklemleri aşağıdaki gibidir.

Model 1: (Kamu borcu ve sosyal harcama ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 SOCIAL_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 2: (Kamu borcu ve yaşlılık yardımları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 OLDAGE_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 3: (Kamu borcu ile emekli maaşları ve cenaze giderleri ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 SURVIVORS_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 4: (Kamu borcu ve engellilik nakit yardımları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 INCAPACITY_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 5: (Kamu borcu ve sağlık harcamaları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 HEALTH_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 6: (Kamu borcu ve aile yardımları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FAMILY_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 7: (Kamu borcu ve aktif iş programları harcaması ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ACTIVE_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 8: (Kamu borcu ve işsizlik harcaması ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 UNEMPLOYMENT_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 9: (Kamu borcu ve konut harcamaları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 HOUSING_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Model 10: (Kamu borcu ve diğer sosyal politika harcamaları ilişkisi)

$$DEBT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 OTHER_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 INF_{it} + \beta_4 TAX_{it} + \beta_5 L\_DEBT_{it} + u_{it}$$

Panel veri tahmin edilirken Model 1'de devlet borçlanması ve sosyal harcamalar arasındaki ilişki bütünsel olarak incelenmektedir. Diğer modellerde ise sosyal harcamaların alt bileşenlerinin devlet borçlanmasıyla olan ilişkisi incelenmektedir. Bu durumun nedeni ise; hangi sosyal harcama kaleminin devlet borçlanması üzerinde etkisi var daha detaylı görülmek istenmesidir..

3.3.2. Ekonometrik Sonuçlar

Analiz kısmına geçilmeden önce ilk aşamada, verilerin durağanlık analizi için uygulanan Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher odaklı Genişletilmiş- Augment Dickey Fuller (1979) ve Philips ve Perron (1988) sonuçları verilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında, model seçiminde kullanılan test sonuçları (Standart F Testi ve Hausman Testi) verilmiştir. Üçüncü aşamada, varsayımlardan sapmaların test sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise, modelin tahmini ve regresyon sonuçları incelenmiştir.

3.3.2.1. Panel Birim Kök Testleri

Değişkenlere ait serilerin durağanlığının belirlenebilmesi için Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher odaklı Genişletilmiş- Augment Dickey Fuller (1979) ve Philips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen birim kök testleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, modelde yer alan değişkenlerin panel birim kök testi sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Model 1 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 1			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-3.76133 (0.0001)*	73.1690 (0.3743)	-0.52234 (0.3007)
GDP	-11.4944 (0.0000)*	162.108 (0.0000)*	-6.28509 (0.0000)*
INF	-14.9771 (0.0000)*	205.260 (0.0000)*	-9.37704 (0.0000)*
TAX	-6.61743 (0.0000)*	140.136 (0.0000)*	-4.91853 (0.0000)*
SOCIAL	-4.81829 (0.0000)*	105.503 (0.0039)*	-2.43127 (0.0075)*

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.2 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 1’de büyüme (GDP), enflasyon (INF), sosyal harcama (SOCIAL) ve vergi gelirleri (TAX) verileri tüm testler açısından düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu (DEBT) verisinin Fisher-ADF testinde düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

Tablo 3.3: Model 2-3-4-5-6 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 2- Model 3- Model 4- Model 5- Model 6			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-1.56250 (0.0591)	42.0189 (0.9968)	3.46588 (0.9997)
GDP	-12.4561 (0.000)*	126.335 (0.0000)*	-4.62811 (0.0000)*
INF	-13.4385 (0.0000)*	193.953 (0.0000)*	302.337 (0.0000)*
TAX	-9.06646 (0.0000)*	121.217 (0.0000)*	-3.78844 (0.0000)*
OLDAGE	-13.8012 (0.0000)*	177.881 (0.0000)*	-7.80398 (0.0000)*
SURVIVORS	-162.395 (0.0000)*	202.345 (0.0000)*	-38.4102 (0.0000)*
INCAPACITY	-19.6584 (0.0000)*	200.796 (0.0000)*	-10.0403 (0.0000)*
HEALTH	-16.2179 (0.0000)*	192.681 (0.0000)*	-8.60709 (0.0000)*
FAMILY	-14.2551 (0.0000)*	184.469 (0.0000)*	-8.06471 (0.0000)*

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.3 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 2-3-4-5-6'da büyüme (GDP), enflasyon (INF), vergi gelirleri (TAX), yaşlılık yardımları (OLDAGE), emekli maaşları ve cenaze giderleri (SURVIVORS), engellilere yönelik nakit yardımlar (INCAPACITY), sağlık harcamaları (HEALTH) ve aile yardımları (FAMILY) verileri düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu (DEBT) verisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

Tablo 3.4: Model 7 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 7			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-3.47032 (0.0003) *	44.5597 (0.9537)	2.03356 (0.9790)
GDP	-11.4452 (0.0000) *	120.894 (0.0000) *	-4.94456 (0.0000) *
INF	-13.6960 (0.0000) *	181.146 (0.0000) *	-8.60527 (0.0000) *
TAX	-7.49193 (0.0000) *	103.362 (0.0008) *	-3.27425 (0.0005) *
ACTIVE	-13.8297 (0.0000) *	163.623 (0.0000) *	-7.58663 (0.0000) *

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.4 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 7'de büyüme (GDP), enflasyon (INF), aktif iş programları harcaması (ACTIVE) ve vergi gelirleri (TAX) verileri düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu (DEBT) verisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

Tablo 3.5: Model 8 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 8			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-2.95495 (0.0016) *	48.1814 (0.9514)	2.39918 (0.9918)
GDP	-12.2916 (0.0000) *	129.496 (0.0000) *	-5.14000 (0.0000) *
INF	-12.7940 (0.0000) *	177.488 (0.0000) *	-7.94768 (0.0000) *
TAX	-7.39513 (0.0000) *	103.754 (0.0021) *	-2.98353 (0.0014) *
UNEMPLOYMENT	-15.3886 (0.0000) *	165.952 (0.0000) *	-7.39640 (0.0000) *

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.5 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 8’de büyüme (GDP), enflasyon (INF), işsizlik harcaması (UNEMPLOYMENT) ve vergi gelirleri (TAX) verileri düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu (DEBT) verisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

Tablo 3.6: Model 9 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 9			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-3.76446 (0.0001) *	44.7196 (0.8606)	1.56909 (0.9417)
GDP	-10.1856 (0.0000) *	102.625 (0.0000) *	-4.22980 (0.0000) *
INF	-12.6304 (0.0000) *	151.533 (0.0000) *	-7.40548 (0.0000) *
TAX	-7.03797 (0.0000) *	94.1675 (0.0011) *	-3.17254 (0.0008) *
HOUSING	-12.0773 (0.0000) *	134.970 (0.0000) *	-6.33687 (0.0000) *

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.6 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 9’da büyüme (GDP), enflasyon (INF), konut harcamaları (HOUSING) ve vergi gelirleri (TAX) verileri düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu (DEBT) verisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

Tablo 3.7: Model 10 Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Model 10			
	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Maddala ve Wu (Fisher ADF)	Im, Pesaran ve Shin (IPS)
DEBT	-2.75566 (0.0029) *	46.8189 (0.9646)	2.51368 (0.9940)
GDP	-12.1299 (0.0000) *	129.542 (0.0000) *	-5.14284 (0.0000) *
INF	-12.6955 (0.0000) *	177.814 (0.0000) *	-7.96637 (0.0000) *
TAX	-7.3228 (0.0000) *	101.083 (0.0036) *	-2.78728 (0.0027) *
OTHER	-20.4904 (0.0000) *	191.371 (0.0000) *	-10.2148 (0.0000) *

Not: Sonuçlar sabitli ve trendli modele aittir. Gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.7 incelendiğinde görüldüğü üzere, Model 10’da büyüme (GDP), enflasyon (INF), diğer sosyal politika harcamaları (OTHER) ve vergi gelirleri (TAX) verileri düzey değerlerinde durağan olduğu görülürken; kamu borcu

(DEBT) verisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı ve birim kök içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, birim kök içeren borçlanma verisinin birincil farkı alınmıştır.

3.3.2.2. Model Seçiminde Kullanılan Testler

Araştırmada kullanılacak modelin seçimi için çeşitli testlerden faydalanılmıştır. Modellerin çözümünde öncelikle sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapılacak sonrasında ise yapılan tercihin klasik regresyon modeli karşısındaki durumu ele alınacaktır. Bu bağlamda, sabit ve tesadüfi etkiler arasında karar vermek için Hausmann testi kullanılabilir (Green, 2008:9).

Tablo 3.8: Hausman Testi Sonuçları

Hausman Testi		
Modeller	Ki-kare İstatistiği	Olasılık Değeri
Model 1	99.79	0.0000
Model 2	29.32	0.0000
Model 3	22.67	0.0004
Model 4	36.67	0.0000
Model 5	22.81	0.0004
Model 6	35.60	0.0000
Model 7	15.07	0.0100
Model 8	58.28	0.0000
Model 9	20.60	0.0010
Model 10	18.86	0.0020

Hausman testi “Birey ve zaman etkileri tesadüfidir” şeklindeki boş hipotezi sınamaktadır. Tablo 3.8’de görüldüğü üzere tüm modeller de olasılık değeri 0.00 düzeyindedir. Bu sonuca göre sabit etkiler modelinin kullanılması gerekmektedir.

Sabit etkiler modelinin tercih edilmesi sonrasında bu modelin klasik regresyon modeli karşısındaki durumuna bakılmıştır. F testi, sabit etkiler modeli ile klasik regresyon modelinde hangisinin tercih edilebilir olduğuna imkan vermektedir. Tablo 3.9’da test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.9: Standart F Testi Sonuçları

F Testi		
	F İstatistiği	Olasılık Değeri
Model 1	5.34	0.0000
Model 2	3.11	0.0000
Model 3	3.08	0.0000
Model 4	3.09	0.0000
Model 5	3.07	0.0000
Model 6	3.13	0.0000
Model 7	2.55	0.0000
Model 8	2.79	0.0000
Model 9	2.42	0.0002
Model 10	2.83	0.0000

F- istatistiği “modellerin sabit terimi tüm yatay kesit birimleri için aynıdır” şeklindeki boş hipotezi sınamaktadır. Tablo 3.9’de görüldüğü üzere tüm modellerde olasılık değeri 0.000 düzeyindedir. Bu sonuç sabit etkiler modelinin klasik regresyon modeline göre tercih edilebilir olduğunu göstermektedir.

3.3.2.3. Varsayımdan Sapma Testleri

Bir önceki bölümde belirlenen sabit etkiler modeli varsayımdan sapma testleri olarak, değişen varyans için Wald testi ve Otokolerasyon için ise Wooldridge Testi uygulanmıştır. Tablo 3.10’da test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.10: Sabit Etkiler Modeli Değişen Varyans ve Otokolerasyon Testi Sonuçları

	Değişen Varyans		Otokolerasyon	
	Wald Testi		Wooldridge Testi	
	Ki-Kare İstatistiği	Olasılık Değeri	F değeri	Olasılık
Model 1	1433.26	0.0000	9.684	0.0038
Model 2	1651.24	0.0000	12.075	0.0014
Model 3	2509.78	0.0000	10.077	0.0032
Model 4	2347.55	0.0000	9.900	0.0034
Model 5	2187.20	0.0000	10.145	0.0031
Model 6	1556.52	0.0000	10.155	0.0031
Model 7	1618.97	0.0000	6.348	0.0173
Model 8	2362.92	0.0000	7.061	0.0122
Model 9	2486.18	0.0000	8.192	0.0080
Model 10	2455.82	0.0000	7.135	0.0118

Wald testi, “sabit etkiler panel veri modellerinin değişen varyans testleri için varyansın bütün birimler için aynı olduğu” şeklindeki hipotezi sınamaktadır. Hipotez, testin verdiği ki-kare (Chi-sq) istatistiğinin olasılık değeri %10 anlamlılık düzeyine göre değerlendirilerek karar verilebilir. Test sonuçlarını almak için Stata’da “xttest3” komutu yazılır. Tablo 3.11’de yer alan tüm modeller de Ki-kare istatistiğine ait olasılık değeri 0.000’dır. Başka bir ifadeyle %10 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir ve tüm modeller de değişen varyans sorunu olduğuna karar verilmiştir.

Wooldridge testi, “hata terimleri arasında otokolerasyon yoktur” şeklindeki hipotezi sınamaktadır. Hipotez, testin verdiği ki-kare (Chi-sq) istatistiğinin olasılık değeri %10 anlamlılık düzeyine göre değerlendirilerek karar verilebilir. Test sonuçlarını almak için Stata’da “xtserial” kodu yazılır. Bu bağlamda Tablo 3.11’de görüldüğü üzere tüm modeller için %10 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir ve otokolerasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3.2.4. Regresyon Tahmin Sonuçları

Panel veri modellerinde değişen varyans ve otokolerasyon durumlarının en az bir tanesi varsa, ya parametre tahminlerine dokunmadan standart hatalar giderilmeli(dirençli standart hatalar elde edilmeli) ya da varlıkları durumunda uygulanabilir yöntemlerle tahmin yapılmalıdır (Tatoğlu, 2013: 241-242). Bu nedenle çalışmamızda kullanılan tüm modellerin varsayımdan sapmaları (değişen varyans ve otokolerasyon) Wooldridge Tahmincisi kullanılarak düzeltilmiştir.

Tablo 3.11: Sabit Etkiler Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken DEBT										
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10
C	2.149 (0.663)	29.61 (0.000)	28.83 (0.000)	29.28 (0.000)	29.01 (0.001)	29.29 (0.000)	23.54 (0.001)	28.61 (0.000)	31.00 (0.000)	29.96 (0.000)
L_DEBT	-0.100 (0.000)	-0.014 (0.704)	-0.014 (0.710)	-0.017 (0.666)	-0.016 (0.678)	-0.018 (0.648)	-0.017 (0.492)	-0.018 (0.519)	-0.018 (0.497)	0.018 (0.542)
SOCIAL	1.209 (0.000)									
GDP	-0.645 (0.000)	-0.866 (0.000)	-0.837 (0.000)	-0.843 (0.000)	-0.832 (0.000)	-0.841 (0.000)	-1.019 (0.000)	-0.951 (0.000)	-0.847 (0.000)	-0.897 (0.000)
INF	0.352 (0.000)	0.272 (0.002)	0.277 (0.002)	0.276 (0.002)	0.281 (0.003)	0.276 (0.002)	0.284 (0.479)	0.279 (0.002)	0.229 (0.512)	0.239 (0.004)
TAX	-0.744 (0.001)	-1.047 (0.000)	-1.026 (0.000)	-1.036 (0.000)	-1.027 (0.001)	-1.033 (0.000)	-0.769 (0.005)	-1.002 (0.001)	-1.044 (0.001)	-1.02 (0.001)
OLDAGE		-6.671 (0.256)								
SURVIVORS			-0.960 (0.220)							
INCAPACITY				-3.791 (0.348)						
HEALTH					2.794 (0.586)					
FAMILY						-3.057 (0.219)				
ACTIVE							0.312 (0.697)			
UNEMP.								-1.365 (0.098)		
HOUSING									1.313 (0.453)	
OTHER										-1.326 (0.257)

Tablo 3.11’de Regresyon Analiz Sonuçları gösterilmiştir. Model 1 sonucuna göre; sosyal harcamaların işareti beklenildiği pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Daha net ifadeyle 35 OECD ülkesi genelinde sosyal harcamalarda meydana gelen %1’lik artış kamu borçlanmasını %1.20 oranında pozitif yönde arttıracaktır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1’lik artışın kamu borcunu %0.64 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1’lik artışın kamu borcunu %0.35 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1’lik artışın kamu borcunu %0.74 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 2 regresyon analiz sonuçlarına göre; yaşlılık yardımları işareti negatif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde yaşlılara yönelik yapılan yardımlar da meydana gelen %1’lik artış kamu borçlanmasını %6.61 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme

de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.86 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.27 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.04 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 3 regresyon analizi sonucuna göre; emekli maaşı ve cenaze giderleri işareti negatif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde emekli maaşları ve cenaze harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borçlanmasını %0.96 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.83 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.27 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.02 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 4 regresyon analizi sonucuna göre; engellilere yönelik yapılan nakdi yardımların işareti negatif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde engellilere yönelik yapılan yardımlarda %1'lik artış kamu borcunu %3.79 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.84 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.27 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.03 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 5 regresyon analizi sonucuna göre; sağlık harcamalarının işareti pozitif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde sağlık harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %2.74 arttırmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.83 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.28 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.02 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 6 regresyon analizi sonucuna göre; aile yardımları işareti negatif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde aile yardımlarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %3.05 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen

%1'lik artışın kamu borcunu %0.84 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.27 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.03 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 7 regresyon analizi sonucuna göre; aktif iş programı harcamalarının işareti pozitif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 31 OECD ülkesi genelinde aktif iş programlarına yönelik yapılan harcamalarda meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %0.31 arttırmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %1.01 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.28 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %0.76 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 8 regresyon analizi sonucuna göre, işsizlik harcamalarının işareti negatif ve istatistikî olarak anlamlıdır. Yani 33 OECD ülkesi genelinde işsizlere yönelik yapılan harcamalarda meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.36 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.95 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.27 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.02 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 9 regresyon analizi sonucuna göre, konut harcamalarının işareti pozitif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 28 OECD ülkesi genelinde konut yardımı harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.31 arttırmaktadır. Modeldeki diğer kontrol değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.84 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.22 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.04 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Model 10 regresyon analizi sonucuna göre, diğer sosyal politika alanlarına yönelik yapılan harcamaların işareti negatif ancak istatistikî olarak anlamsızdır. Yani 33 OECD ülkesi genelinde diğer sosyal politika harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.32 azaltmaktadır. Modeldeki diğer kontrol

değişkenler ise; ekonomik büyüme de meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.89 azalttığı; enflasyonda meydana gelen %1'lik artışın kamu borcunu %0.23 arttırdığı; son olarak vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın kamu borcunu %1.02 azalttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma kamu borçlanmasının sosyal harcamalar ile ilişkisi akademik ve ampirik olarak incelenmiş ve kamu borçlanması ile sosyal harcamaların birbirlerine etkilerinin nasıl olduğu panel veri yöntemiyle araştırılmıştır. Temel hipotezi “ Kamu borcunun ve kamu sosyal harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır” olan bu çalışma da bu hipotezin yanında farklı alt hipotezler kullanılarak, farklı sosyal harcama kalemlerinin kamu borcuna etkisi araştırılmıştır.

Çalışmada ilk olarak kamu borçlanması ile sosyal harcama arasındaki ilişki akademik olarak ele alınmış ve akabinde geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra 35 OECD ülkesinin kamu borcu ile sosyal harcama ve sosyal harcamanın alt bileşenleri (yaşlılık yardımları, emekli maaşları ve cenaze giderleri, engellilere yönelik nakit yardımlar, sağlık harcamaları, aile yardımları, aktif iş programı harcamaları, işsizlik harcamaları, konut harcamaları ve diğer sosyal politika harcamaları) arasında olan ilişki ayrı ayrı modellenerek analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda öncelikle her bir modeldeki değişkenler için ayrı ayrı durağanlık analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde oluşturulan 10 ayrı model içinde, sadece kamu borcu verisinin 1. Farkta durağan olduğu görülmüştür. Ampirik analizin ikinci aşamasında ise araştırmada kullanılacak modelin tespiti için F Testi ve Hausman Testi uygulanmıştır. Uygulanan testler sonucunda on farklı model içinde sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Model tespiti yapıldıktan sonra üçüncü aşamada, varsayımdan sapmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda değişen varyans için Wald testi, otokolerasyon için ise Wooldridge testi uygulanmıştır. Uygulanan Wald ve Wooldridge testleri sonucunda, tüm modeller de değişen varyans ve otokolerasyonun var olduğu tespit edilmiştir.

Analizin son aşamasında ise, panel veri modellerinde varsayımlardan sapmalar düzenlenerek tüm modeller ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları şu şekildedir;

- Model 1 sonucuna göre; sosyal harcamaların işareti beklenildiği pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Daha net ifadeyle 35 OECD ülkesi genelinde sosyal harcamalarda meydana gelen %1 lik artış kamu borçlanmasını %1.20 oranında pozitif yönde arttıracaktır.
- Model 2 regresyon analiz sonuçlarına göre; yaşlılık yardımları işareti negatif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde yaşlılara yönelik yapılan yardımlar da meydana gelen %1'lik artış kamu borçlanmasını %6.61 azaltmaktadır.
- Model 3 regresyon analizi sonucuna göre; emekli maaşı ve cenaze giderleri işareti negatif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde emekli maaşları ve cenaze harcamalarında meydana gelen %1 lik artış kamu borçlanmasını %0.96 azaltmaktadır.
- Model 4 regresyon analizi sonucuna göre; engellilere yönelik yapılan nakdi yardımların işareti negatif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde engellilere yönelik yapılan yardımlarda %1'lik artış kamu borcunu %3.79 azaltmaktadır.
- Model 5 regresyon analizi sonucuna göre; sağlık harcamalarının işareti pozitif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde sağlık harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %2.74 arttırmaktadır.
- Model 6 regresyon analizi sonucuna göre; aile yardımları işareti negatif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 35 OECD ülkesi genelinde aile yardımlarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %3.05 azaltmaktadır.
- Model 7 regresyon analizi sonucuna göre; aktif iş programı harcamalarının işareti pozitif ancak istatistiki olarak anlamsızdır. Yani 31 OECD ülkesi genelinde aktif iş programlarına yönelik yapılan harcamalarda meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %0.31 arttırmaktadır.
- Model 8 regresyon analizi sonucuna göre, işsizlik harcamalarının işareti negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Yani 33 OECD ülkesi genelinde işsizlere yönelik yapılan harcamalarda meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.36 azaltmaktadır.

- Model 9 regresyon analizi sonucuna göre, konut harcamalarının işareti pozitif ancak istatistik olarak anlamsızdır. Yani 28 OECD ülkesi genelinde konut yardımı harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.31 arttırmaktadır.
- Model 10 regresyon analizi sonucuna göre, diğer sosyal politika alanlarına yönelik yapılan harcamaların işareti negatif ancak istatistik olarak anlamsızdır. Yani 33 OECD ülkesi genelinde diğer sosyal politika harcamalarında meydana gelen %1'lik artış kamu borcunu %1.32 azaltmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal devlet anlayışı gereği, devlet vatandaşlarını ekonomik risklerden koruyarak refahlarını arttırmak istemekte ve bu bağlamda, sosyal harcamalar yapmaktadır. Nitekim, 1980'li yıllardan günümüze çoğu gelişmiş OECD ülkesinin sosyal devlet harcamalarında, genel bir artış eğilimi olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, sosyal güvenlik ile ilgili harcamaların fazla, gelirlerinin ise az olması, devletleri sosyal güvenlik açığı kavramıyla karşı karşıya getirmiştir. Bu durum sosyal harcamaların sürdürülebilirliğini zor duruma düşürmüş ve devletler bu açığın kapanması içinde borçlanma yoluna başvurmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Açba, Sait (1991); *Devlet Borçlanması*, Adım Yayıncılık, Ankara.
- Adema, William ve Maxime Ladaque (2009); “*How Expensive is the Welfare State?*”, Gross and Net Indicators in the OECD Social Expenditure Database (SOCX), OECD Social, Employment and Migration Papers, OECD Publishing, No:92.
- Akbelen, Mehmet Murat (2007); *Sağlık Hizmetlerinde Özelleştirme ve Isparta İli Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akdoğan, Abdurrahman (2009); *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akdoğan, Abdurrahman (2013); *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1990); “Çağdaş İktisadi Düşünceler,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1-2, s. 211-230.
- Aktan, Coşkun Can (2004); *Yeni İktisadi Okullar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (2008); *Yeni İktisadi Okullar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Andaç, Faruk (2010); *İşsizlik Sigortası*, Tühis Eğitim Yayını No. 66, Ankara.
- Asteriou, Dimitrios ve Stephen G. Hall (2007); *Applied Econometrics*, Palgrave Macmillan, China.
- Atalay, S. Serpil (2007); “*Yeni Avrupa Birliği Üyelerinde ve Türkiye’de Reel Yakınsama*,” Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ateş, Metin (2011); *Sağlık Sistemleri*, Beta Yayıncılık, Ankara.
- Aytekin, Sinan ve A. Gamze Çiftçi Aytekin (2010); “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Kamu Sağlık Harcamalarının Finansmanı,” *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı 2, s. 163-184.
- Bağcı, Hamdi (2001); *Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Değerleme*, SPK Yayınları No:135, Ankara.
- Baltagi, Badi H. (2004); *Panel Data, Theory and Application*, Physia-Verlag.
- Baltagi, Badi H. (2005); *Econometric Analysis Of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd., England.
- Batirel, Ömer Faruk (1979); *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul.

- Batirel, Ömer Faruk (1994); *Kamu Bütçesi*, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vaktı, İstanbul.
- Berkay, Ferhan (2013); “1980-2010 Döneminde Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelişimi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt 4, Sayı 9, s. 1-20.
- Bıyıklıoğlu, Melek (2014); *Türkiye’de İç Borçların Sosyal Harcamalar Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilici, Nurettin ve Adem Bilici (2013); *Kamu Maliyesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Bozdağlıoğlu, Yasemin Uyar (2008); “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları,” *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, s. 45-65.
- Buchanan, James (2004); “*Public Debt*,” New Palgrave Dictionary of Economics, Cilt 5, s. 1044-1047, (Çev: T. Haluk), http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 02.11.2017).
- Buğra A. Ve Çağlar Keyder (2006); *Sosyal Politika Yazıları: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, (Çev: Burcu Yakut-Çakar, Utku Barış Balaban), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- Bulutoğlu, Kenan (2004); *Kamu Ekonomisine Giriş*, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.
- Canbay, Tülin ve Müslim Demir (2013); “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı,” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, s.303-315.
- Ceylan, Servet ve Mehmet Durkaya (2017); “Dış Borç Beşeri Sermaye İlişkisi: Eğitim ve Sağlık Yatırımları Açısından Bir Uygulama,” *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1.
- Choi, In (2001); “Unit Root Test for Panel Data,” *Journal of International Money and Finance*, Cilt 20, s. 249-272.
- Choi, In (2002); “Combination Unit Root Tests for Cross-Sectionally Correlated Panels,” *The Hong Kong University of Science and Technology*, <http://repository.ust.hk/ir/bitstream/1783.1-129/1/InChoiPhilVol.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.11.2017).
- Clements, Benedict, Rina Bhattacharya ve Toan Quoc Nguyen (2003); *External Debt, Public Investment, and Growth in Low-Income Countries*, IMF Working Paper No:03-249.

- Coşar, Nevin (1991); “*Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri Vergi Politikasının Mali Yönü, 1963-1989,*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cöğürçü, İclal (2011); “*Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme (1980-2009),*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çataloluk, Cuma (2009); “Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği),” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, s. 240-258.
- Çelen, Mustafa ve Özkan Zülfüoğlu (2008); “Klasik Kamu Borçlanma Teorisinin Oluşumu,” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, s. 289-308.
- Çelik, Birhan ve Makbule Ekici (2016); *Maliye*, Pegem Yayınevi, Ankara.
- Çetin, Murat ve Eyyup Ecevit (2010), “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi,” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, s. 166-182.
- Dessy, Sylvain E. ve Desire Vencatachellum (2007); “Debt Relief and Social Services Expenditure: The African Experience, 1989-2003,” *African Development Review*, Cilt 19, Sayı 1, s. 200-216.
- Dilbaz, Kemalettin (2012); “*Türkiye’de Kamu Borçlanma Gereğinin Sermaye Piyasasına ve Özellikle Halka Açılmaya Etkileri,*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, Nükhet (2005); “*Avrupa Birliği Ülkeleri ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Hipotezi: Panel Veri Analizi,*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dornbusch, Rudiger ve Stanley Fischer (1994); *Macroeconomics*, McGraw-Hill Inc, USA.
- Edizdoğan, Nihat ve Özhan Çetinkaya (2013); *Kamu Bütçesi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Edizdoğan, Nihat, Özhan Çetinkaya ve Erhan Gümüş (2013); *Kamu Maliyesi*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Eğilmez, Mahfi (2004); *Hazine*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu (2005); *Ekonomi Politikası: teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eker, Aytaç (1999); *Kamu Maliyesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

- Erdal, Süleyman (2012); “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erdem, Metin (1996); *Devlet Borçları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erdem, Metin (2009); *Devlet Borçları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erdem, Metin (2013); *Devlet Borçları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erdem, Metin (2015); *Devlet Borçları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erdem, Metin, Doğan Şenyüz ve İsmail Tatlıoğlu (2011); *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Erdoğan, Mustafa ve Ethem Yenigün (2008); *Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, TESEV YAYINLARI, İstanbul.
- Ergiçay, Gülseren (2014); “Post Keynesyen İktisatta En Son İstihdam Edici Olarak Devlet Modeli ve İşkur Tarafından TRA 2 Düzey 2 Bölgesinde Yürütülen Toplum Yararına Çalışma Programı,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Erol, Ahmet (1992); *Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1982-1990)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Erol, Sevgi Işık (2014); “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı,” *Kamu-İş Dergisi*, Cilt 13, Sayı 3, s.37-70.
- Ersezer, Devrim (2006); “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, s. 255-268.
- EUROSTAT (2017); *Yoksulluk sınırı, yaş ve cinsiyete göre yoksulluk riski altında olanların oranı*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017)
- Fırat, Muhammed Sabır (2016); “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi ve Sosyal Güvenlik Açıkları,” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 127, s. 317-338.
- Fisünoğlu, Mahir ve Bilge Köksel Tan (2009); “Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat,” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 20, Sayı 70, s. 31-60.
- Fosu, Augustin Kwasi (2007); “Fiscal Allocation for Education in Sub-Saharan Africa: Implications of the External Debt Service Constraint,” *World Development*, Cilt 35, Sayı 4, s. 702-713.
- Greene, William H. (2000); *Econometric Analysis*, Prentice Hall, New York, USA.
- Greene, William H. (2003); *Econometric Analysis*, Prentice Hall, New York, USA.

- Griffits, W. E., Carte H. ve George G.J. (1993); *Learning and Practicing Econometrics*, John Wiley, New York.
- Gujarati, Damodar (2004); *Basic Econometrics*, Mcgraw-Hill, New York, USA.
- Güler, Hünkar (2010); *Mali Küreselleşmenin Sosyal Harcamalar Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Gümüş, Ahmet (2009); “*Türkiye’nin Borçlanma Sorununda IMF Politikalarının İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Hepp, Ralf (2005); “*Health Expenditures Under the HIPC Debt Initiative*,” https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=819665, (Erişim Tarihi: 03.11.2017).
- Hsiao, Cheng (2005); “*Why Panel Data?*,” *The Singapore Economic Review*, Cilt 50, Sayı 02, s.143-154.
- Işık, A. Kadri, Karayılmazlar, Ekrem, Hayriye Işık ve İbrahim Organ (2005); *Devlet Borçları*, Ekin Yayınevi, Ankara.
- İnce, Macit (1996); *Devlet Borçlanması*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- İnce, Macit (2001); *Devlet Borçları ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı, *Ekonomik Göstergeler- Sosyal Sektördeki Gelişmeler*, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>, (Erişim Tarihi:31.10.2017).
- Kangas, Oli ve Joakim Palme (2005); *Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries*, Palgrave Publ., London.
- Kapar, Recep (2006); “*Aktif İşgücü Piyasası Politikaları*,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 55, Sayı 1, s.341-371.
- Kaya, Betül Kalay (2006), *Avrupa Para Birliği ve Türkiye’nin Borç Yönetimi Politikası Üzerine Etkileri*, SPK Yayınları No: 192, Ankara.
- Kayalıdere, Gül ve Hande Şahin (2014); “*Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk*,” *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 57-75.
- Kazgan, Gülten (1997); *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk (2000); *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kirmanoglu, Hülya (2007); *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul.

- Lee, Insook (2017); "Is Social Expenditure Responsible For Recent Rise in Public Debt in OECD Countries?," *Applied Economics Letters*, Cilt 25, Sayı 1, s. 43-46.
- Lora, Eduardo ve Mauricio Olivera (2007); "Public Debt and Social Expenditure: Friends or Foes?," *Emerging Markets Review*, Cilt 8, Sayı 4, s. 299-310.
- Maddala, G.S. ve Shaowen Wu (1999), "Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data and a New Simple Test," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Sayı 61, Cilt S1, s.631-652.
- Matyas, Laszlo (1996); *The Econometrics of Panel Data*, Kluwer Academic Publication.
- Mutluer, M.Kamil, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik (2013); *Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OECD, *İşsizlik Oranları*, <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).
- OECD, *Genç Nüfus İşsizlik Oranları*, <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm#indicator-chart>, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).
- OECD, *İşsizlik Harcaması Oranları*, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG, (Erişim Tarihi: 31.10.2017).
- Öksüzkaya, Mehmet (2013); "Seçilmiş AB Ülkeleri İçin Gelir-Tüketim İlişkisi: Panel Veri Yaklaşımı," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özer, İlhan (1986); *Devlet Maliyesi*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma-Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayınları, Ankara.
- Parasız, İlker, Eren, Ercan, Yıldırım, Kemal, Berberoğlu, Nejat, Özer, Mustafa ve Önder Özkazanç (2003); *İktisat Teorisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat ve Özlem K. Gürler (2007); "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı," *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*, Cilt 44, Sayı 508, s. 35-43.
- Pehlivan, Muhammed Seyid (2009); "Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği," Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. BAŞBAKANLIK SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Ankara.
- Pınar, Abuzer (2013); *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Raisova, Manuela, Ludmila Pavlikova ve Jozefina Semancikova (2016), "The Impact Of Social Expenditure On Public Debt In The Czech Republic and Slovakia," *Ekonomie and Management*, Cilt 19, Sayı 3, s. 158-172.

- Sahota, Gian Singh (1978); "Theories of personal income distribution: A survey," *Journal Of Economic Literature*, Cilt 16, Sayı 1, s. 1-55.
- Savaş, Vural (1994); *Politik İktisat*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Seriux, John ve Yiagadeesen Sam (2001); "The Debt Service Burden and Growth: Evidence From Low Income Countries," *The North-South Institute*, https://www.researchgate.net/publication/254838017_The_debt_service_burden_and_growth_evidence_from_low_income_countries, (Erişim Tarihi: 03.11.2017).
- Seyidoğdu, Halil (1999); *Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Cem Yayınları, İstanbul.
- Soğancılar, Emre (2007); "İç Borçlanma Politikasının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sutch, Richard (1996), "Has Social Spending Grown Out of Control?," *Challenge*, Cilt 39, Sayı 3, s. 9-16.
- Süngü, Yakup (2006-2007); "Sosyal Güvenlik Reformu'nun Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi," *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt 20, Sayı 4-5, s. 47-69.
- Şeker, Murat (2006); "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri," *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, s. 73-92.
- Şener, Orhan (2001); *Kamu Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Şenocak, Hasan (2009); "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt 56, Sayı 1, s.408-468.
- Taban, Sami ve Akif Kara (2006); "Türkiye'de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 11-26.
- Tarı, Recep (2010); *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Tarı, Recep (2014); *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Taş, Yunus ve Selami Özcan (2012); "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma," *International Conference on Eurasian Economies*, 11-13 October, Almaty-Kazakhstan, s. 423-430.
- Tatoğlu, Ferda (2005); "Sermaye Piyasası'nda Riskin Sınırlı Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modelleri ile Analizi," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Tatoğlu, Ferda Y. (2013); *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Teyyare, Erdoğan (2013); “*Kriz, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Thomas, Alun (2006); *Do Debt Service Savings and Grants Boost Social Expenditure?*, IMF Working Paper No: 06-180.
- Tural, Aziz (1992); *Devlet Borçları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- TÜİK (2014); *Yoksulluk Çalışması 2014*, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1605, (Erişim Tarihi: 31.10.2017)
- Türk, İsmail (1992); *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Uluatam, Ç. Özkan (2005); *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ulusoy, Ahmet (2007); *Maliye Politikası, Üçyol Kitabevi*, Trabzon.
- Ulusoy, Ahmet (2009); *Devlet Borçlanması*, Aksakal Kitabevi, Trabzon.
- Ulusoy, Ahmet (2012); *Devlet Borçlanması*, Aksakal Kitabevi, Trabzon.
- Üstünel, Besim (1990); *Makro Ekonomi*, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul.
- Yalçın, Ebru (2005); “*İktisadi Büyüme ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma*,” Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yaşa, Memduh (1978); *Devlet Borçları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yay, Turan ve Gülsün Gürkan Yay (2000); *İktisat Yazılar Metodoloji-Düşünce-Politika*, Beta Basım, İstanbul.
- Yıldırım, Kemal ve Doğan Karaman (2003); *Makroekonomi*, Eğt. Sağlık ve Bilimsel Arşt. Vakfı Yayınevi, Eskişehir.
- Yıldırım, Savaş (1994); *Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi*, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2350, Ankara.
- Yılmaz, Fikret (2013); “*OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Refah Devleti Bağlamında Kamu Sosyal Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Yumuşak, İbrahim Güran ve Durmuş Çağrı Yıldırım (2009); “*Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme*,” *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 57-70.

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Mersin’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Mersin’de tamamladı. 2014 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Maliye lisans eğitimden mezun oldu. 2017 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı’ndan “Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Örneği” isimli tez çalışması ile mezun oldu.

